

Jornades
científiques

IEC

*LA CONSTRUCCIÓ
D'EUROPA:
ESTATS, NACIONS,
REGIONS*

SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

sèrie jornades científiques 4

Jornades
científiques
IEC

Jornades
Científiques de
l'Institut d'Estudis
Catalans

SECCIÓ DE FILOSOFIA
I CIÈNCIES SOCIALS

*La construcció d'Europa:
estats, nacions, regions*

*Aspectes geogràfics,
socials i econòmics*

Coordinador

Joan Vilà-Valentí

This One

95Y1-DBN-QEFT

Institut d'Estudis Catalans. Jornades Científiques (4es : 1997)

La Construcció d'Europa : estats, nacions, regions. — (Sèrie jornades científiques : 4)

Conté: 1. Aspectes geogràfics, socials i econòmics

Text en català, resums en anglès. — Referències bibliogràfiques

ISBN 84-7283-459-X

I. Vilà i Valentí, Joan, coord. II. Institut d'Estudis Catalans.

Secció de Filosofia i Ciències Socials III. Títol

IV. Col·lecció: Sèrie jornades científiques : 4

1. Europa — Unitat — Congressos

2. Europa — Divisions administratives i polítiques — Congressos

341.176(4-6)(061.3)

Aquest treball ha comptat amb el suport de la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT) de la Generalitat de Catalunya i de la Fundació Catalana per a la Recerca

Disseny: Maria Casassas

© dels autors dels articles

© 1999, Institut d'Estudis Catalans, per a la present edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: octubre de 1999

Tiratge: 400 exemplars

Compost a Altés, SL

Carrer del Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-459-X

Dipòsit Legal: B. 43188-1999

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, les quals infraccions resten sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Presentació	
Presentation	
Joan Vilà-Valentí	7
Sessió I: Una presentació geogràfica: la diversitat de les unitats polítiques i administratives	
<i>La diversitat de les nacions i regions de l'Europa occidental</i>	
Summary: <i>The diversity of the nations and regions of Western Europe</i>	
Paul Claval	13
<i>El mosaic regional de la Unió Europea</i>	
Summary: <i>The regional mosaic of the European Union</i>	
Joan Vilà-Valentí	37
Sessió II: El paper de les regions en el marc de la Unió Europea	
<i>El paper de les regions en el marc de la Unió Europea</i>	
Summary: <i>The role of the regions in the framework of the European Union</i>	
Carles Gasòliba	59
Sessió III: El reforç de la competitivitat industrial en l'Europa de les regions	
<i>El reforç de la competitivitat en els clusters a Catalunya</i>	
Summary: <i>The strengthening of competition in the clusters in Catalunya</i>	
Jordi Conejos	83
Sessió IV: Anàlisi d'alguns fets i problemes socials dins dels marcs regionals	
<i>Estats, nacions i regions en el procés de construcció d'una identitat europea</i>	
Summary: <i>States, Nations and Regions in the process of building a European identity</i>	
Riccardo Scartezzini	101

El Piemont i Catalunya: algunes comparacions sociològiques

Summary: *Piedmont and Catalunya, some sociological considerations*

Salvador Giner 113

La Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) decidí organitzar unes Jornades Científiques al voltant d'alguns aspectes rellevants de la Unió Europea i de les unitats territorials que la integren, és a dir, els estats i llurs possibles divisions. Era evident que una de les qüestions que més ens interessava era el paper que en aquesta Europa nova hi tenen o hi poden tenir les regions, especialment aquelles que mostren una major dinàmica social i econòmica. D'una manera implícita quedava inclòs en aquest interès el problema del paper que podia tenir-hi concretament el nostre país, en particular en determinats aspectes.

El contingut i el títol de les esmentades Jornades Científiques foren debatuts en el si de la Secció. Es decidí que el títol de conjunt més adient podia ésser el de «La construcció d'Europa: estats, nacions, regions».

Fou el nombre i la diversitat de qüestions els que aconsellaren fer dues Jornades. Les primeres dedicades preferentment a anàlisis geogràfiques, socials i econòmiques. Les segones, en canvi, dedicades a estudiar i debatre els aspectes referents a la cultura, la llengua i l'educació.

El títol de les primeres Jornades, que foren celebrades durant els dies 25 i 27 de novembre de 1997, fou el de «Aspectes geogràfics, socials i econòmics». En aquesta publicació recollim les conferències de les esmentades Jornades. Hom hi dedicà quatre sessions amb la presentació d'una o dues conferències en cadascuna d'elles, seguides d'una taula rodona de discussió dels temes tractats. Les sessions foren dedicades successivament a qüestions geogràfiques, polítiques, econòmiques i socials, encara que sovint hi hagué, com és lògic, nombroses referències a altres aspectes que aquell que era presentat i debatut amb preferència en cada cas. A les taules rodones corresponents a les quatre sessions esmentades actuaren de moderadors, respectivament, Bartomeu Barceló, membre de l'IEC i professor a la Universitat de les Illes Balears; Josep M. Muntaner, president de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC; Antoni Serra i Ramoneda, membre de l'IEC i professor a la Universitat Autònoma de Barcelona, i Anna Alabart, professora a la Universitat de Barcelona.

En el mateix ordre temàtic que ja hem indicat, el lector trobarà el text de les conferències que ara publiquem. El geògraf Paul Claval, professor a la Universitat de París IV, presentà i estudià

fonamentalment els diversos processos de formació dels estats i les regions a l'Europa occidental, juntament amb una anàlisi de les formes noves d'organització regional, amb nombrosos canvis respecte a les estructures i formes territorials, econòmiques, culturals i polítiques. El també geògraf Joan Vilà-Valentí, vicepresident de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC i professor a la Universitat de Barcelona, mostrà la gran diversitat que les regions presenten en el si de la Unió Europea i les possibilitats que aquestes tenen, especialment les més dinàmiques o emergents, d'aconseguir un desenvolupament, no tan sols en l'aspecte econòmic, dins de l'estructurat mosaic regional.

La conferència amb més contingut polític fou la que va fer l'eurodiputat Carles A. Gasòliba, membre de l'IEC i secretari general del Patronat Català pro Europa, amb el títol de «El paper de les regions en el marc de la Unió Europea». L'estudi és fet des de la perspectiva comunitària i la d'alguns determinats i significatius estats i conclou amb l'anàlisi de les possibles cooperacions transfrontereres i interregionals.

Incidint i profunditzant en un cas de nova organització i gestió econòmica i reduint-ho a l'àrea catalana, Jordi Conejos, director general del Departament d'Indústria, Comerç i Turisme de la Generalitat, estudià en la seva exposició de quina manera s'efectua el reforç de la competitivitat a través de l'exemple d'uns *clusters* a Catalunya.

El problema que interessà escatir al sociòleg Riccardo Scartezzini, professor a la Universitat de Trento, fou el paper que estats, nacions i regions poden tenir en el procés de construir i definir una veritable identitat europea. Cal tenir en compte que la forma en què es desenvolupi, en els anys vinents, la dinàmica regional va estretament lligada al futur de la Unió Europea. Un altre sociòleg, Salvador Giner, membre de l'IEC i professor a la Universitat de Barcelona, mostrà i analitzà les semblances i els contrastos entre dues regions europees ben definides, el Piemont i Catalunya.

Tot junt —els diferents aspectes estudiats, les reflexions fetes i les qüestions debatudes— esperem que contribueixi a un millor coneixement dels diversos papers que tenen i poden tenir, en un futur immediat, els estats, nacions i regions dins del marc de la Unió Europea. Que especialment alguns dels fets i problemes exposats foren ja estimulants, es manifestà amb claredat en les taules rodones i en els diàlegs mantinguts després de les diverses conferències.

En la preparació d'alguns textos hi col·laborà el geògraf Joan Tort, de la Universitat de Barcelona.

No voldríem pas cloure aquesta presentació sense agrair a la Secretaria Científica de l'IEC el seu valuós ajut en la publicació d'aquest llibre.

Joan Vilà-Valentí
Coordinador

The Philosophy and Social Sciences Section of the Institut d'Estudis Catalans (IEC) decided to organise some Scientific Working Sessions around some relevant aspects of the European Union and the territorial units comprising it, that is to say, states and their possible divisions. Obviously, one of the questions that most interested us was the role that the regions, especially those displaying the greatest social and economic dynamism are playing or could play in this new Europe. Implicitly, our interest included the role that might specifically be played by Catalunya, in particular in certain aspects.

The subject and title of the Scientific Working Sessions were debated within the Section. It was decided that the most appropriate overall title might be "The Construction of Europe: States, Nations, Regions".

In view of the number and variety of issues, it seemed advisable to divide the event into two groups of Sessions. The first would focus preferentially on geographic, social and economic analysis, while the second would concentrate on studying and debating those aspects involving culture, language and education.

The title of the first group, which took place on 25-27 November 1997, was "Geographic, Social and Economic Aspects". This publication brings together the papers given at that event. Four sessions were held, at each of which one or two papers presented were followed by a round table discussion on the subjects dealt with. These were, successively, geographical, political, economic and social issues, although, logically, numerous references were made to aspects other than what was presented and debated in each case. The round tables corresponding to the four sessions were moderated respectively by Bartomeu Barceló, fellow of the IEC and professor at the University of the Balearic Islands, Josep M. Muntaner, president of the Philosophy and Social Sciences Section of the IEC, Antoni Serra i Ramoneda, fellow of the IEC and professor at the Autonomous University of Barcelona and Anna Alabart, lecturer at the University of Barcelona.

In the same thematic order as mentioned above, the reader will find the text of the papers we now publish. The geographer Paul Claval, professor at the University of Paris-Sorbonne,

presented and studied the diverse processes of formation of states and regions in Western Europe, together with an analysis of the new forms of regional organisation, with numerous changes in respect of territorial, economic, cultural and political forms and structures. Joan Vilà-Valentí, also geographer, vicepresident of the Philosophy and Social Sciences Section of the IEC and professor at the University of Barcelona, showed the great diversity displayed by the regions within the European Union and their possibilities, especially the most dynamic or emergent, for achieving development, not only in economic terms but also within the above-mentioned regional mosaic.

The paper with the most political subject was that given by the Member of European Parliament Carles A. Gasòliba, fellow of the IEC and secretary-general of the Pro-Europe Catalan Board. Entitled "The Role of the Regions in the Framework of the European Union", his paper dealt with the subject from the European community standpoint, that of certain important states, and possible cross-border and inter-regional cooperation.

Looking in depth at a case of new organisation and economic management and reducing it to his Catalan area, Jordi Conejos, the director general of Industry of the Generalitat, showed how competition can be strengthened, with the example of clusters in Catalunya.

The topic chosen by the sociologist Riccardo Scartezzini, professor at the University of Trento, was the role that states, nations and regions may play in the process of building and defining a true European identity. It should be taken into account that the way in which regional dynamics will develop in the coming years is closely linked to the future of the European Union. Another sociologist, Salvador Giner, IEC fellow and professor at the University of Barcelona, gave a discussion and analysis of the similarities and differences between two well-defined regions of Europe: Piedmont and Catalunya.

Overall - the different aspects studied, the thoughts voiced and the issues debated- we hope that these sessions will contribute to a greater understanding of the different roles that the states, nations and regions play and can play, in the immediate future, within the framework of the European Union. That some in particular of the facts and problems dealt with are stimulating, was clearly shown at the round tables and conversations following the papers.

The geographer Joan Tort has assisted in the preparation of some of the texts.

Finally I would like to thank the staff of the Scientific Board of the IEC for their valuable and helpful support in publishing this book.

Joan Vilà-Valentí
Workshop Coordinator and Editor

Sessió I

Una presentació geogràfica:
la diversitat de les unitats polítiques
i administratives

La Unió Europea desenvolupa noves formes de competència espacial. El Tractat de Maastricht limita el paper dels estats. Mentre aquests estaven separats per línies frontereres, tots s'assemblaven. Molta gent pensa que amb la desaparició de les últimes barreres econòmiques, els estats estaran privats de la seva influència anterior en les activitats productives i en les preferències dels consumidors. Aquesta opinió no té cap fonament. Els estats encara són importants per moltes raons, la més evident de les quals és que les polítiques de benestar redistribueixen un alt percentatge d'ingressos nacionals. Els estats difereixen entre ells pel tipus de taxes que han d'imposar a la població per tal d'aconseguir llurs objectius socials. Les polítiques de transferències no són els únics factors responsables del manteniment de la importància dels estats després de Maastricht.

Els països europeus es distingeixen entre ells per les estructures espacials i per les organitzacions regionals. En alguns d'aquests països, el desenvolupament de les relacions econòmiques a escala mundial ha accelerat el creixement de ciutats globals. En altres països, els enormes centres urbans es mantenen més petits. Són peces del tauler d'escacs europeu, no del mundial.

Per tal d'entendre les conseqüències de la fase actual de la construcció europea, cal analitzar les especificitats de les unitats territorials que formen Europa. Hem de començar (1) per fer una reflexió fonamentada en la naturalesa dels estats i de les regions, (2) recordar algun dels factors generals d'unitat i diversitat que funcionen a Europa, (3) ressaltar l'herència de les fases tradicionals i industrials del desenvolupament econòmic relativa a les estructures espacials europees, (4) aprofundir en els processos en marxa en un temps de globalització i, com a conclusió, (5) presentar els trets característics de la geografia construïda mitjançant la reestructuració econòmica, cultural i política que ja va començar fa una generació.

1. Algunes reflexions sobre els estats, les nacions i les regions

Les unitats territorials poden sorgir de factors econòmics, culturals o polítics, que no es combinen igual a l'àmbit estatal i regional.

A) *Els atributs dels estats*

1. Fonamentalment, els estats són organitzacions polítiques. El típic estat europeu és l'estat sobirà que no té cap competidor en el seu territori i normalment tampoc en reclama d'altres.¹

2. Els estats mai no són els resultats del poder pur: a fi de governar una àrea àmplia i poblada, els governs han d'estar vigilats per l'opinió pública i han de comptar amb formes d'autoritat legítimes. D'aquí es dedueix la dimensió simbòlica (i cultural) de tot tipus d'organitzacions polítiques: la gent accepta com el seu príncep o president un home que rarament viu a la mateixa ciutat, no sempre parla la mateixa llengua ni pertany a la mateixa classe. La gent s'ha d'identificar amb ell o amb una representació abstracta de l'estat. Com que la gent és capaç d'adherir-se a símbols, pot ignorar la distància i considerar que tots els indrets dins d'un territori nacional comparteixen una naturalesa idèntica i que els seus habitants formen part de la mateixa família.²

Els estats europeus són estats nacionals el poder dels quals és legítim si expressa la voluntat de la comunitat que governen.

3. Els estats nacionals difereixen en com pensen una nació. En el cas més simple, la nació és considerada com una comunitat unificada. En aquest cas, l'estat ha d'expressar la voluntat col·lectiva del grup. En altres situacions, la nació és una pluralitat de grups que estan d'acord en alguns objectius, per exemple, compartir el mateix territori i protegir-lo d'amenaques internes i externes. Com que els grups poden discrepar en altres assumptes, la responsabilitat màxima de l'estat no és expressar la voluntat d'una nació unificada, sinó mantenir un equilibri entre els components.

Quan els components dels grups nacionals són territorials, l'estat s'organitza generalment en un estat federal: Suïssa és el millor exemple d'aquesta situació a Europa. També ocorre que la societat nacional es troba dividida per línies no territorials: això passa sovint quan l'estat té en el seu territori dos o més grups religiosos. En aquestes situacions, l'estat apareix com una associació de comunitats i és quan els científics polítics parlen de l'estat consensual.³

Aquest és el cas dels Països Baixos. L'Estat d'aquests països és poderós i té una estructura molt centralitzada, però, sobretot, la seva responsabilitat és facilitar les mateixes oportunitats socials, econòmiques i culturals a tots els components de la població. Les cadenes de televisió són públiques; tanmateix, l'Estat no és responsable dels programes: proveeix les associacions de diferents ètnies o religions que representen les comunitats amb una part de programes proporcionals al nombre dels seus membres.

4. El poder dels estats es basa en la llei. Per això, la manera en què la llei es produeix i s'aplica és molt important per entendre l'organització territorial. En aquest àmbit, hi ha dues tradicions principals a Europa.⁴

---

1. Bertrand BADIE, *La fin des territoires: Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect*, Paris, Fayard, 1995.

2. Jean GOTTMANN, *La politique des États et leur géographie*, Paris, Armand Colin, 1952.

3. Arendt LUPHART, *The Politics of Accomodation, Pluralism and Democracy in the Netherlands*, Berkeley, University of California Press, 1968.

4. Max WEBER, *Sociologie du droit*, Paris, PUF, 1986.

En els països on domina la cultura legal romanogermànica (per exemple, pràcticament tota l'Europa occidental continental), la llei la produeix bàsicament l'estat: el parlament estudia els problemes que sorgeixen en el país i dissenya sistemes legals per solucionar els conflictes. Aquest sistema crea confusió entre l'estat com a legislador i l'estat com a govern. L'estat té la responsabilitat d'aplicar les lleis que produeix. La presumpció que els funcionaris interpretaran correctament els textos legals existeix quan apareix un conflicte entre l'estat central o local i un ciutadà. Com a conseqüència d'això, els ciutadans no poden dur l'estat o els seus funcionaris als tribunals ordinaris. Els tribunals administratius especials han de jutjar aquests conflictes.

L'essència de la llei és diferent en els països que apliquen la *Common Law*: la producció de la llei no és un privilegi de l'estat. Les fonts normals de les normes legals es fonamenten en els costums i en la jurisprudència dels tribunals. El paper de l'estat és permetre que tothom es beneficiï de la llei, això significa que els ciutadans poden dur agents del govern local o funcionaris del govern central davant dels tribunals ordinaris si pensen que han utilitzat malament el seu poder.

En la tradició romanogermànica, l'estat és responsable de l'aplicació de la llei. D'aquí neix la temptació de la centralització. En un país de la *Common Law*, l'estat no ha de controlar l'aplicació de la llei perquè aquest és el paper del poder judicial. Les conseqüències d'una política descentralitzadora són radicalment diferents en el sistema de la *Common Law* i en el romanogermànic. En el primer cas, no es descarta una aplicació a fons de la llei. En el segon cas, sovint, la llei deixa de ser estrictament executòria a molts llocs de l'estat.

Els científics polítics de parla anglesa han criticat la centralització moltes vegades. Aparentment, no són conscients que tot el procés d'aplicació de la llei és diferent en els països de tradició romanogermànica. Fa vint anys, els científics polítics francesos⁵ van provar que la centralització no conduïa a una aplicació rígida dels textos legals. Els funcionaris tenien interès per aconseguir acords amb els notables locals per tal d'evitar el malestar polític; d'aquest fet podem extreure la paradoxa d'un sistema la diversitat del qual sovint està millor preservada que en un país de la *Common Law*, aparentment descentralitzat.

5. Els estats tenen bases econòmiques: cal pagar pel sistema polític, la defensa, la policia, la justícia, etc. Mentre les economies no es fonamentin en transaccions monetàries, els impostos s'hauran de gravar en espècie. És molt difícil centralitzar-los, cosa que redueix el poder del govern. La fragmentació és una amenaça constant de les construccions polítiques quan la majoria de la població està constituïda per comunitats rurals petites que viuen quasi autàrquicament.⁶

El desenvolupament de les formes modernes dels estats va lligat a l'ampliació dels mercats i a l'expansió del comerç. Els governs poden mantenir burocràcies administratives, finançar un exèrcit i una marina permanents i organitzar la redistribució d'una part dels ingressos nacionals gràcies als impostos.

---

5. Per exemple, Michel CROZIER i Friedberg EHRARD, *L'acteur et le système*, Paris, Le Seuil, 1977; Pierre GRÉMION, *Le Pouvoir périphérique. Bureaucrates et notables dans le système politique français*, Paris, Le Seuil, 1976.

6. Paul CLAVAL, *Espace et pouvoir*, Paris, PUF, 1978.

La coherència del territori dels governs és més gran quan les parts diferents tenen recursos complementaris. Aquest fet assegura a l'estat un alt grau d'autosuficiència ja que la major part dels intercanvis econòmics tenen lloc dins del seu propi territori polític. Això resulta molt pràctic durant les guerres. Quan no hi ha cap amenaça internacional, els avantatges d'una economia nacional tancada són petits excepte en una situació: quan l'aïllament significa augmentar les inversions i el comerç exterior, i afavoreix un índex de creixement més alt. Aquesta era la situació dominant fa una generació i per aquest motiu neix la idea que els estats han de comptar amb les economies nacionals. Això certament fou cert durant algunes fases de la revolució industrial, però, no és una condició *a priori* dels estats.

B) *Els atributs de les regions*

Els estats són construccions polítiques, per damunt de tot. Les regions són els resultats de la vida cultural, històrica o econòmica i no sempre tenen un paper en la vida política de les nacions, excepte com a fonament de llur organització administrativa.

1. En molts casos, les regions recorden l'existència de divisions ètniques del passat o actuals. A Àfrica, les estructures tribals són les divisions estatals més importants avui dia. En un país com França, molts departaments o regions administratives són hereves de les províncies monàrquiques, que, sovint, coincidien amb les diòcesis eclesiàstiques. Aquestes diòcesis reproduïen les estructures administratives del període dioclecià de l'Imperi romà, de fet, les velles *civitates* celtes de Gaul; algunes de les divisions territorials franceses actuals tenen 2.300 anys i són el testimoni de l'antiga importància de les tribus gàl·liques.⁷

Durant els temps en què la comunicació fou principalment oral, existí una tendència innata cap a la destrucció de les cultures.⁸ Les llengües van evolucionar en diferents dialectes. Els artesans van donar noves formes als estris que produïen i utilitzaven. L'arquitectura vernacular va adaptar les granges als materials locals, als tipus de construcció i a les condicions socials.

Per tant, dins d'un territori nacional sempre existien trets culturals molt diferents. Alguns d'aquests poden remarcar les especificitats de les subcultures nacionals. De vegades, també reforcen les demandes de les autonomies o dels moviments nacionals.

Tal com els estats, les regions han de ser investides amb símbols per tal de ser reconegudes com a divisions territorials unificades. Aquest fet passa sovint quan els límits són definits i estables durant llargs períodes de temps, cosa que sovint ocorre en les divisions administratives. Per això s'ha dedicat tanta atenció a les regions històriques des de la fi del segle XIX. Com que els romans van transformar aquestes regions en divisions administratives, els territoris de les tribus gàl·liques van romandre presents en la memòria de la gent durant l'edat mitjana i han mantingut una part del seu significat simbòlic fins avui dia.

---

7. Xavier de PLANHOL, *Géographie historique de la France*, París, Fayard, 1988.

8. Paul CLAVAL, *La géographie culturelle*, París, Nathan, 1995.

2. Les divisions administratives van donar abast territorial al sistema polític. El seu objectiu és dividir el país en unitats suficientment petites per poder-les controlar i per situar els serveis administratius a prop dels usuaris. Cada tipus de funció administrativa té les seves pròpies necessitats, fet que significa que la millor manera de governar un país és crear una jerarquia de divisions administratives per a cada servei o funció.

Consegüentment, les divisions administratives semblen anàrquiques. Quan sorgeixen noves funcions estatals, s'engloben districtes nous, sovint sense tenir en compte els que ja existien abans. Aquest tipus d'anarquia ofereix alguns avantatges al govern central, que apareix com l'únic àrbitre quan apareixen tensions locals i, a més, abasta una pluralitat de serveis públics. És un mitjà per impedir el naixement de contrapoders locals.

L'anarquia de les divisions administratives no és il·limitada. Freqüentment, els governs centrals tenen interès a col·locar tots els serveis administratius en un sistema únic de divisions territorials. Aquest tipus d'organització és més útil per al control espacial i per a la supervisió ja que les informacions recollides per un servei moltes vegades són interessants per als altres. Això permet una coordinació local més senzilla de l'acció administrativa.

Hi ha una altra raó que limita l'anarquia de la divisió territorial: la centralització mai no és total. Alguna forma d'estat local ha d'existir per solucionar els problemes locals de la població en aquest àmbit, la qual cosa vol dir que els governs i les assemblees locals tenen la responsabilitat d'organitzar l'escola, la sanitat, l'habitatge o els serveis de bombers en parròquies, districtes o regions, d'equipar les comunitats amb serveis d'aquesta mena, de protegir la natura i d'ajudar en les activitats culturals. Les àrees amb formes diferents d'estat local han de governar abastant totes les unitats de la vida social, per exemple, els mercats laborals.

Com que la participació ciutadana en l'estat local augmenta quan aquella dona valor simbòlic als districtes que governa, les estructures administratives sovint van lligades amb les divisions culturals.

3. La vida econòmica té un paper més important en la creació i l'evolució de les regions que no pas dels territoris nacionals. Això no vol dir que les regions econòmiques tinguin sempre la mateixa naturalesa.⁹

El primer factor de regionalització és l'homogeneïtat de les activitats dins d'una àrea. La regionalització afavoreix les divisions que varien molt en mesura i en consistència. En les societats tradicionals, les regions eren similars pel tipus de vida que permetia produir als pagesos o als pastors, en un context particular, tot el que necessitaven per menjar, vestir-se i allotjar-se. Les granges o les comunitats locals sovint eren quasi autàrquiques. Només venien el que necessitaven per poder comprar a fora el que no es podia produir localment. En les economies comercials, l'especialització facilita un altre tipus de regions homogènies: les àrees trien

---

9. Paul CLAVAL, *Régions, nations, grands espaces*, Paris, Genin, 1968; Paul CLAVAL, *Initiation à la géographie régionale*, Paris, Nathan, 1993.

el sistema productiu amb el qual se situen en un lloc superior en la competència espacial.

Moltes vegades, la regionalització econòmica es fonamenta en l'estructuració de connexions urbanes per tal de proveir una comunicació més fàcil en tota mena d'interaccions econòmiques, culturals o socials. Les jerarquies dels indrets centrals es desenvolupen, però són controlades i dominades per les metròpolis regionals.

Com que les entitats regionals es poden fonamentar en factors culturals, administratius o econòmics, segons les circumstàncies, no hi ha cap model de divisió universal dins dels territoris nacionals.

2. Els factors generals de diversitat i d'unitat relatius a les divisions territorials d'Europa

Les divisions territorials d'Europa palesen algunes forces generals o factors que afecten la geografia d'aquest continent. Alguns d'aquests factors són naturals, mentre que d'altres són culturals o històrics.

A) *Els factors naturals de diversitat i d'unitat en l'Europa occidental*

El primer factor de diversitat és donat per les dimensions d'Europa: des de Gibraltar, Sicília o Creta fins al cap Nord hi ha més de 35° de latitud. Aquest fet significa l'existència de grans contrastos climàtics entre el nord i el sud, encara que les influències atlàntiques suavitzin les temperatures de les costes de les àrees més nòrdiques o de Noruega. Arran d'això, hi ha una organització climàtica triple que depèn del predomini dels trets atlàntics, mediterranis o continentals.

La diversitat també prové de la gènesi del continent: a la part occidental, del sud al nord, hi ha una cadena muntanyosa alpina amb pics aguts, una cadena muntanyosa herciniana caracteritzada per planes erosionades, una part de la gran planura nòrdica europea i un altre massís muntanyós antic que s'estén des d'Irlanda cap a Escòcia i Noruega. Les planes erosionades de Suècia i de Finlàndia formen part del crató de l'Europa oriental que es caracteritza principalment per tenir una topografia baixa i ondulada. L'herència de les glaciacions quaternàries també oposa la part nord del continent i les serres alpines a les àrees mediterrànies.

No obstant això, algunes similituds es deriven de la disposició de la terra i del mar: a l'Europa occidental, els mars mai no són gaire lluny; això explica les temperatures suaus dels hiverns, fins i tot, al sud d'Alemanya, la part més continental de l'Europa occidental, fet que afavoreix les relacions culturals i el comerç.

B) *La unitat i la diversitat d'Europa com a resultat dels factors culturals i de la història*

Gairebé tota la població de l'Europa occidental parla llengües indoeuropees, però no totes pertanyen a la mateixa arrel, fet que posa en evidència escenaris vells d'unificació i de diferenciació.

El paper de Roma fou decisiu en l'evolució històrica i cultural de l'Europa occidental: va unir totes les parts meridionals i occidentals des de Gibraltar fins al *limes* d'Adrià, entre Anglaterra i

Escòcia. Roma va introduir molts aspectes de la cultura grega en aquesta part del món. Més tard, va establir el marc en què el cristianisme s'organitzà per primera vegada a Europa. La cultura romana es barrejà amb les tradicions locals; per aquest motiu, el model d'unitat i de diversitat que evolucionà durant l'edat mitjana fou molt curiós.

Després del col·lapse de Roma, la difusió cultural dels models mediterranis anava des del Rin i de la vall del Danubi cap a l'est i el nord. En aquests indrets, els models van ser transformats molt més per les poblacions locals que en l'anterior Imperi romà i per això es manté la importància del límit del Rin i del Danubi en la història europea.

Una diferència similar s'esdevingué en el sud, a Espanya, Portugal, Sicília i part meridional d'Itàlia i Grècia, com a resultat de la invasió àrab dels segles VII i VIII i de la progressió otomana en els Balcans des del segle XIII.

La influència desigual de Roma i la seva interferència amb altres cultures explica l'existència de dos nivells culturals europeus: un entre el nord i el sud, potenciat des del temps de la Reforma per l'oposició dels països romans catòlics del sud i dels protestants, al nord; un altre entre l'est i l'oest, que palesava la competència entre Bizanci i Roma des del segle IV en endavant, i l'evolució del cristianisme en línies diferents en el Bizanci ortodox i en la Roma catòlica.

Des del segle XIII, els centres econòmics d'Europa es van començar a traslladar des del Mediterrani cap al nord. Durant el segle XVI, el mar del Nord va desplaçar el Mediterrani com a centre principal de comerç i de civilització.

C) *Els tipus de regions*

L'Europa occidental es caracteritza per certs tipus d'organització territorial definits pels seus trets naturals i per la seva història. Les estructures de les regions depenen de les condicions ambientals. Els estuaris de l'Europa occidental són tan amples que, generalment, les relacions entre les seves costes eren difícils, excepte per a les embarcacions, per això tenien molta importància els llocs on primer es podia creuar el riu amb un pont. Els vaixells podien arribar a aquests indrets gràcies a la marea. Aquestes localitzacions van atraure ports, que servien com a metròpolis regionals per a una àrea riu avall i riu amunt.¹⁰ Aquest tipus d'organització regional es pot observar des de Sevilla fins a Hamburg, Bristol o Hull.

Alguns trets naturals foren tan eficients en l'organització regional com la poca grandària dels rius atlàntics. Aquest fet demostra que gairebé a tot arreu les estructures palesen la història més directament que no pas les limitacions naturals. Per exemple, si tenim en compte: Baviera, el Mittelland suís, el Bas-Dauphiné, la vall del Po, la plana veneciana i els turons i les planes del nord dels Pirineus, tots aquests indrets comparteixen molts trets físics, especialment a causa de la història de les glaciacions quaternàries i de l'impacte que van tenir en les formes de la terra. No obstant això, l'organització humana d'aquests llocs és molt diferent. Munic gaudeix

---

10. Roger BRUNET, «La composition des modèles en analyse spatiale». *L'espace géographique*, núm. 4 (1980), p. 253-265.

d'un centralisme fort que no té res a veure amb la topografia. Milà té una situació similar en el nord d'Itàlia, però no domina tota la plana. L'estructura urbana del Piemont, amb una metròpoli regional forta i amb altres ciutats més petites, difereix molt de les àrees llombardes orientals i de les venecianes on les ciutats mitjanes són la norma. D'alguna manera, el cas de Tolosa és similar al de Munic, tanmateix, la ciutat rosa s'aprofita de la confluència dels rius. El Bas-Dauphiné no té una ciutat principal i té com a atraccions metròpolis alpines, Grenoble, Chambéry i Annecy o els centres de la vall del Roine, Valença, Viena i principalment Lió.

Atès tot això, podem extraure unes quantes generalitzacions de la geografia regional d'Europa fonamentades en la geomorfologia.

D) *Els models heretats de la diferenciació regional i nacional*

La combinació de condicions naturals amb la història ha introduït a Europa models resistents al temps de diferenciació territorial. Fa una generació, Stein Rokkan¹¹ assenyalà el naixement d'un cinturó central des del nord d'Itàlia fins a Flandes i al sud-est d'Anglaterra durant el període comprès entre els segles XIII i XVI. A causa de la construcció d'una carretera a través de la gorja Göschenen en els Alps suïssos centrals, el pas Gotard esdevingué la via més curta per creuar els Alps. L'itinerari s'obria a la plana propera a la vall del Rin, per tant, tota aquella àrea es tornà pròspera.

Aquesta part d'Europa era econòmicament capdavantera. A més, s'escapava de l'evolució cap a uns estats forts i centralistes, cosa que no ocorria a Anglaterra, França, Castella o Suècia. El nucli d'Europa era una part de l'Imperi germànic. El poder real de l'emperador s'havia erosionat gradualment. Tota l'àrea es va transformar en un mosaic de petits estats, els més eficients dels quals eren ciutats estat en el nord d'Itàlia, de Siena a Florència cap a Venècia o Milà, a Suïssa (Lucerna, Zuric), al peu dels Alps (Augsburg), al llarg de la vall del Rin (Basilea, Estrasburg, Frankfurt, Colònia) i, més al nord, van existir aquests tipus de ciutats mitjançant la Lliga Hanseàtica. A Flandes, els comtes eren rics i els prínceps poderosos, però ciutats com Bruges i, més tard, Anvers tenien una mesura real d'independència.

El significat d'aquest cinturó central en la vida política va romandre important: encara avui és una àrea on els estats federals tenen més influència que arreu, sobretot a Alemanya i a Suïssa, i on les grans ciutats no sempre difereixen gaire de les ciutats estat del passat; això és vàlid per a Milà, Basilea, Zuric, Frankfurt, Hamburg, Amsterdam, Rotterdam i Anvers.

3. Les organitzacions territorials de l'Europa occidental: el llegat dels temps moderns i de la revolució industrial

El procés de modernització fou responsable de l'emergència de formes d'organització espacial que encara expliquen una part de la realitat actual.

---

11. Stein ROKKAN, «Territories, centres and peripheries: towards a geotechnic-geo-economic-geopolitical Model of differentiation within Western Europe», a J. GOTTMANN, *Centre and Periphery*, Beverly Hills, Sage, 1980.

A) *Els temps moderns*

1. Fins a la fi del segle XVIII, les formes d'organitzacions territorials econòmiques no eren gaire diferents en l'Europa occidental.¹² El procés de modernització que començà amb el Renaixement i amb la Reforma va repercutir sobretot en la vida religiosa, la cultura de les elits i la concepció del poder, també va transformar la vida econòmica al llarg de les costes occidentals del continent a causa del desenvolupament del comerç transoceànic i de les empreses colonials.

Les estructures regionals mantingueren el tipus tradicional: una multiplicitat de divisions administratives hereves dels temps feudals, identitats parroquials fortes, però també una consciència clara de les entitats provincials creades durant un procés llarg i hereu, en part, almenys a França, de les primeres divisions feudals, romanes i gal·licanes. L'assortiment de la majoria de productes no era suficient, la qual cosa volia dir que la subsistència es produïa sobretot prop del lloc on el menjar es consumia: cada país havia desenvolupat el seu mètode particular per obtenir del medi ambient el que era necessari per viure. Segons els llocs, es vivia d'una manera o d'una altra.

La majoria de ciutats eren petites: 30.000 habitants era el límit normal. Més lluny, les ciutats havien de comptar amb les vies d'aigua interiors o amb el comerç marítim per proveir-se. Als voltants de les ciutats interiors, hi havia cinturons d'especialització parcial d'hortalisses, productes làctics, vi o cereals. Al sud d'Europa, on la revolució industrial no va tenir gaire impacte, aquestes formes d'organització econòmica encara continuaven vigents fa mig segle, fet que explica algunes de les característiques actuals de l'interior de Portugal, Espanya, el sud d'Itàlia o Grècia.

L'organització regional fonamentada en ciutats grans només era present en les àrees on el comerç era actiu: a molts dels grans estuaris de les costes occidentals d'Europa, als Països Baixos i, d'una manera creixent, a Gran Bretanya. El declivi de la Lliga Hanseàtica va reduir el paper de la part oriental del mar del Nord i dels ports del Bàltic.

2. Durant els primers segles de la modernització occidental, les principals transformacions van aparèixer en el camp de la cultura i dels valors. L'aparició d'estats moderns començà en el segle XIV, però, les doctrines de sobirania sobre les quals el nou ordre internacional es va construir¹³ foren el resultat d'una perspectiva racionalista nova de la llei. Durant el segle XVI, els estats absolutistes com la monarquia espanyola o la francesa van servir de models. La Revolució Gloriosa de 1688 i el seu teòric, John Locke, van introduir la idea d'un règim representatiu. La legalitat va deixar de residir en la persona del rei: ara, una de les seves fonts era la voluntat popular. La conclusió lògica d'aquesta evolució era fer de la gent l'autèntic sobirà; d'aquí neix l'Estat nacional.¹⁴ La transformació fou, de fet, contemporània amb la revolució industrial.

---

12. Paul CLAVAL, *Initiation à la géographie régionale*, 1993.

13. Bertrand BADIE, *La fin des territoires...*, 1995.

14. Eric HOBBSBAWM, *Nations et nationalisme depuis 1780*, Paris, Gallimard, 1992 [1a ed. en anglès, 1990].

B) *L'impacte de la revolució industrial*

1. La revolució industrial va tenir moltes conseqüències en l'organització espacial d'Europa. Primer, va augmentar les diferències entre el nord i el sud d'Europa. A la fi del segle XVIII, la modernització va començar gràcies a la Il·lustració de les monarquies del sud, Portugal, Espanya o Nàpols. Els grecs van començar a mirar cap a l'Europa occidental i a somiar en un nou destí fora de l'Imperi otomà. Els estats del nord d'Itàlia es trobaven entre els més eficients d'aquells temps: moltes innovacions en l'àmbit de l'Administració pública venien del Piemont, Parma o Milà, per exemple, les tècniques dels estudis cadastrals. A la darreria del segle XIX, hi havia una Europa desenvolupada que s'estenia des de Gran Bretanya fins a Suïssa i a algunes parts del Piemont i Llobardia i des de París fins a Praga, Berlín o Estocolm. Els grans ports de les costes occidentals d'Europa, que havien tingut un paper molt important en el comerç ultramarí des de l'època dels grans descobriments, van començar el seu declivi, almenys relativament, excepte els de Gran Bretanya. En altres llocs, l'endarreriment era present a tot arreu.

Consegüentment, les unitats territorials van deixar de fonamentar-se en principis similars en les parts industrialitzades d'Europa i de la resta de territoris.

2. El model d'estat nació nascut a Gran Bretanya, als Estats Units i a França a la fi del segle XVIII fou adoptat a altres indrets, però va adoptar un significat nou. A Gran Bretanya o a França, la nació (o nacions de Gran Bretanya) era fruit de l'expansió territorial de l'estat i estava formada per poblacions que no sempre compartien les mateixes tradicions culturals. A Alemanya i a Itàlia, les nacions van romandre purament com a realitats culturals que es van transformar en estats durant el segle XIX. Més a l'est, en els països amb tradicions imperials, els models d'establiment eren tan complexos que no hi havia cap possibilitat de dibuixar límits que no incloguessin minories: cosa que implica que l'Estat nacional sigui una construcció fràgil.¹⁵

La revolució industrial transformà les relacions entre els estats i les economies.¹⁶ Mobilitzar els estalvis per fer negocis o per invertir esdevingué més senzill arran de la creació del dipòsit i dels bancs comercials. La varietat de productes va créixer ràpidament amb els nous serveis de transport. Els productes es podien vendre a tot el país o exportar; van aparèixer els mercats nacionals, el desenvolupament dels quals sovint s'alentia per les tarifes existents abans de la generalització del comerç lliure durant la dècada del 1860 i després del 1890, la qual cosa evitava la ruïna dels pagesos davant dels nous productors d'ultramar i donava a les indústries l'oportunitat d'evitar la competència quan encara no eren suficientment fortes per fer-hi front.

Per primera vegada a la història, els estats es van fer més o menys coextensius amb les economies. Les economies d'escala van ser més freqüents amb els mercats més grans. Les indústries van produir molta més varietat de productes gràcies a les innovacions. Les economies es van fer més complexes, cosa que va generar economies externes substancials. La combinació d'economies d'escala amb les externes va donar un avantatge competitiu a les economies nacionals dels

---

15. Krzysztof POMIAN, *L'Europe et ses nations*, Paris, Gallimard, 1990.

16. Paul CLAVAL, *Régions, nations, grands espaces*, 1968.

països industrialitzats. Els empresaris podien augmentar els salaris que pagaven als treballadors, fet que provocà l'expansió ràpida del mercat domèstic. El creixement sostingut va permetre als estats de disposar de diners suficients per introduir les polítiques del benestar.

Durant el període d'entreguerres, Gran Bretanya, Alemanya, els Països Baixos, Bèlgica, França, Suïssa, Dinamarca i Suècia van elaborar economies nacionals coherents. El procés començà a Itàlia i a Espanya, on va créixer la producció industrial, però no va cobrir tots els sectors de la demanda.

3. La revolució industrial també va ser responsable dels canvis substancials en la naturalesa i en l'organització espacial de les regions econòmiques. Les cèl·lules locals autosuficients es van obrir a les relacions comercials. Els productors es van especialitzar en els àmbits que els oferien els millors avantatges comparatius, per això va néixer el desenvolupament d'un nou tipus de regió homogènia, la regió econòmica especialitzada. En l'agricultura, algunes àrees van escollir la producció d'un cultiu: les zones vitícoles del Llenguadoc francès, per exemple.

En el món industrial, hi hagué una emergència similar d'àrees especialitzades. A fi d'accedir als mercats importants, les manufactures es van sentir atretes per: el carbó, els salts d'aigua fàcils d'aprofitar, el ferro o altres metalls minerals, els ports on moltes matèries primeres arribaven i les oportunitats d'exportació eren més grans, les grans ciutats i les àrees centrals de les economies nacionals. Uns altres factors també foren cabdals. Els costos de comunicació en la fase del procés de les cadenes de valor afegit (o *fil·lières*) eren molt alts. Les innovacions encara no havien transformat substancialment aquest aspecte de la vida econòmica. S'estalviaven diners limitant la distància entre les plantes filials de les grans companyies industrials o entre elles i llurs subcontractistes; per aquest motiu, es van crear els districtes industrials on les empreses d'un determinat sector de la producció trobaven interessant establir-se. Gairebé totes les regions importants de la fi del segle XIX i de l'inici del segle XX eren, de fet, districtes industrials.

Els serveis comercials es van desenvolupar ràpidament amb l'engrandiment dels mercats i l'augment dels ingressos. La gent demanava serveis nous en l'àmbit de l'educació o de la salut perquè tenien més diners. La urbanització va progressar, fet que beneficià totes les ciutats. Conseqüentment, les connexions urbanes es van fer més complexes, amb jerarquies més fortes. Les metròpolis regionals controlaven i organitzaven les activitats comercials en les seves zones d'influència (tant en àrees rurals com en districtes industrials), s'encarregaven d'un nivell superior d'educació i dels serveis de sanitat i atreïen les oficines centrals de companyies industrials importants. Llurs bancs eren força dinàmics, acumulaven els estalvis d'una àrea important, deixaven diners per als negocis i, de vegades, participaven en el capital de les companyies.¹⁷ Durant unes quantes dècades, les seves activitats van estar fora del control de l'estat o del banc central, per aquest motiu, podien oferir als empresaris oportunitats fantàstiques en aquelles metròpolis regionals.

---

17. Jean LABASSE, *Les capitaux et la région*, París, Armand Colin, 1955.

Per primera vegada, les forces econòmiques van esdevenir el factor principal en l'estructuració de les nacions. Les connexions de les regions econòmiques abastaven tot el seu territori. Sovint, els governs adaptaven les seves divisions administratives als models nous de les regions econòmiques.

Les regions econòmiques no van evolucionar de la mateixa manera ni van tenir el mateix paper dintre dels països europeus industrialitzats. Les àrees centrals de les nacions tenien un alt grau de densitat, grans metròpolis i districtes industrials nombrosos. A la perifèria, les metròpolis regionals romangueren més petites i menys dinàmiques i les seves jerarquies urbanes foren menys complexes.¹⁸ Al sud d'Europa, el procés només va transformar algunes zones: les regions econòmiques modernes es van desenvolupar al voltant de ports importants, que sovint eren els centres industrials més importants del país, i en alguns districtes industrials: Gènova, Torí i Milà a Itàlia; Barcelona i els districtes industrials tèxtils de Catalunya; Bilbao i el districte industrial metal·lúrgic i mecànic del País Basc a Espanya; Lisboa i Porto a Portugal; Atenes i, fins a cert punt, Tessalònica a Grècia.

En la part industrialitzada del continent, el comerç entre les economies nacionals era tan important que les zones d'activitats més complexes i riques no es van desenvolupar en les àrees centrals de cada país, excepte en el sector que afavoria un centralisme més accentuat en l'escala europea occidental —el cinturó existent des d'Anglaterra fins al nord d'Itàlia a través del nord-est de França, Bèlgica, els Països Baixos, Alemanya occidental i Suïssa.¹⁹

La dimensió simbòlica de les regions no va desaparèixer, però va perdre una part de la seva importància. Algunes metròpolis regionals es van beneficiar, en la seva expansió, del seu primer paper en l'organització tradicional de la vida política i cultural. Les seves poblacions eren més conscients aleshores dels interessos que compartien.

4. Durant els anys vint, els països industrialitzats van crear sistemes econòmics suficientment pròspers per pagar els salaris elevats dels treballadors i per posar en marxa els sistemes de benestar. La redistribució dels ingressos nacionals va créixer ràpidament després de la Segona Guerra Mundial. Els estats nacionals havien promogut la complexitat del sistema productiu i la solidaritat entre les fraccions diferents de la població.

4. L'impacte de la globalització i el procés de la unificació europea

A) *El mercat comú com a via per millorar el sistema espacial europeu*

Els models de l'organització nacional i regional que van caracteritzar l'Europa occidental fins a la dècada dels cinquanta van inspirar els homes que van imaginar-se el mercat comú.

---

18. Edward ULLMAN, «Regional Development and the Geography of Concentration», *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, 1958, p. 179-198.

19. És la «banana blava» de Roger Brunet, coextensiva amb l'antic cinturó de ciutats-estat i d'estats federals descrit per Stein Rokkan durant la baixa edat mitjana o el Renaixement.

L'Europa que van construir estava centrada en la zona densament industrialitzada que abastava des del nord d'Itàlia fins a Flandes, a Bèlgica, i el delta del Rin, als Països Baixos.

El problema era oferir als productors mercats suficientment grans per aprofitar totes les economies d'escala disponibles tècnicament. Comptar amb els mercats d'exportació era difícil en aquells temps perquè les tarifes eren molt altes arreu del món. L'única possibilitat real era engrandir els mercats domèstics. Les indústries del cinturó central es beneficiarien d'un dinamisme nou mitjançant una integració millor de les filials productives amb la creació d'un mercat comú. La perifèria gaudiria d'oportunitats més favorables per a millorar els seus objectius econòmics.²⁰ També hi havia qüestions geopolítiques: reduir les tensions tradicionals entre França i Alemanya i crear una zona occidental de prosperitat davant del bloc oriental.

No obstant això, el significat de la unificació europea va canviar progressivament a causa de la globalització de la vida econòmica.

B) *Els mecanismes de la globalització*

Durant els últims quaranta anys, les condicions en l'àmbit econòmic²¹ han canviat completament. Les innovacions tècniques van modificar les condicions del transport, de la producció i de la comunicació. Com que les tècniques modernes s'expressaven més científicament, va ser possible ensenyar-les a les escoles, fet que va erosionar l'avantatge dels països europeus. Els Estats Units i el Japó devien el seu èxit al monopoli de l'habilitat industrial de què es van aprofitar des del principi de la revolució industrial. Fou molt fàcil explotar plantes arreu del món amb uns quants expatriats o amb cap.

La millora del transport a l'engròs va transformar els antics mercats regionals en mercats mundials unificats. Conseqüentment, les fonts de poder concentrades van ser disponibles arreu, tant pel que fa als vehicles com a la transformació industrial: els assentaments industrials ja no es limitaven a les conques de carbó, als ports marítims o a les zones prop de les vies marines interiors o dels ferrocarrils.

Els contenidors van eliminar, quasi totalment, les càrregues del transbord entre vaixells, vagons o camions i així es va reduir el cost del transport dels productes manufacturats. Tradicionalment, els ports havien tingut un paper molt important en l'organització i el control del comerç internacional, però van perdre la majoria de llurs responsabilitats inicials i es van transformar en plataformes purament tècniques. L'organització de tota la logística del món dels intercanvis des d'indrets interiors va fer-se possible.

El progrés de les comunicacions i dels processos d'informació encara va tenir més conseqüències geogràfiques espectaculars. El cost de les plantes filials que operaven en països illu-

---

20. Sobre les primeres conseqüències de la Comunitat Econòmica Europea: Geoffrey PARKER, *The Logic of Unity. A Geography of the European Economic Community*, London, Longman, 1969; Roger LEE i P. E. OGDEN, *Economy and Society in the EEC*, Farnborough, Saxon House, 1976.

21. Peter DICKEN, *Global shift. Industrial Change in a Turbulent World*, London, Harper & Row, 1986.

nyans o de subcontractar amb les seves empreses es reduí tant, mitjançant les telecomunicacions modernes i la possibilitat d'acoblar ordinadors situats a llocs distants, que la fase del procés de les filials va deixar d'estar limitada a petites àrees. El comerç internacional de productes manufacturats s'havia desenvolupat des de la revolució industrial. La novetat fou el volum creixent del comerç internacional de productes intermedis, peces de recanvi, components o subequips.

La dispersió de la producció hauria estat més completa si les telecomunicacions haguessin deixat els contactes de la vida econòmica totalment obsolets, però no fou el cas.²² Quan s'ha de prendre una decisió sobre un problema delicat o s'ha de controlar el procés industrial o la qualitat dels productes, la gent s'ha de moure i s'ha de reunir amb els socis.

Fins als anys cinquanta, en què l'aviació comercial es desenvolupà, els executius o els enginyers havien de viatjar amb tren o amb automòbil, per tant, els era difícil anar i tornar d'un lloc a l'altre a més de 200 quilòmetres de distància en un dia o visitar llocs a més de 1.000 quilòmetres cada mes. Anar i tornar, diàriament, a un lloc a més de 1.500 quilòmetres de distància és possible amb els avions a reacció i també visitar, cada mes, indrets arreu del món. La transferència més senzilla d'habilitats tècniques i les telecomunicacions no han produït els mateixos efectes en els llocs de producció industrial sense una revolució del transport tan ràpida: la competència en països industrials nous ha estat menys dura.

A causa d'aquestes transformacions, les millors localitzacions per a les oficines centrals de les grans corporacions i per als seus serveis comercials o financers són ciutats suficientment importants que tinguin un aeroport internacional amb connexions directes amb la majoria d'escalaes aèries mundials, fet que generalment significa tenir més de dos milions d'habitants. D'aquesta manera, veiem que el pes de les metròpolis grans augmenta en la vida econòmica: la globalització ha provocat un procés de metropolització,²³ sobretot, durant els anys setanta i vuitanta.

C) *L'adaptació de la Unió Europea a la globalització*

L'any 1958, quan el procés de la unificació europea fou posat en marxa, l'objectiu que es perseguia era crear un mercat europeu domèstic tan gran com l'americà per desenvolupar empreses tan competitives com les dels Estats Units i per protegir-les de les tarifes elevades. Un sector que va mantenir l'orientació inicial fou la política agrícola europea comuna, que permetia un augment de la producció molt elevat, un desenvolupament del comerç intern europeu ràpid i la creació de corporacions transnacionals especialitzades en el procés dels aliments o en la producció d'inversions en les finques agrícoles.²⁴ L'èxit s'havia de pagar a un preu molt alt a causa de la sobreproducció i de la necessitat de subvencionar les exportacions. Actualment, els costos

---

22 Gunnar TORNVIST, *Contact Systems and Regional Development*, Lund, C. W. K. Gleerup, 1970.

23 Paul CLAVAL, «L'avenir de la métropolisation», *Annales de Géographie*, vol. 98, núm. 550 (1989), p. 692-706.

24 Lydia MYKOLENKO i Roger CALMÉS, *L'Europe agricole. Une nouvelle géographie des productions*, París, Ellipses, 1985.

són tan elevats i la pressió d'altres productors agrícoles és tan forta que cal desenvolupar orientacions noves.²⁵

L'evolució fou més ràpida en els altres sectors de l'economia. Les indústries van perdre la major part de la protecció externa de què gaudien mitjançant la baixada de tarifes establerta per les rondes negociadores del GATT. Aleshores, quins són els avantatges d'una unió europea? Són de naturalesa diferent: en els temps de la globalització, les companyies han de ser suficientment fortes per suportar la competència internacional i actuar en una pluralitat de mercats. Les companyies grans eren eficients en els mercats tancats protegits per les barreres duaneres, però van perdre avantatges amb la globalització; els mercats globals són volàtils, és a dir, el volum de producció fluctua constantment; les companyies grans desenvolupades durant la primera meitat del segle es van planejar per a sortides bastant estables i no s'adapten a les situacions en què es requereix flexibilitat.

La lògica que es troba darrere de la Unió Europea afavoreix, cada vegada més, l'adaptació de les companyies a formes noves de competència mundial.²⁶ El fet de controlar una part important del mercat continental ofereix una base sòlida a totes aquelles companyies que volen especialitzar-se en la producció. Gràcies a la mà d'obra tan especialitzada i a la qualitat dels enginyers i dels tècnics especialistes, les companyies es troben en una posició privilegiada per a la recerca i el desenvolupament i és a través de les innovacions que realitzen en la Unió Europea que són competitives en el mercat internacional.

Hi ha una altra possibilitat: especialitzar-se en el sector logístic de l'economia que creix ràpidament; aleshores, els avantatges d'una unió econòmica provenen de la gran quantitat de fluxos internacionals que apunten a Europa o que s'hi originen. També deriven de les economies externes que es desenvolupen en les metròpolis europees i en les seves ciutats globals —sobretot, Londres, però també París, Amsterdam, Frankfurt o Zuric.

D) *Brussel·les i els estats europeus: una geografia política nova*

Les fronteres de l'Europa occidental no van canviar des de la Segona Guerra Mundial; tanmateix, la geografia política d'aquesta part del continent va patir uns canvis tremends. Fins a la dècada dels setanta, els estats encara consideraven que la seva màxima responsabilitat era desenvolupar polítiques de benestar eficients. Tots els països compartien els mateixos objectius generals, però alguns van donar més èmfasi al sistema de seguretat social o a l'assistència de famílies i uns altres als fons de pensions. Mitjançant aquestes accions i la política fiscal que necessitaven, les diferències entre els espais econòmics de les nacions europees van experimentar una diferenciació ràpida: els impostos sobre la renda eren més elevats al nord d'Europa. Les empreses es feien càrrec de la totalitat de les càrregues al sud d'Europa. No obstant això,

---

25. Hugh CLOUT, *A Rural Policy for the EEC?*, London, Methuen, 1984.

26. Jan-Evert NILSSON, Peter DICKEN i Jamie PECK (eds.), *The Internationalization Process. European Firms in Global Competition*, London, Paul Chapman, 1996.

la generalització de l'impost sobre el valor afegit va ser la mesura d'homogeneïtzació.

Les empreses van guanyar més llibertat per establir llurs activitats amb les noves condicions derivades de les telecomunicacions i de les revolucions del transport. Les empreses van començar a resituar els negocis en països on la mà d'obra era més barata i la pressió fiscal menor, tant a dins d'Europa com a fora.

Les orientacions fonamentals de les polítiques econòmiques van començar a canviar a l'inici dels anys vuitanta quan alguns països es van adonar que havien de reduir el cost de les seves polítiques de benestar si volien continuar sent competitius. Margaret Thatcher inicià el procés. La van imitar a Irlanda. Els Països Baixos van reduir els costos laborals amb altres mitjans. A la resta de països, la reorientació començà a la dècada dels noranta o encara no ha començat.

Des dels anys cinquanta o seixanta, segons els estats, les polítiques regionals van esdevenir importants quasi arreu d'Europa. Normalment, es basaven en un control estricte de la situació de les instal·lacions industrials o d'oficina. Arran del control de costos i de l'abaratiment de les comunicacions, les empreses van començar a evadir les regulacions nacionals tot restablint llurs activitats a l'estranger. Les polítiques regionals van haver de canviar: havien de fonamentar-se en incentius més que no pas en el control, per tant, les ciutats i les regions descobriren que les úniques oportunitats que tenien per mantenir la prosperitat era ser més atractives per a les empreses.

L'actitud dels ciutadans cap a les regions va canviar per motius diversos. La població solia ser diversa en els països on les estructures estatals es van desenvolupar abans del 1800. Les minories van acceptar l'Estat nacional encara que es diferenciessin de la majoria en moltes característiques i creences, ja que compartien els beneficis dels imperis colonials. Més tard, van gaudir d'un sistema de seguretat social. La descolonització va suprimir el primer avantatge després de la Segona Guerra Mundial. El benefici de ser ciutadà d'un país determinat va desaparèixer quan tots els països europeus van adoptar les polítiques de benestar: tots els ciutadans europeus gaudien de sistemes similars. Per això, els moviments autonòmics o separatistes es van desenvolupar a Gran Bretanya, França, Espanya, Itàlia i l'escissió de Bèlgica.

En l'àmbit econòmic, el centre principal de decisió actual és Brussel·les.²⁷ La naturalesa del sistema polític europeu és curiosa. La llei no la produeix el parlament, sinó que s'elabora sota la responsabilitat de les institucions europees a Brussel·les. El poder legislatiu europeu s'atribueix oficialment al Consell. La Comissió només té un poder reglamentari. De fet, la Comissió prepara els textos, que neixen del treball dels funcionaris europeus que consulten els grups de pressió establerts a Brussel·les. La capital belga no té mitjans per fer complir directament les seves decisions, que s'incorporen a les legislacions nacionals i són els sistemes administratius nacionals els que les posen en vigor.

El nou sistema polític és molt diferent de l'organització que va predominar a la part d'Europa on la cultura legal era del tipus romanogermànic. S'assembla més al sistema de la *Common Law*.

---

27. Ali M. EL AGRAA (ed.), *The Economics of the European Community*, Oxford, Philip Allan, 1980; Anthony J. C. KERR, *The Common Market —and How it Works*, Oxford, Pergamon Press, 1986.

Europa té una lògica inherent d'uniformitat, encara que sigui aparentment molt descentralitzada: tothom té dret, en un afer on estigui implicat, de dur el seu propi estat davant del Tribunal Europeu, si considera que una norma europea no ha estat correctament aplicada.

En la nova organització política, cada vegada més, el sistema legal s'elabora a Brussel·les. Els estats no desapareixen, però han perdut una gran part de sobirania. D'alguna manera, cada cop més, semblen peces de la nova maquinària administrativa europea. Llur poder d'iniciativa disminueix.

Des d'una altra perspectiva, els estats encara són importants en l'estructuració de l'espai econòmic europeu. Les polítiques de benestar són tan diferents que les possibilitats que ofereixen els estats a les empreses privades són millors en uns països que en uns altres. Les cultures europees s'han anat perfilant durant segles dintre de motlles nacionals. Els contrastos resultants s'han fet més visibles que fa una dècada, des que han desaparegut les barreres econòmiques.

E) *Les formes noves d'organització regional i el seu paper en l'esfera econòmica, política i cultural*

Durant les últimes dècades, la reestructuració urbana i regional d'Europa ha estat tan important com la del sistema estatal. La construcció de l'espai econòmic europeu i la globalització han coincidit en la seva integració en uns espais més amplis.²⁸

1. Les jerarquies urbanes complexes que van caracteritzar les regions en els temps de la revolució industrial van néixer de l'existència de poblacions disperses que necessitaven serveis. L'augment de la productivitat ha comportat que la part de la població activa que treballa en els sectors agrícoles i miners de l'economia hagi minvat molt. Els ingressos més elevats i la motorització han fet que la gent viatgi més lluny quan ha de comprar coses o anar al metge, és a dir, que els nivells més baixos del sistema urbà han perdut una gran part de les seves activitats anteriors.

Pel que fa a les empreses, l'important és accedir al mercat europeu o al mundial. Les telecomunicacions han fet molt fàcil entrar en les xarxes internacionals sigui quina sigui la localització de l'empresa. Com que els contactes són necessaris, calen bons enllaços amb un centre més important de transport aeri: això vol dir que pràcticament totes les ciutats mitjanes ofereixen els mateixos avantatges si tenen connexió directa amb un aeroport més gran d'una metròpoli internacional o d'una ciutat global. Els costos de commutació baixos i la gran velocitat de les transaccions fan que la millor estructura per a una connexió sigui de dos, fer-ne una.²⁹

2. L'índex de treballadors industrials a Europa és menor que fa trenta anys a causa d'una productivitat més elevada i d'una competència més dura dels nous països industrialitzats.

---

28. Amin ASH i Nigel THRIFT, *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1994; Michael HEBBERT i Jens Christian HANSEN, *Unfamiliar Territory. The reshaping of European Geography*, Aldershot, Avebury, 1990; William LEVER i Antoine BAILLY, *The spatial Impact of economic Change in Europe*, Aldershot, Avebury, 1996.

29. Paul CLAVAL, *Initiation à la géographie régionale*, 1993.

L'abaratiment dels costos del transport implica que el processament de productes industrials no depengui tant de les fonts d'energia barates o de les matèries primeres com en el passat.

El procés dels productes industrials ja no és tan susceptible als mercats on es concentra la demanda final. El procés de les cadenes de valor afegit pot tenir lloc en indrets molt llunyans gràcies a les telecomunicacions i a les revolucions tan ràpides que ha sofert el transport.

No obstant això, les indústries no són completament lliures, perquè mentre tracten de dur a terme la fabricació just a temps per reduir la càrrega fiscal dels estocs, les plantes filials i els subcontractistes implicats en el procés s'han d'establir en la mateixa àrea.

Pel que fa al màrqueting, la recerca i el desenvolupament d'un sector determinat de producció depenen de molts intercanvis d'informació entre empreses competidores que, al mateix temps, són complementàries i els districtes industrials recuperen el paper que van tenir a la fi del segle XIX, que després es reduí a causa del naixement de les grans companyies integrades.

Les seus centrals i els serveis comercials s'havien d'establir en una metròpoli gran per tal de mantenir fàcilment contactes en l'escala global o europea. Alguns districtes industrials també es troben en les àrees metropolitanes més importants atraients de molts immigrants dels països del Tercer Món, on, per tant, algunes formes de treball són bastant barates. Tanmateix, la majoria de districtes industrials es desenvolupen fora de les ciutats globals o de les metròpolis nacionals o regionals. Els districtes representen dipòsits plens de coneixement tècnic i comercial que atrauen els especialistes encara que estiguin establerts en àrees urbanes lluny de qualsevol metròpoli internacional o ciutat global.

3. Les estructures regionals actuals són molt diferents de les d'estil industrial ja que incorporen metròpolis grans, però també ciutats més petites i districtes industrials que són a una hora o mitja de distància dels aeroports o de les estacions centrals. Les àrees urbanes, que compten amb el turisme, amb l'establiment de jubilats o amb el desenvolupament d'activitats al camp, s'integren en el sistema espacial més dominant mitjançant les connexions aèries, els trens, tant tradicionals com d'alta velocitat o les autopistes. Les ciutats han de tenir densitats de més de cent habitants per quilòmetre quadrat o de dos-cents per tal d'estar equipades suficientment per a la població d'un nivell de renda alt.

Altres àrees estan menys integrades en el model de transport ràpid. Les zones rurals amb poca densitat no poden finançar una escola d'alta qualitat o els sistemes sanitaris. Les terres marginals i els terrenys erms han deixat de cultivar-se a causa de la productivitat elevada de la terra i s'han convertit en reserves naturals per ser reintegrats com a llocs de recreació en el sistema econòmic.

Actualment, Europa sembla un mosaic de zones d'estructures i d'economies diferents, algunes són molt dinàmiques i s'integren perfectament a la UE i al sistema global: les àrees metropolitanes, els districtes industrials i les zones turístiques atractives. Altres zones es dediquen a activitats agrícoles o mineres i estan menys connectades amb les xarxes de transport ràpid del món modern. Les àrees marginals queden a banda de l'espai econòmic dominant.

El contrast entre el cinturó central que va atraure les empreses i les activitats més dinàmiques i les perifèries subdesenvolupades ha desaparegut. Durant els últims trenta anys, el cinturó central europeu va experimentar un creixement demogràfic i econòmic més lent que no pas el de moltes àrees perifèriques. Totes les grans zones metropolitanes d'Europa són parts del nou centre dispersat. Les altres, directament o indirecta, o convergeixen cap aquests pols econòmics nous o en queden fora.³⁰

4. Quan les forces econòmiques tendeixen a produir estructures espacials molt diferenciades, l'evolució política es dirigeix cap a un enfortiment de les regions com a estructures administratives i com a centres principals de l'estat local. Durant els anys seixanta i setanta, els riscos de congestió dels serveis administratius centrals van créixer considerablement a causa de l'augment de la complexitat de l'acció de l'Estat.

La desconcentració es va considerar la resposta més adequada i, per aquest motiu, es va transferir la presa de decisions a nivells inferiors dels sistemes administratius.

Les forces culturals i polítiques també van contribuir a aquesta evolució. La globalització i la unificació d'Europa han reduït la seducció que tenien els estats com a centres d'identitats col·lectives.

La gent s'ha tornat més sensible als seus orígens i a les diferències culturals. Els regionalismes són més forts ara que fa quaranta anys, siguin quines siguin les seves formes. Consegüentment, s'han transferit responsabilitats noves al govern local, sobretot a nivell regional.

Les realitats de les regions noves són molt diferents perquè totes elles són heterogènies: zones desigualment integrades en l'economia europea i global i en els sistemes de comunicació. D'una banda, tenim les enormes metròpolis, les grans ciutats (sovint, van ser les metròpolis regionals del segle XIX o de l'inici del segle XX), els districtes industrials, les àrees turístiques urbanes o suburbanes. D'altra banda, hem de considerar les zones rurals de baixa densitat, les ciutats petites i les terres marginals. El pes que tenen en l'economia europea o global també és molt diferent: les àrees metropolitanes més importants o els districtes industrials estan connectats amb els centres més dinàmics de la vida internacional, les altres zones queden més o menys al marge, encara que els nous mitjans de comunicació les proveeixin regularment de notícies internacionals.

5. L'organització regional d'Europa planteja dos tipus de qüestions: la millor manera de reduir la distància entre nivells de desenvolupament és la devolució d'una part cada vegada més important de sobirania nacional a les regions? Aquesta devolució suposarà millors oportunitats per a integrar les terres marginals en els circuits més dinàmics de la vida global i europea?

En moltes ocasions, la regionalització ha escurçat el procés de decisió polític. Aquesta transformació ha tingut efectes positius en molts aspectes, per exemple, permet als qui prenen de-

---

30. Per a una anàlisi més convencional dels dinamismes regionals a Europa: Costis HADJIMICHALIS i David SADLER (eds.), *Europe at the Margins. New Mosaics of Inequality*. Chichester. John Wiley, 1995.

cisions d'obtenir una informació millor. En la capital de la nació, la gent només rebia informació a través de canals administratius especialitzats i no podien considerar tots els aspectes de la situació. Els centres de decisió regionals són suficientment propers per a tenir una visió més àmplia dels problemes; poden tenir en compte tots els factors locals i combinar les iniciatives dels actors locals per arribar a solucions. Aquests centres són més sensibles a les sinèrgies locals i en treuen profit.

Les perspectives locals faciliten la mobilització de les innovacions quan les polítiques nacionals han deixat de ser efectives en l'àmbit de l'ocupació. Les autoritats locals són eficients a l'hora de millorar la imatge de les seves ciutats o regions i d'atraure empreses noves.

No obstant això, les iniciatives regionals també pateixen moltes mancances. L'evolució recent ha ampliat la distància entre les àrees més dinàmiques (per exemple, aquelles que són al voltant d'una metròpoli important) i les més endarrerides (aquelles amb centres urbans petits, aeroports sense connexions, sense enllaços de trens d'alta velocitat i amb una gran part del medi ambient format per terres marginals). Si s'atorga massa iniciativa al nivell regional es poden crear desequilibris territorials perillosos. En les regions administratives, les àrees metropolitanes sovint atrauen la part més substancial de la inversió pública, fet que provoca un procés de marginalització accelerat de les àrees perifèriques.

Les iniciatives regionals també poden ser contraproductives en els àmbits nacional i europeu perquè no hi ha cap justificació per gastar tants diners en la millora de la imatge de localitats o de regions: és fàcil entrar en la zona de menys rendiments. Aquestes polítiques són molt expansives. Els nivells massa elevats de pressió fiscal local tenen efectes dissuasius en les empreses que cerquen bones localitzacions.

Conclusió

1. Europa és diversa pels seus estats, nacions i regions. Una part de les diferències deriven de les condicions naturals, una altra part expressa les característiques culturals heretades i les actituds que daten, parcialment, de l'antiguitat, de Roma, de la cristianització, de les invasions, del Renaixement i de la Reforma. El mosaic actual neix, principalment, de la història de les organitzacions espacials des del principi dels temps moderns. La idea de sobirania és bàsica per als estats que es van desenvolupar a l'Europa occidental des de l'edat mitjana i que van dominar l'esfera internacional des del segle XVII. La Il·lustració va donar una base nacional i, de fet, cultural a aquests estats.

La revolució industrial va provocar que les economies nacionals apareguessin amb un grau elevat d'aïllament dels circuits econòmics, un creixement sostingut i una oposició forta entre les economies complexes de les àrees centrals i les orientacions especialitzades de la perifèria. Atesos els importants fluxos d'intercanvis entre els països europeus, les regions centrals van fusionar-se en una concentració d'iniciatives i de riquesa des de Londres fins a Milà.

El procés de regionalització comparteix necessitats polítiques o administratives, expressa la diferenciació cultural o neix de les relacions econòmiques. Fins a la Revolució Francesa, la lògica administrativa era la més dominant. La revolució industrial va donar un paper preponderant a la vida econòmica, que estava orientada cap a un model general d'organització espacial caracteritzat per regions polaritzades organitzades al voltant de centres urbans importants o de districtes industrials.

Durant els últims quaranta anys, canvis tremends han ocorregut a causa de la lògica d'unitat lligada amb el mercat comú, la Unió Europea i el procés més general de globalització. Els límits dels estats no han canviat, però llur naturalesa i funcions han experimentat transformacions ràpides, sobretot, en els últims vint anys.

Una part substancial de sobirania ja ha estat cedida a Brussel·les, a les institucions supranacionals. El nou sistema legal té conseqüències unificadores més poderoses que les dels antics estats, almenys a Itàlia, Espanya o França. Les economies nacionals s'han fusionat en un sistema europeu i, cada vegada més, s'integren en un de global. Per tant, els estats han perdut gairebé totes les possibilitats que van tenir fins a la dècada dels anys setanta d'influenciar la localització d'activitats productives a escala nacional; consegüentment i d'una manera creixent, Brussel·les o les regions impulsen les polítiques regionals.

L'obertura de les economies nacionals va ser coetània amb les possibilitats noves que es van donar a les empreses per a establir les seves oficines o sucursals lliurement a tot Europa o al món i amb el paper creixent que van tenir les metròpolis com a punts de control i centres d'iniciativa en el nou sistema. Per aquest motiu, les jerarquies urbanes regulars que abastaven tota la part industrialitzada d'Europa van perdre les seves funcions, atès que els nous sistemes de comunicacions només requereixen dos nivells de jerarquies dels centres urbans.

Les regions econòmiques van perdre llur esquema urbà en un curt període de temps. Paradoxalment, el seu paper administratiu i polític no es va veure reduït: la congestió de l'Administració central va afavorir la devolució de moltes responsabilitats a les regions. La globalització va impulsar, com una reacció, els moviments regionalistes. El govern local cada vegada més anava adoptant una base regional. Els resultats són desiguals. La proximitat de centres de poder és bona per aprofitar les sinergies locals. Les regions desenvolupen polítiques ambicioses per ser més atractives a les indústries o als serveis. Els beneficis d'aquestes accions no es distribueixen completament, sobretot es reparteixen en les àrees metropolitanes, en els districtes industrials i en les zones turístiques ben conegudes. Sovint, els resultats són més modestos en les regions on no hi ha una zona metropolitana important. La marginació d'algunes de les parts més pobres de l'espai europeu és un fet evident.

2. El procés subliminar conté aspectes més profunds. Des dels tractats de Westfalia, les relacions de poder s'organitzaven bàsicament en una base territorial i el paper de les connexions era limitat.

La globalització està canviant ràpidament l'escena política. Les empreses eludeixen la majoria dels controls estatals perquè tenen llibertat d'establiment i poden desenvolupar polítiques

sense tenir en compte els interessos nacionals. Les connexions de les corporacions transnacionals tenen un paper cada vegada més important en l'àmbit internacional. Com que les comunicacions són més fàcils, les accions culturals internacionals o les caritatives també estan cada cop més organitzades a través de les connexions.

La qüestió de les relacions entre els estats i les regions només és una faceta d'un problema més gran: quina serà la part respectiva de les estructures territorials i de les connexions en la vida política de demà? Òbviament, les xarxes de connexió tindran un paper cada vegada més important, però seran capaces de ser operatives sense l'ajut d'organitzacions territorials fortes? Els serà suficient només comptar amb les grans metròpolis? Aquesta és la qüestió.

Summary:

The diversity of the nations and regions of Western Europe

Paul Claval

The European Union develops new forms of spatial competition. In fact, the Maastricht Treaty limits the role of the states. In any case, in order to understand the consequences of the current phase of the building of Europe, the specificities of the territorial units that form Europe need to be analysed. In this analysis, which we shall begin with some reflections on the nature of states and regions, we shall recall some of the general factors of unity and diversity operating in Europe, underline the heritage of the traditional and industrial phases of economic development with reference to European spatial structures, we shall take a closer look at the processes under way at a time of globalisation and, to conclude, we shall present the characteristic features of the geography built up by means of the economic, cultural and political restructuring that began a generation ago.

In terms of their nature, states are basically political organisations. The typical European state is the sovereign state which has no competitor in its territory and which legitimises its power by expressing the will of the community it governs. In the legal ambit specifically, the power of the European states is based on law; therefore, the manner in which the law is produced and applied is extremely important for understanding territorial organisation. In this respect, there are two traditions in Europe: the countries in which the Romano-Germanic legal culture prevails (practically all of continental western Europe), where the law is produced basically by the state, and the countries which apply the Common Law, where the law is not a privilege of the state. This distinction means, for example, that the temptation to centralise may emerge in the former group of countries. Nevertheless, in both groups, in spite of various distinctions, the state is a political construct, over and above all else. Then we have the regions, which are the results of cultural, historical or economic life and do not always play a part in the political life of nations,

except as a basis for their administrative organisation. From the functional point of view, regions are administrative divisions into which a country is divided. Administrative divisions small enough to be controlled and to place administrative services close to their users.

In general, the territorial divisions of Europe, at any level, display natural, cultural and historical factors which affect their spatial organisation. For example, the great dimensions of Europe involves great physical contrasts: climate, relief. Furthermore, a cultural or historical factor, depending on how one looks at it, will show ancient scenarios of unification or differentiation; an example here is the fact that almost the entire population of western Europe speak Indo-European languages. In a word: the combination of natural conditions with history and culture has introduced time-proof models of differentiation in Europe. In practice, western Europe is characterised by certain types of territorial organisation defined by their natural features and by their history.

Nonetheless, the process of modernisation was of major significance in the emergence of particular forms of spatial organisation which explain part of the present reality. In fact, the modernisation process which began with the Renaissance and the Reformation transformed religious and cultural life, the conception of power and, above all, economic life all over the western coasts of the old continent, thanks to the development of transoceanic trade and colonial enterprises. During the early centuries of western modernisation, the main transformations appeared in the field of culture and values. In the field of values specifically, legality ceased to lie in the person of the king and the popular will became one of its sources. The logical conclusion of this evolution was to make the people the true sovereign; from here was born the national State. This important transformation was, in fact, contemporary with the industrial revolution. The industrial revolution in particular had many consequences for the spatial organisation of Europe: territorial units ceased to be based on similar principles in the industrialised parts of Europe and the rest of the territories; relations between states and economies were transformed; the nature and spatial organisation of the economic regions changed substantially; the symbolic dimension of the regions did not disappear, but lost some of its importance; the economic regions did not evolve in the same way nor played the same role within the industrialised countries of Europe.

And the models of national and regional organisation resulting from modernisation that characterised western Europe until the first half of the 20th century, were the point of departure for the design of the common market. The Europe that was built at that time was centred on the heavily industrialised area that supplied northern Italy to Flanders, Belgium, the Rhine delta, the Netherlands. The greatest problem was to offer producers sufficiently large markets to make the most of all the technically available scale economies. To count on export markets was difficult in those days because tariffs were very high all over the world. The only real possibility was to expand domestic markets. However, in spite of all efforts in this connection, the meaning of European unification changed progressively due to the globalisation of economic life. The reality is that, during the last forty years, conditions in the economic sphere have changed completely. The improvement of bulk transport, for example, transformed the old regional markets into unified

world markets. Another example might be the advances in communications and information processes, which have had spectacular consequences. In fact, the cost of affiliated plants operating in distant countries was reduced so much that, with modern telecommunications and the possibility of linking computers in different parts of the world, that the phase of the process of affiliated companies ceased to be limited to small areas. In view of this reality, what are the advantages of an European Union? The advantages are, undoubtedly, different in nature: at times of globalisation, companies have to be strong enough to withstand international competition and act in a plurality of markets. The great companies were efficient in the closed markets protected by customs barriers, but lost their advantages with globalisation. Global markets are volatile; that is to say, the volume of production fluctuates constantly. The great companies developed during the first half of this century were designed for quite stable outlets and do not fully adapt to situations in which flexibility is called for. For this reason specifically, the logic behind the economic space of the European Union, with its nerve centre in Brussels, increasingly favours the adaptation of companies to new forms of world competition. The fact of controlling an important part of the continental market offers a solid basis to all those wanting to specialise in production.

From all we have said so far, some conclusions might be drawn: Europe is diverse thanks to its states, nations and regions. Part of the difference stems from natural conditions, part expresses cultural and inherited features; the present-day mosaic emerges, principally, from the history of the spatial organisations from the beginning of modern times; the idea of sovereignty is basic to the states that developed in western Europe from the Middle Ages and which dominated the international sphere from the 17th century on; the industrial revolution caused national economies to appear with a high degree of isolation of their economic circuits, sustained growth and powerful opposition between the complex economies of the central areas and the specialised orientations of the periphery; during the last forty years, important changes have taken place on account of the logic of unity associated with the common market, the European Union and the more general process of globalisation. The limits of states have not changed but their nature and functions have undergone rapid transformations, especially in the last two decades; the opening of national economies was contemporary with the new possibilities given to companies to set up their offices or branches freely anywhere in Europe or the world; globalisation is rapidly changing the political scene. Companies elude most state control because they have freedom of establishment and may develop their own policies without taking national interests into account.

In view of this panorama, some questions should be raised: what part will be played respectively by political structures and connections in the political life of tomorrow? Obviously, connection networks will play an increasingly important role, but will they be capable of being operative without the help of strong territorial organisations? Will it suffice for them to count only on the great metropolises? That is the question.

Dins del marc de la Unió Europea, com abans es feia a l'interior del marc de la Comunitat Europea, hom parla preferentment i fins i tot exclusivament d'estats. En principi, la Unió Europea ha estat i és primordialment un conjunt o agrupació d'estats. Els polítics que hi actuen són responsables o representants d'un estat o d'unes poblacions estatals (caps d'estat, caps de govern, ministres, eurodiputats o europarlamentaris). Els símbols utilitzats (banderes, himnes) són també signes d'estat i cadascun d'ells al·ludeix d'una manera directa i global al conjunt d'un determinat estat.

Malgrat tot, hom pot observar que de vegades són considerades, d'una manera o altra, unes divisions interiors territorials dins dels diversos estats, és a dir, unes regions. Per exemple, existeix des de fa anys, a Estrasburg, l'Assemblea de les Regions Europees (ARE) i, a partir del tractat de Maastricht, apareix dins de la Unió Europea el Comitè de les Regions Europees (CRE). En diversos debats i documents hi ha al·lusions o referències a aquestes unitats territorials o a unes àrees més reduïdes o a determinats sectors i centres locals (municipis, ciutats). Val la pena de preguntar-nos el paper que les esmentades regions tenen o poden tenir dins del si de la Unió Europea.

Però abans caldrà mostrar els diversos sentits que el mot *regió* ha pogut o pot tenir i amb quin significat exacte ara l'utilitzem dins del marc dels diversos estats que constitueixen l'actual Unió Europea. Diguem també, a l'acabar aquest breu preàmbul a la nostra intervenció que, en diversos sentits, les qüestions que exposarem, com les ja expressades pel professor Paul Claval, poden servir d'introducció a les altres tres sessions d'aquestes Jornades, en les quals es tractaran diversos aspectes geogràfics, socials, econòmics i fins i tot polítics de les regions que formen part de la Unió Europea.

1. La *regió*, un mot polisèmic

Creiem convenient fer una anàlisi de l'evolució semàntica del mot *regió*, ja que alguns significats poden tenir ressò en la utilització actual de la paraula i poden conferir-li una notable com-

plexitat i una certa imprecisió. Al final, i en la introducció al segon apartat, assenyalarem en quin sentit utilitzem el mot *regió* en aquest treball.

Per altra banda, cal subratllar que es tracta d'un terme d'una llarga història, d'origen llatí, utilitzat ja amb diversos significats en època romana. Torna a aparèixer a l'Europa occidental a partir del Renaixement i mostra uns sentits i significats ben diferents, alguns molt precisos, al llarg dels dos últims segles, segons sigui utilitzat en la parla corrent i comuna o bé per científics, administradors o polítics.

La tradició clàssica i renaixentista

Regió és aplicat a una superfície, a una extensió. S'entén «una extensió de territori» que, en un sentit o altre, presenta una certa unitat i una possibilitat d'identificació i que, per aquest motiu, resta diferenciat d'altres territoris. Malgrat tot, no sempre es tracta de la superfície terrestre o d'extensions territorials. Sembla que inicialment el terme era utilitzat pels àugurs romans per individualitzar certes parts de la volta del cel. Això explicaria l'existència de l'arrel *reg* en la designació d'aquest espai, que es suposava que estava sota «el domini» no d'un poder humà o terrestre sinó, en aquest cas, d'un o d'uns astres.

Posteriorment, sempre el mot *regió* és aplicat, com abans assenyàvem, a unes unitats territorials, més o menys extenses. Quan durant el Renaixement tornen a ser utilitzats el concepte i la paraula, aquesta sol aplicar-se a una part del territori corresponent a la sobirania d'un rei. Cal recordar la solidesa que, en aquells moments, adquireixen certes monarquies, amb unes fronteres i uns territoris ben definits. Llavors el *regnum* pot aparèixer dividit, en un sentit o altre, en diverses *partes*. Cada *pars* pot correspondre a antigues unitats polítiques més reduïdes o a antigues, i encara llavors existents, divisions senyorials, d'una forma o altra reconegudes, almenys en el passat. Com a equivalent de *pars* poden utilitzar-se altres mots, entre ells *provincia* i també precisament *regio*; d'aquesta manera el mot *regio* pot esdevenir simplement una divisió del *regnum*. Si el que volem és subratllar, almenys inicialment, l'originalitat i personalitat de la població habitant, pot utilitzar-se també *gens*, tot cobrant llavors aquesta paraula un sentit territorial; en canvi, *natio* fa al·lusió directa i, generalment, exclusiva a la gent, al poble habitant d'un determinat territori.

La lectura i consulta de les geografies descriptives dels segles XVI i XVII, referents a regions, en el sentit indicat, o bé a regnes o conjunts de regnes o fins i tot estudis universals de totes les terres conegudes, mostren una notable riquesa i diversitat de mots per a referir-se a aquestes divisions o delimitacions internes d'un determinat regne. Posem uns exemples. A la traducció francesa de l'obra de Münster, publicada per F. de Belleforest a París, l'any 1575 (*Cosmographie Universelle de tout le Monde*) quan parla del regne d'Espanya indica que en farà «la descripció .... dels seus regnes, províncies i regions .... tant en el passat com en el present». Quan parla de «regnes» l'autor es refereix, és clar, als antics regnes d'origen medieval que, d'una forma o altra, estan agrupats en aquells moments sota la sobirania d'un sol rei. Aquesta seria ja la utilització més corrent del mot *regió*, en el sentit, repetim, de divisió d'un regne.

Però, en canvi, el nostre autor Pere Gil, en la que podem considerar la primera geografia renaixentista sobre Catalunya que conservem completa (*Libre primer de la historia Cathalana*), escrita en els últims anys del segle XVII (cap a 1598-1600), el mot *regió* es presenta excepcionalment com una divisió del continent i en aquest àmbit s'inclouen també «la part» i «la província». Transcrivim exactament l'original català: «En esta Europa, a la part Occidental della esta situada la regio y provincia de España... Es España entre les parts, regions, y provincias de Europa» (el nom *Espanya* el tradueix directament de la denominació *Hispania* dels autors clàssics). Però en una altra ocasió el mot *província* és aplicat al conjunt de Catalunya, paraula aquesta de *província* que es mantindrà correntment a Espanya fins al primer terç del segle XIX, d'una manera semblant i amb un sentit equivalent a *regió*. En canvi, quan Pere Gil vol presentar una divisió interna de Catalunya utilitza altres denominacions, entre les quals acabarà prevalent el mot *comarca*, encara utilitzat avui dia, fins i tot d'una manera oficial: «Pot donchs dividirse tota Cathaluña en vint y set parts, ò climas, ò comarcas ò partidas de terres en ella compreses». Assenyallem, per altra banda, que en l'obra de Pere Gil el mot *nació* al·ludeix sempre directament al conjunt de la població: «Te la Nacio Cathalana enteniments è ingenis aptissims».

No cal pas adduir més exemples. Sembla que podem concloure que en general la paraula *regió* sol tenir durant aquestes centúries el caràcter de divisió d'un *regnum* i pot presentar una clara originalitat en el passat i en certs casos en el present, almenys fins a les monarquies absolutistes i uniformitzadores de la segona meitat del segle XVII i tot el XVIII.

Però en la llengua comuna i literària el mot *regió* pot tenir una notable vaguetat i referir-se simplement a unes divisions territorials, amb magnituds o grandàries diferents, a les quals se'ls reconeix una certa originalitat com a territori, de vegades juntament amb la gent que les habita.

La regió en l'estat contemporani

Dins dels rígids estats sorgits a l'Europa occidental, al llarg del segle XIX, la regió sol perdre fins i tot el sentit històric que podia tenir. Continuem referint-nos, és clar, a l'Europa occidental. El procés de centralisme i uniformització d'aquestes repúbliques i monarquies contemporànies i l'afany de modernització en llurs organitzacions territorials donen com a resultat l'aparició d'unes noves divisions (*provincias* a Espanya, *départements* a França, per exemple), allunyades sovint de les demarcacions tradicionals. La República Francesa, amb les modificacions característiques de l'època napoleònica, sol constituir un model. La *regió* perd, en tot cas, el possible sentit administratiu que, de vegades, podia tenir i es converteix purament en una designació territorial amb poc contingut actual i ben imprecisa en la definició, en l'extensió i en els possibles límits territorials. En general, resta tan sols com una vaga al·lusió al passat, com una referència històrica.

A Espanya, per exemple, denominacions com *Catalunya* o *Andalusia*, posem per cas, poden desaparèixer per complet dins del marc de l'administració civil i judicial i en general sols apareixeran, com a unitats territorials ben definides, respecte al passat. Quant al present, les al·lusions més clares solen ser fetes respecte a les poblacions, tot efectuant unes referències a llurs característiques històriques i a llurs costums.

L'ampli moviment romàntic, molt sensible als trets originals dels individus i de les col·lectivitats, va incidir de vegades en un viu interès respecte a les esmentades poblacions regionals. Alguns autors van subratllar determinades característiques territorials, històriques i culturals, especialment lingüístiques, de la pròpia regió i de la seva població. Certes valoracions netament romàntiques (exotisme, historicisme, medievalisme) motivaran que fins i tot des d'altres estats hi hagi una sensibilitat per l'originalitat d'unes determinades regions, sovint i amb més exactitud per l'evolució en el passat i pels trets actuals de la seva gent.

En diverses ocasions hem fet notar la proximitat en el temps o àdhuc la superposició temporal de fets de significat ben divers o fins i tot contradictori, respecte a la qüestió que estem exposant. Quant a Catalunya, per exemple, cal subratllar que en el mateix any, exactament el 1833, en el qual es produeix la divisió en «províncies» —ara aquest mot l'utilitzem en un sentit contemporani, no en el tradicional—, fet que representa, com hem dit, la pràctica desaparició de la regió en l'organització territorial, un autor català, Bonaventura Carles Aribau, escriu una oda (*La Pàtria*) que mostra una valoració fervent de la terra i la gent d'una regió, la catalana. Constitueix l'inici de la Renaixença, amb una primera fase de reconeixement i praxi de la literatura i llengua pròpies. Paral·lelament va sorgint, és clar, un interès per la història i la cultura de la regió.

Llavors, davant una atonia general en el conjunt del país respecte a aquest problema, la població d'algunes regions s'adona de l'oblit que s'ha produït respecte a la pròpia regió i a la seva gent. Pot sorgir en aquestes ocasions, com succeeix a Catalunya, un moviment «regionalista» que pot tenir fins i tot, en els darrers decennis del segle XIX, un caràcter netament polític.

L'aportació de la ciència: la regió qualificada

No podem pas oblidar que el mot *regió*, allunyat, és clar, del seu concepte històric i del seu possible valor administratiu o polític, mantenint tan sols el seu significat d'extensió territorial diferenciada en algun o alguns sentits, fins i tot reconegut amb un topònim, és utilitzat àmpliament per algunes ciències naturals i, no cal dir-ho, per la geografia. Des de final del segle XVIII i precisament a l'Europa occidental totes aquestes disciplines van adquirint un caràcter modern i científic, amb uns continguts que arrenquen, en bona part, de la consideració i estudi de llurs propis països.

Llavors aquestes ciències utilitzen sovint el mot *regió* quan volen caracteritzar determinats territoris que presenten una certa uniformitat respecte a uns trets concrets —posem, per exemple, tipus de materials geològics, unitat de característiques climàtiques, formes de bosc o matollar— que poden mostrar una certa uniformitat. Sorgeix així el concepte de *regió natural* que alguns naturalistes i un bon nombre de geògrafs utilitzen ja durant la primera meitat del segle XIX.

Voldriem assenyalar alguns fets que cal destacar. En primer lloc, insistim que l'esmentat concepte científic i els que tot seguit indicarem sorgeixen, en gran part, durant tot el segle XIX i el primer terç del segle XX, a l'Europa occidental i a partir sovint d'exemples propis. En geografia, posem per cas, són sobretot autors alemanys i francesos els que fan aportacions decisives a aquesta nova disciplina. Per això és possible que en el mot *regió*, en el sentit que a nosaltres ens interessa —com a divisió del *regnum* o de l'estat contemporani, podríem dir—, hi pot haver

un ressò, d'una manera o altra, dels mots i conceptes que ara estem indicant. En efecte, a l'utilitzar aquest terme de *regió* hi pot haver sempre, d'una manera conscient o inconscient, dins de la tradició cultural europea, restes de concepcions tradicionals o científiques, que donin com a resultat una certa indefinició.

Unes paraules encara, abans d'indicar altres tipus de regions a partir d'estudis fets per les diverses ciències que tenen un caràcter territorial. Com que l'anàlisi és feta a partir de l'estudi de determinats continguts, elements i factors propis de la ciència, de l'especialitat o més concretament encara de la línia de recerca utilitzada, el sector resultant tindrà un caràcter singular o específic, fet que es traduirà i es farà explícit a través d'un adjectiu que qualifica la regió. En definitiva es tracta sempre, per a ser més exactes, de *regions qualificades*, de vegades molt precisament qualificades. Però cal tenir en compte també que en ocasions hom intenta visions globals, amb introducció d'elements i factors ben nombrosos i diversos, com succeeix amb el concepte que anomenarem *regió geogràfica*.

En segon lloc, aquestes regions definides per uns determinats elements no solen tenir contigüitat. El fet o els diversos fets estudiats sols coincideixen i es superposen en uns determinats sectors i no troben una altra característica o un altre conjunt de característiques fins en àrees allunyades. Així, doncs, hem d'acceptar sempre o gairebé sempre l'existència d'unes *franges de transició*, sovint àmplies i extenses, entre les diverses regions resultants.

Al llarg del primer terç del segle xx l'escola francesa desenvolupa l'estudi de l'anomenada *regió geogràfica*. En diem «geogràfica» per assenyalar i subratllar que correspon a un concepte elaborat per un grup d'especialistes molt ben definit dins d'aquesta disciplina i que aquesta visió regional tingui una forta repercussió, durant tres o quatre decennis. A partir de la definició d'una àrea d'acord amb les seves característiques naturals, hom analitzava l'acció humana, tant des del punt de vista del que en podríem dir «l'home habitant» (població, poblament) com de l'home en qualitat d'agent econòmic. Si el que estudiem és especialment el paisatge resultant d'aquests processos d'adaptació i actuació dels homes, podem parlar de «regió paisatgística».

Després de la Segona Guerra Mundial, els geògrafs anglosaxons (d'Anglaterra i d'Estats Units, primordialment) s'interessen per les noves característiques que les regions van presentant com a resultat d'una àmplia reconstrucció, a l'Europa occidental, i d'un desenvolupament econòmic, en diversos estats i sectors del món. Ens referim ara, és clar, al sisè i setè decennis del segle. En realitat, es va esglaonant tot un procés social i econòmic molt complex, que anirà marcant també els decennis posteriors.

Enfront d'antics conceptes que tenien en compte primordialment aspectes formals de la regió (relleu, per exemple, o formes de poblament o resultats de l'acció econòmica), s'insistirà, a partir de les circumstàncies i dels processos suara indicats, en l'existència de fluxos de caràcter social i econòmic que poden arribar a tenir, a partir d'uns determinats pols o centres, una gran potència. Parlarem de *regions funcionals* o *regions polaritzades*. En ocasions hom estudiarà àrees on ha existit o existeix un determinat i voluntari procés de millora social i econòmica: es tracta de les anomenades *regió pla*, al·ludint a l'aplicació d'un determinat pla de desenvolupament.

Si, en canvi, el que tenim en compte són els resultats sobre el territori dels diversos processos assenyalats, hom podrà parlar, amb sentits que en cada cas poden ser un xic diferents, de *regions econòmiques* i *regions urbanes* (o concretament de *regions metropolitanes*). Si el que considerem són certs resultats i els fluxos que apareixen a partir d'un gran centre urbà, el conjunt d'una regió —pres el mot, en aquesta ocasió, en sentit global— pot constituir en bona part una *regió urbana*. Aquest últim fet, a l'Europa occidental actual, no és pas excepcional, en un sentit o l'altre.

La consideració exclusiva o gairebé exclusiva d'elements i factors econòmics ha motivat la reacció, en els últims quinquennis, cap a la valoració d'altres característiques que puguin ajudar a definir, en un sentit més global, la regió. D'acord amb el que acabem d'assenyalar, hom estudia continguts, nivells de cultura, de civilització. S'efectuen i es tenen en compte consideracions, valoracions i sentiments de percepció i d'identificació de la pròpia població respecte a ells mateixos i al territori que ocupen. D'aquesta manera han estat definides, fins i tot entre alguns grups de geògrafs i des de fa uns quinquennis, les «regions culturals». Aquest moviment mostra en l'actualitat i precisament a l'Europa occidental una certa importància.

2. Les regions dins del marc de la Unió Europea

Caldrà escatir, d'antuvi, a quines unitats territorials ens referim quan parlem, a partir d'ara, de les regions de la Unió Europea. Per nosaltres i en aquest treball, la regió constituirà en general una divisió de l'estat que, en ocasions i d'una forma o altra, és reconeguda en l'actualitat com una unitat directa de l'administració perifèrica estatal o, altres vegades, apareix com un conjunt de les noves circumscripcions administratives sorgides al llarg dels dos últims segles. Ens referim, en aquest últim cas, a les delimitacions ja anteriorment assenyalades del tipus *provincia*, a Espanya, o *département*, a França, tradicionalment cadascuna d'elles amb un responsable polític d'alt nivell (*jefe político* o *gobernador civil*; *préfet*, respectivament).

El nom de la regió pot correspondre a un topònim regional històric, sovint d'origen medieval, amb uns límits actuals que recorden, amb més o menys exactitud, les fronteres que la unitat territorial pogué tenir en una època del passat. Finalment, cal assenyalar que de vegades la regió actual pot correspondre simplement a una àrea d'influència urbana, com a resultat del creixement de certs nuclis en l'època contemporània. Més endavant insistirem en aquest aspecte.

En estats d'una extensió considerable, superiors per exemple als tres-cents mil quilòmetres quadrats (Itàlia, antiga Alemanya Federal, Espanya, França), la regió presenta una superfície àmplia o relativament àmplia, sovint d'unes desenes de quilòmetres quadrats. És en aquests casos, en general, quan les regions representen la suma de delimitacions administratives d'origen contemporani més petites.

La consideració de les regions com a unitats politicoadministratives és feta tan sols, és clar, en estats de caràcter autònom o federal. En altres estats, els noms de les regions apareixen en

l'actualitat com un ressò de fets que ja abans hem anat assenyalant (fisiogràfics, històrics, econòmics, urbans, culturals, posicionals), però sense cap reconeixement a part del purament administratiu i, no cal dir, polític.

Queda clar que al llarg de tot aquest treball, a partir d'ara, el mot *regió* té el sentit que acabem de definir. Si en algun cas ens referim a fets o espais intraestats de caràcter específic, l'acompanyarem de l'adjectiu qualificatiu corresponent.

La utilització del mot *regió* com una àrea territorial molt extensa, continental o subcontinental, com fins i tot es fa en publicacions internacionals oficials —en expressions com «regió mediterrània», «regió llatinoamericana»—, no sembla gaire recomanable, a no ser que quedi ben explícit i clar el contingut i l'exacte significat al qual volem al·ludir.

La diversitat en superfície, situació i posició

Ens referirem sempre a les regions existents a la Unió Europea a principis de l'actual decenni, quan apareixien dotze estats com a constituents de l'esmentada Unió. D'aquells moments disposem de dades completes, a partir de la informació facilitada per la mateixa Unió, les quals permeten de fer unes comparances adequades. Per altra banda, en el conjunt dels dotze estats hi ha una certa homogeneïtat, dins del quadre d'una Europa occidental, amb territoris atlàntics, centrals i meridionals o mediterranis, que han mantingut sovint entre ells relacions i vincles, de vegades molt antics.

L'observació de les unitats regionals dins dels dotze estats ens adverteix al moment del nombre considerable de regions i de la seva extraordinària diversitat. Tenint en compte les divisions internes que els mateixos estats indiquen al facilitar dades estadístiques i que tenen un caràcter més equiparable, el nombre exacte de regions és de cent trenta. Sols un estat, Luxemburg, per la seva reduïda superfície (2.586 km²), no presenta una divisió regional. El nombre de regions per estat, de menor a major, és el següent, sempre d'acord amb les divisions i les dades que en aquells moments —repetim, a començament de l'actual desè decenni— facilitava la Unió Europea, a partir de les informacions subministrades per cadascun dels dotze estats:

<i>Estats</i>	<i>Extensió superficial (km²)</i>	<i>Nombre de regions</i>
Luxemburg	2.586	1
Holanda	41.029	4
Irlanda	68.895	4
Dinamarca	43.080	5
Portugal	91.871	7
Bèlgica	30.518	9
RU. Gran Bretanya	244.111	11
Grècia	131.957	14
Alemanya Federal	358.859	16
Espanya	504.790	17
Itàlia	301.303	20
França	543.965	22

Tan sols tenint en compte la superfície dels diversos estats i el nombre de regions —cent trenta en total, tenint en compte els dotze estats considerats— hom endevina l'existència de criteris diferents per a establir-les i els notables contrastos que, respecte a llur *magnitud en superfície*, realment existeixen. Comença a apareixer ja la gran diversitat que en molts sentits mostren les regions dins del marc de la Unió Europea. Per això hem al·ludit, fins i tot en el mateix títol d'aquest treball, a l'existència d'un veritable mosaic regional, constituït per unes tesselles amb característiques ben diferents.

En aquests casos, com succeeix respecte a Grècia i sobretot quant a Bèlgica, el nombre apareix augmentat, per haver considerat regions unes àrees que estrictament són més bé regions urbanes. Si a Alemanya Federal haguéssim considerat, en comptes de regions, les àrees que en realitat s'acosten més al concepte que representa el terme de *regió urbana*, el nombre regional definitiu seria exactament de quaranta, xifra evidentment molt més elevada que les setze regions indicades. En alguns casos les àrees metropolitanes són considerades pràcticament com una regió en si mateixes, com succeeix a Berlín (889 km²); però sovint aquestes àrees metropolitanes queden incloses en una regió més àmplia (París, a l'Illa de França, 12.012 km²; Roma, en el Lazio, 17.227 km²; Madrid, a la Comunitat de Madrid, 7.995 km²; Londres o Greater London, en el South East, 27.222 km²) i donen, és clar, com a resultat, unes elevades densitats a les regions corresponents.

D'acord amb les cent trenta regions establertes i la superfície total dels dotze estats que considerem (2.362.964 km²), la superfície mitjana d'una regió de la Unió Europea és de 18.176,64 km². Aquesta xifra és evidentment ben poc significativa. Tinguem en compte que hi ha un estat

(Luxemburg) que sols ateny 2.586 km². A Bèlgica, un estat de superfície reduïda, la mitjana regional és de 4.057,5 km², mentre a França assoleix els 24.725,68 km² i a Espanya els 29.693,52 km². Però el ventall que ofereixen les xifres absolutes és, sens dubte, molt més ample: per una banda, són inferiors als 2.500 km², Madeira (Portugal, 796 km²), la Jònia insular (Grècia, 2.307 km²) i el Limburg (Bèlgica, 2.422 km²); en canvi, són superiors als 75.000 km², Escòcia (Regne Unit, 78.783 km²), Castella-la Manxa (Espanya, 79.230 km²), Andalusia (Espanya, 87.268 km²) i Castella i Lleó (Espanya, 94.193 km²). Observem la considerable extensió de les dues regions centrals i la meridional d'Espanya, un fet que tindrem en compte més endavant.

Ens referirem breument a la diversitat en funció de dues característiques de conjunt que cada regió presenta. Un d'aquests fets és la *situació geogràfica*, entesa com una localització en el context d'una gran part de la superfície terrestre, d'acord especialment amb la latitud i les seves conseqüències, en particular la referent a les condicions climàtiques. En aquest sentit la diversitat pot ser ben marcada entre el conjunt de les regions meridionals, des de Portugal a Grècia, de clima mediterrani, i les regions pròpiament temperades, siguin atlàntiques o siguin interiors, des del Regne Unit a Alemanya Federal, respecte als mateixos elements climàtics i singularment quant a diverses activitats econòmiques que hi estan relacionades (agricultura, ramaderia, turisme).

Per *posició geogràfica* entenem la localització en forma més específica, tenint en compte la part de continent on la regió està ubicada i considerant les regions concretes que l'envolten. Si tenim en compte que a unes regions interiors poden oposar-se, dins del propi estat, unes regions que seran perifèriques, potser frontereres, potser litorals, sorgeixen diverses possibilitats de qualificació respecte a cada cas dins del propi estat, com a fets que poden condicionar activitats i relacions socials i econòmiques. Prenent l'exemple de la nostra pròpia regió i respecte a la qüestió que ara estem presentant, sembla un bon principi de reflexió geogràfica tenir en compte que Catalunya és l'única regió de les vint-i-quatre que reconeixem en els dos estats ibèrics que, a part d'un «front» peninsular, presenta al mateix temps, respecte a la posició geogràfica, un «front» unit a Europa i un altre obert a la Mediterrània.

Podríem ara insistir en altres aspectes físics o naturals, per almenys evocar la diversitat regional que sorgeix a partir d'ells. Però sembla innecessari fer-ho en aquest treball. Queden ben clars, per altra banda, els contrastos que poden néixer i que en realitat existeixen a partir de fets fisiogràfics tan importants com el relleu, les condicions climàtiques —abans ja breument al·ludides—, la circulació de les aigües o la vegetació natural.

La diversitat en fets humans: de les característiques poblacionals als trets socials i econòmics

Els processos de diversificació entre les diferents regions augmenten encara més si tenim en compte els factors i fets socials i econòmics. En primer lloc cal destacar, com és lògic, la importància de l'efectiu poblacional i la seva distribució dins del conjunt del territori regional.

Sols adduïrem, per fer encara més marcats els contrastos, les diferències que poden aparèixer respecte a la *densitat de població*. Aquesta es mostra molt elevada quan la regió compta amb una àrea metropolitana o una ciutat molt destacada: la regió de l'Illa de França (12.012 km², in-

clòs París) assoleix els 888 habitants per quilòmetre quadrat; el South-East (27.222 km², amb Londres), els 848 hab./km²; el Brabant (3.358 km², amb Brussel·les), els 671 hab./km²; la Comunitat de Madrid (7.995 km², amb Madrid), el 612 hab./km²; el Lazio (17.227 km², amb Roma), els 298 hab./km². Les xifres indicades es refereixen, com totes les altres indicades fins ara, al començament de l'actual decenni.

Per a establir unes comparances suficientment significatives podem veure el contrast que existeix entre regions d'extensió relativament elevada, entre els 23.000 km² i 36.000 km². Per raons ben diverses, algunes presenten densitats altes o relativament altes, encara que hi sol pesar gairebé sempre l'existència d'una gran o relativament gran ciutat: la regió de Llombardia (23.850 km²) assoleix els 371 hab./km²; Baden-Württemberg (35.751 km²), els 277 hab./km²; Catalunya (31.939 km²), els 188 hab./km²; el Piemont (25.399 km²), els 169 hab./km²; la Comunitat Valenciana (23.305 km²), els 163 hab./km², i Provença-Alps (31.400 km²), els 138 hab./km². El contrast és molt marcat amb algunes regions no mediterrànies —encara que molt poques en nombre (Champagne-Ardenes, 25.608 km², per exemple, amb 53 hab./km²)—, però especialment amb extenses regions del centre i sud de la península Ibèrica (Castella i Lleó, 94.193 km², amb 28 hab./km²; Castella-la Manxa, 79.230 km², amb 22 hab./km²; i l'Alentejo, 26.987 km², a Portugal, amb 20 hab./km²).

L'últim fet assenyalat dona com a resultat que en el centre d'Espanya hi hagi el contrast poblacional més marcat de la Unió Europea, dins d'una extensió superficial molt àmplia (223.020 km²): mentre el municipi de Madrid presentava —recordem de nou que totes les xifres es refereixen al començament del desè decenni— una densitat de 5.141 hab./km² i tota la Comunitat de Madrid, com abans hem indicat, 612 hab./km², Castella-la Manxa, Extremadura i Castella i Lleó dibuixen una àmplia i extensa anella central, que representa gairebé el trenta-set per cent del territori peninsular, amb una població relativa de l'ordre tan sols, com ja hem assenyalat, de 22-27 hab./km².

La diversitat poblacional seria encara més marcada, és clar, si continuéssim l'anàlisi a través de les diferents dinàmiques de cada població i subratllessim els contrastos en llurs estructures d'edats o en les socioeconòmiques, malgrat donar-se actualment certs fenòmens de convergència en un bon nombre d'aquestes poblacions regionals. Però com que el nostre objectiu és sols mostrar les moltes diferències, de vegades molt acusades, que les cent trenta regions presenten en aspectes ben diversos, convindrà referir-nos a l'esmentada diversitat en altres facetes humanes. És sols un quadre d'aspectes de contrast el que ara volem assenyalar i, per altra banda, esmentar simplement aquells trets i aquelles característiques que considerem més rellevants.

Les diferències arrenquen ja del passat. Malgrat antecedents històrics comuns, que en nombrosos casos poden ja donar-se a l'època romana, amb més o menys intensitat, hi ha uns processos de diversificació que culminen, per a cada regió, dins d'uns estats contemporanis que solen caracteritzar-se per una personalitat política ben definida. Llavors l'evolució històrica recent pot ésser ben diferent d'acord amb les característiques socials, econòmiques i polítiques de cada estat.

Fins i tot dins del mateix estat actual, el passat pot ésser ben divers, per a una determinada regió, en comparança amb les regions contigües o properes. La consciència que els habitants d'una regió puguin tenir, respecte a la seva originalitat històrica, pot representar un factor molt important, de vegades decisiu, en la definició i en el reconeixement col·lectiu de la seva pròpia identitat. Hem al·ludit a aquest fet al parlar del regionalisme polític, fenomen que pot donar-se ja en el darrer terç del segle XIX. Haurem de parlar-ne de nou quan farem referència al dinamisme global que poden presentar algunes regions en el moment actual. L'assumpció i acceptació d'aquesta personalitat pot donar a la regió, juntament amb l'existència d'unes circumstàncies socioeconòmiques favorables, un nou horitzó fins i tot polític. Es tracta de cercar, dins del propi estat i també sens dubte dins de la Unió Europea, la possibilitat d'aconseguir els instruments polítics necessaris per a arribar a assolir un major desenvolupament global. D'aquestes qüestions, se'n parlarà en aquestes Jornades en diverses ocasions, especialment a les sessions II i IV.

Respecte a l'actualitat i a part d'aspectes poblacionals, als quals ja hem fet referència, les diversitats més sobresortints i els contrastos més cridaners es materialitzen al voltant de les activitats econòmiques. Especialment després de la incorporació a la Unió Europea dels estats mediterranis —en primer lloc, com és sabut, Itàlia; més tard, Grècia i els dos països de la península Ibèrica—, el quadre és extraordinàriament divers: des de les regions que iniciaren ja una revolució industrial al final del segle XVIII i primer terç del XIX fins a unes regions agràries, algunes mantingudes en un monòton i llarg estancament, que no comencen una transformació econòmica decisiva, en tot cas, fins a la segona meitat del segle XX.

Els diversos indicadors econòmics, exponents de la producció i de la distribució i consum de productes i dels nivells socioeconòmics, com la renda *per capita*, evidencien la molt acusada diversitat. Cada regió mostra, a més, una peculiar evolució que configura diferències i divergències en les tendències econòmiques. Respecte a aquestes, cal tenir especialment en compte les situacions concretes i l'evolució general dels últims anys. Fins i tot regions que havien assolit uns bons nivells econòmics ara fa cent anys o en la primera meitat del segle XX, han hagut de sofrir posteriorment processos de reconversió econòmica, sovint de gran duresa, davant la crisi d'activitats antany florescents (mineria, indústria metal·lúrgica o tèxtil, per exemple). En canvi, el creixement dels serveis o d'activitats terciàries i la millora de comunicacions han motivat evolucions favorables en regions que es mostraven estancades o pràcticament estancades, des d'un punt de vista econòmic, ara fa quaranta o cinquanta anys.

Quant a l'evolució econòmica, en l'actualitat, ens interessa estudiar especialment en aquestes Jornades possibles formes de millores econòmiques, a través d'una més moderna i estreta coordinació d'activitats dins de la pròpia regió i també com a resultat d'una més ràpida i fluida relació entre determinades regions. Tractarem especialment aquest punt a la sessió III. Això evidencia la decisiva importància que ha adquirit i va adquirint que, per a una regió i respecte a la seva evolució econòmica i social, aquesta es converteixi en un veritable nus de comunicacions modernes o pugui mantenir una estreta i fàcil vinculació amb un destacat nus o centre d'aquest

tipus. Queda ben clar que, en els dos darrers decennis singularment, l'avenç global de la regió i en particular el progrés en camps molt especialitzats, siguin determinades empreses, certes activitats econòmiques o algunes recerques científiques, resten vinculats a una més ràpida i massiva comunicació i connexió dels homes, dels productes o de la informació. Aquests últims fets poden produir-se bé per la millora dels mitjans tradicionals o bé, molt especialment, pel desenvolupament, en els darrers anys, dels procediments electrònics d'última generació i informàtics.

Hom comprèn fàcilment que l'avenç d'algunes regions en els sentits que acabem d'indicar pot provocar en definitiva, en particular a partir del novè decenni, una major divergència entre les unitats del mosaic regional de la Unió Europea, malgrat els esforços de convergència que pugui haver-hi. Encara voldríem assenyalar, per acabar de presentar aquest quadre de diversitat, un altre aspecte de conjunt ben diferent als tractats fins ara i al qual ja hem al·ludit de passada anteriorment. Ens referim a les possibilitats d'actuació que pot donar, de cara a un desenvolupament global propi, que la regió posseeixi, dins del seu estat, determinats instruments de decisió i d'acció de govern. En alguns casos, ja ho hem assenyalat, la regió es redueix a ésser, en canvi, una unitat purament administrativa i es configura simplement com una expressió de l'administració perifèrica d'un govern central.

En estats autonòmics augmenta, és clar, la capacitat de decisió i d'actuació de cada regió. Però les possibilitats poden ésser ben diferents en les diverses regions, d'acord amb els nivells d'autonomia concedits i amb l'existència o no de diferents graus d'autonomia, segons les regions, dins d'un determinat estat. Hom ha parlat, en el darrer dels casos indicats, és a dir, quan apareixen diferents nivells autonòmics amb diversitat de competències, de l'existència, dins del territori de sobirania d'un estat concret, d'unes *autonomies asimètriques*.

Finalment, la capacitat de decisió i d'actuació de la regió sol augmentar, és clar, quan la unitat regional forma part d'un estat amb un règim federal, fet que sol ésser exponent de l'existència d'una certa consciència d'identitat per part de cadascuna de les diverses regions. Haurem de parlar de nou d'aquesta qüestió, ja que en qualsevol cas, però especialment en estats autonòmics o federals, el desenvolupament social de l'esmentada consciència d'identitat pot ésser un motor destacat en el dinamisme regional, quan va acompanyat d'unes determinades circumstàncies que fan possible la seva projecció i aplicabilitat, d'una manera o altra, en la realitat pròpia.

3. El dinamisme i la identitat regionals

Una de les preguntes fonamentals, a la qual volen respondre algunes intervencions de les que es faran i s'estan fent en aquestes Jornades, és conèixer quina capacitat de desenvolupament tenen, en l'actualitat, cadascuna de les regions dins del marc de la Unió Europea. No ens referim pas a fets ben coneguts i concrets i dels quals a Espanya i Portugal se'n té ja una bona experiència, des de la segona meitat del novè decenni, és a dir, els ajuts comunitaris que es po-

den rebre en funció d'un intent de solució, més o menys circumstancial, de problemes específics que poden aparèixer en determinats territoris o sectors econòmics: limitacions o canvis de producció; reconversions agràries o industrials; millora o modernització d'infraestructures i comunicacions. És evident que aquests ajuts, que sovint es reben a través dels fons europeus de desenvolupament regional (FEDER), contribueixen a pal·liar i endegar positivament determinats problemes socioeconòmics d'unes regions concretes o sectors d'una regió.

Però el que voldríem plantejar ara és de quina manera certes regions de la Unió Europea poden arribar o arriben a un cert desenvolupament global —volem dir social, econòmic i, fins i tot, cultural— que origina la definició d'una destacada personalitat i originalitat regionals. De manera semblant a com succeeix respecte als nuclis urbans, amb la possibilitat d'aconseguir la definició de diversos nivells respecte a les ciutats i d'arribar a certs diagnòstics, ens preguntem si és possible de definir almenys algunes característiques que, més enllà d'unes fredes dades econòmiques, permetin detectar un cert desenvolupament global de les regions i l'existència d'un grau elevat de dinamisme.

Ens sembla que es donen ja alguns exemples regionals d'un evident desenvolupament global. Insistim en aquest caràcter de globalització que el dinamisme regional pot i ha de tenir en aquests casos, encara que els factors realment decisius poden ésser, almenys inicialment, ben diferents. Destriarem dos conjunts de fets, amb punts de partida diferents, però que poden arribar a convergir en la definició d'un original i peculiar dinamisme. Abans, però, caldrà de nou assajar d'escatir aquells elements constituents de la regió, que, d'una forma o altra, poden tenir un paper important en l'evolució i manteniment d'un grau de desenvolupament global de la regió.

Regions i ciutats

És evident que les unitats regionals que es destaquen clarament pel seu dinamisme, respecte a les àrees o poblacions properes i, en definitiva, quant a l'estat propi o en el conjunt de regions de la Unió Europea, tenen el que podríem dir una «massa crítica» necessària en uns aspectes que podem considerar fonamentals. Ens referim a una superfície territorial relativament considerable —diguem superior als 20.000 km², sovint als 30.000 km²— i a una població absoluta també elevada, igual o superior als quatre o cinc milions d'habitants.

Això dona com a resultat poblacions relatives que almenys són mitjanes (125-200 hab./km²), en alguns casos altes (més de 250 hab./km² i fins i tot 350 hab./km²), tenint en compte que es tracta de territoris relativament extensos. És clar, aquest tipus de regió apareix en estats d'una extensió considerable, propera o superior als 250.000 km². És el cas del Regne Unit, Itàlia, Alemanya, Espanya i França. És dins d'aquests paràmetres que abans hem intentat de definir un tipus mitjà de regió, dins de la Unió Europea, que ens permetés fer unes comparances posteriors. En estats d'extensió i població més reduïdes les regions evidentment s'allunyen de les magnituds i de les característiques que ara presentarem.

Per altra banda, aquestes regions solen mostrar unes característiques socioeconòmiques i territorials que podríem sintetitzar breument d'aquesta manera: una economia dinàmica, amb

sectors econòmics que evolucionen d'acord amb concepcions i tècniques recents; una bona i diversa infraestructura de comunicacions amb centres i nusos importants; una xarxa equilibrada de ciutats mitjanes i, finalment, un nucli urbà destacat.

Val la pena insistir en el darrer fet assenyalat. És cert que sovint la referència regional es re-dueix a la regió i a la seva ciutat capital. De vegades, resta tan sols el nom del nucli urbà principal. Això subratlla ben clarament la importància cabdal que ambdós fets tenen o poden tenir al referir-se a una unitat regional. Malgrat que hi ha o simplement és bo que hi hagi un paral·lelisme en l'evolució de la regió i la ciutat, pot presentar-se també com a problema: una correcta i vivificant relació?; tan sols una acció complementària i parcial?; una certa oposició?

Amb la ciutat —i especialment amb les ciutats mitjanes— queda clar que ens acostem als poders locals i al ciutadà. Sempre s'insisteix que, dins de la Unió Europea, el Comitè de les Regions es també el Comitè dels Municipis. A l'adonar-nos d'aquest fet, pot resultar que aquesta Europa a la qual ens estem referint pugui ser considerada tan sols com una Europa dels estats —com fou considerada exclusivament o gairebé exclusivament la Comunitat Econòmica Europea o la Comunitat Europea— o una Europa de les regions —d'acord amb una visió i un enfocament semblants als de la nostra ponència— o, finalment i tenint en compte el que acabem de dir, com una Europa dels municipis i dels ciutadans. En aquestes Jornades i especialment a les sessions II i IV tornarà a parlar-se d'aquesta qüestió. Alguns autors i alguns polítics ho presenten com una oposició; altres, en canvi, ho conceben com unes realitats coexistents i fins i tot, entre elles, vivificadores.

Igual pot succeir quan tenim en compte el conjunt de la regió, per una banda, i la seva ciutat capital, per una altra. Inicialment aquest nucli urbà, amb una població important i activa, una veritable metròpoli —suposem Lió, respecte a la regió de Roine-Alps, o Milà o Barcelona, quant a la Llombardia o Catalunya, respectivament— pot presentar una àrea d'influència que superi la regió pròpia.

Centrant-nos en aquesta última, podem preguntar-nos, com abans ja dèiem, el sentit i el caràcter de les relacions: és un fet ben comú que tota l'àrea regional o bona part d'ella hagi contribuït i contribueixi al creixement de la capital; però no sol ésser pas exacte que, en sentit contrari, aquest desenvolupament del nucli urbà hagi repercutit favorablement en tots els sectors de la regió, en particular respecte als més allunyats. Heus aquí un problema intern de la regió, que pot repercutir, és clar, en les seves característiques de conjunt i en l'aparició i percepció que hom pugui tenir —des d'altres ciutats, regions o estats— de la capital i la regió considerades.

El dinamisme econòmic

Tornem, de nou, a plantejar-nos el problema de com una regió pot arribar a adquirir un dinamisme en el seu conjunt i com pot trobar unes condicions favorables dins del marc de la Unió Europea. Insistim que no es tracta de considerar els ajuts que les regions poden rebre per intentar pal·liar certes condicions desfavorables, encara que és clar que a l'anul·lar aspectes negatius hom pot contribuir i col·laborar a un cert creixement. Un exemple evident del que acabem

de dir són els ajuts que el Comitè de les Regions va concedir a aquelles regions perifèriques i allunyades, respecte a les terres centrals de la Unió, per compensar aquesta posició negativa quant a distància i possibles dificultats de comunicació.

És un fet innegable que en l'actualitat un projecte d'avenç regional en el seu conjunt ha de partir d'un ferm desenvolupament econòmic. Parlem d'una economia que, ara, ja en els darrers anys del segle xx, ha de presentar, com ja abans assenyàvem, un dinamisme i unes característiques tècniques, de producció i de relació ben diferents a les de fa tan sols uns pocs decennis. La regió pot així convertir-se en una avançada econòmica, que potser es mostrarà també, almenys fins a cert punt, com «un motor» respecte a les regions veïnes.

Observant les diverses regions que componen la totalitat de la Unió Europea pot observar-se l'existència d'algunes que mostren el dinamisme al qual ens estem referint. Sembla que no hi ha dubte que podem parlar d'unes regions *emergents*, amb més exactitud en el nostre cas *econòmicament emergents*. Solen complir amb aquelles condicions (territorials, poblacionals, econòmiques) a les quals abans al·ludíem i d'una forma o altra són percebudes, des del propi estat i des d'altres estats i regions, com un conjunt regional dinàmic i com una ciutat, la ciutat capital, és clar, ben destacada. D'aquestes regions emergents en parlem i en parlarem en aquestes Jornades diverses vegades, especialment en la sessió II.

Per a aquestes regions emergents, l'àrea total de la Unió Europea representa sens dubte un marc ben favorable. Si abans a aquestes regions sovint els hauria estat possible tan sols una acció directa sobre el territori i la població del propi estat o d'una part d'ell, en l'actualitat i en un futur immediat certes facilitats s'han obert i s'obren respecte a tota o bona part de la Unió Europea. Facilitats ben diverses: en primer lloc, frontereres; podem assenyalar, a més, l'aprofitament d'eixos ràpids de circulació d'homes, productes i capitals; l'aprofitament també de pistes ràpides d'informació; l'obertura de nous mercats a l'exterior i les ofertes, per part de la regió, de noves oportunitats i nous serveis; aviat, facilitats monetàries.

Així mateix cal assenyalar que les relacions amb les regions contigües, àdhuc pertanyents a altres estats, poden augmentar i de fet en diversos casos han augmentat notablement, fins i tot s'ha arribat a determinats acords i a preses de decisió regulars per part d'agents directament o indirectament econòmics (polítics, administradors, empresaris).

Més curiós, encara, i més significatiu —tot mostrant, al mateix temps, les possibles oportunitats— són els acords establerts entre regions no contigües, llunyanes, per a col·laborar entre elles, de cara a aconseguir un desenvolupament conjunt en determinats aspectes, però no sempre exclusivament econòmics. En constitueix un clar exemple l'acord subscrit, l'any 1988, entre quatre regions dels estats alemany, espanyol, francès i italià: ens referim, respectivament, a Baden-Württemberg, Catalunya, Roine-Alps i la Llombardia. És evident que, en l'aplicació de l'acord, hi tenen un destacat paper gestor llurs capitals respectives (Stuttgart, Barcelona, Lió i Milà). L'eurodiputat Carles Gasòliba fa referència a aquest i altres casos en la ponència següent.

La consciència d'identitat regional

Alguns autors sembla que redueixin els factors de desenvolupament de la regió a factors exclusivament o gairebé exclusivament econòmics. Pensem que es tracta d'un reduccionisme erroni. Quan hem parlat de «desenvolupament global» de la regió, ja al·ludíem al fet que existeixen factors que poden complementar i, fins i tot, motivar una força considerable cap a un avenç de conjunt —volem dir i ho repetim, no sols econòmic sinó també social i cultural— d'una determinada regió. En aquest sentit ens sembla que cal insistir en determinats fets socials i culturals.

Voldríem destacar, en aquesta ocasió, la importància que pot tenir, com a motor d'un desenvolupament global, que a més pot incidir directament fins i tot políticament, la major o menor consciència d'identitat regional que tingui la població d'una determinada regió. En efecte, aquesta consciència de formar part d'una comunitat amb un passat i un present comuns i originals, pot donar a cada membre i a tota la col·lectivitat un impuls i una cohesió considerables. En diversos casos sembla que les característiques d'unes poblacions regionals s'acosten o encaixen plenament dins del concepte de nació. Parlar llavors d'una «regió nació» pot ésser ben adequat.

No hi ha pas dubte que, en general, aquesta consideració de nació per part d'una col·lectivitat poblacional es fonamenta en una comuna i singular evolució històrica. Un passat que s'ha viscut col·lectivament per les poblacions precedents, en circumstàncies ben diferents, pacífiques o bèl·liques, àdhuc amb contrastos ben marcats, en èpoques de vegades favorables o en tongades a voltes adverses. Que s'ha viscut també en aspectes ben diversos: poblacionals, socials, econòmics, culturals, polítics. Algunes d'aquestes facetes culturals, com per exemple l'existència d'una llengua original i comuna dins d'una col·lectivitat, poden ajudar decisivament a afermar i a definir els sentits d'originalitat i de cohesió regional.

Però tant o més que el passat hi juga, és clar, el present. Més encara quan s'han mantingut, malgrat certes pèrdues que hi pot haver hagut —recordem la força dels estats en el segle XIX, tot cercant la uniformitat—, algunes característiques fonamentals: la llengua pròpia, per exemple. El sentiment de regionalitat, potser de nació, pot manifestar-se de nou en el present en nombrosos aspectes, fins i tot en el polític. Unes realitzacions ben diverses, un desenvolupament individual i col·lectiu, una voluntat de portar a terme uns projectes urbans i regionals en el present i fins i tot en un futur immediat, poden assegurar i afermar la pervivència i el creixement de l'originalitat i la personalitat de la regió. En algunes intervencions que en aquestes Jornades seguiran a les nostres i especialment en les sessions II i IV, probablement tornaran a tractar-se i potser seran debatudes més llargament algunes de les qüestions suara plantejades.

Tot porta a pensar que l'exacta definició administrativa i política de la regió depèn primordialment de les relacions entre aquesta i l'estat respectiu. Però sens dubte cap, dins del marc de la Unió Europea, un desenvolupament ben positiu de molts altres aspectes regionals —i no pas solament els econòmics—, en particular quan existeix en la població de la regió la consciència i la voluntat que hem assajat de definir darrerament.

Summary:
The regional mosaic of the European Union
Joan Vilà-Valentí

Although the European Union initially and fundamentally is a group of states, some consideration of regions is not entirely absent therefrom, in this case taken into account as internal divisions of each of the state units. Here, our concern is to present these regions and to make an initial analysis of their diverse characteristics. We shall also ask what role is played and could apparently be played in the future by these regions, some in particular, within the framework of the European Union. The area we are considering is the sum of the twelve member states of the Union at the start of the tenth decade.

It should be born in that the word «region» is markedly polysemic. In the previous paper by Professor Paul Claval, we have seen the mechanisms through which the diversity of regions as they are today has come about. Now we can take as our departure point the internal delimitations seen in the Renaissance monarchies, in general of a markedly and purely administrative nature, even though the special charters and privileges of medieval origin in numerous territories, the existence of ancient kingdoms and the coexistence of forms of baronial sovereignty should be taken into account.

In summary, however, since the 16th century the region has often appeared simply as a division of the Renaissance regnum. Today, within contemporary republics or monarchies, the nature of the region is exclusively administrative, but it may also reflect certain economic and urban features, sometimes considered principally. It even may respond to social and even political features, often with indisputable historical roots. This political nature may appear, according to the more or less developed cases (autonomous or federal units).

Along the lines followed in this paper, we are dispensing, of course, with other regional divisions, such as those we might call «qualified», established in accordance with the criteria of a particular science or discipline, like the so called «natural region» or «geographic region» or «functional region». We are confining ourselves to considering the regional divisions and the nomenclature presented by the twelve member states of the European Union at the beginning of the tenth decade. In all there were 130 regions (see the relevant box in the Catalan text, 44).

We can immediately see a notable diversity between the tiles in this regional mosaic. Differences which, in the first place, may appear in the situation, surface area and position. With respect to situation, one can easily observe the existence of two clearly contrasting regional blocks, the Mediterranean on the one hand and the Atlantic and central European on the other. Climatic features impinge particularly, though not exclusively, on the configuration of marked economic contrasts (agriculture, stockbreeding, tourism).

The differences in surface area magnitudes are most striking: while some regions are smaller than 2.500 Km² (Madeira, Portugal, 796 Km², according to official data; insular Ionia, in Greece, 2.307 Km²; Limburg, in Belgium, 2.442 Km²), two Spanish regions are over 85.000 Km² (Andalusia, 87.268 Km²; Castilla-León, 94.193 Km²). Position, in particular with reference to fringes and most important economic centres, may also be in great contrast.

Regional diversity increases if we take into account populational and economic characteristics. We observe differences in density, ruling out cases that constitute true «urban regions» so as not to use extreme examples for our argument, between regional units of 23,000 to 36,000 Km²: while Lombardy in Italy had 371 inhabitants per Km², Champagne-Ardenne, in France, had only 53 inhabitants per Km² and the Alentejo, in Portugal, 20 inhabitants per Km². The densities are really low in three extensive regions in the Iberian Peninsula: apart from the case of the Alentejo, mentioned above, Castilla-León has 27 inhabitants per Km² and Castilla-La Mancha (79,230 Km²) only 22 inhabitants per Km².

This wide range of differences in population and its distribution is accompanied by an extremely wide diversity in production, distribution and consumption of economic assets. There would seem to be no need to insist on this point. Perhaps one should just point out that, as well as some differences we might call traditional and even after the industrial revolution, some regions which had reached good economic levels 100 years ago or in the first half of the 20th century, have subsequently suffered processes of economic reconversion, often extremely tough, in the face of the crisis in formerly flourishing activities (mining, metal industry, textiles, for example).

By contrast, the growth of services or service-sector activities and the improvement in communications and connections has prompted favourable evolution in regions which 40 or 50 years ago were economically stagnant.

In the last two decades, one fact has acquired, or is now acquiring particular importance: the conversion of the region into a true «modern communications nexus», or one which can maintain close and easy links with a major nucleus or centre of a network of this type. It is abundantly clear that the global advance of the region and in particular the advance in highly specialised fields (certain companies, certain economic activities, outstanding scientific centres) is closely linked to faster communication of people, products and information. This last-named appears in an obvious close relationship to the development of computer and electronic media and procedures of the latest generation.

Another source of diversity, of undeniable relevance in our case, may stem from the different political levels displayed by the regions. In effect, there are regions which display greater —potential and ability for decision— making and action on account of their autonomous or federal status.

Taken together, the various positive factors, including those we have just mentioned, have given certain regions of the European Union a marked dynamism. One may even speak objectively about the existence of «emerging regions», in comparison with the block of nearby

regional units. Thus we especially stress the dynamic nature of their economy, in particular over the latter five-year periods. It is usually quite clear, too, in these cases, what role is played by an urban nucleus and a network of secondary cities in the articulation and dynamism of the whole regional territory. In reality, the area of influence of the capital may extend beyond the territory and even cross the borders of the state to which it belongs.

The fact we have just mentioned may raise, and is obviously related to, a question fundamental to this paper. We refer to the advantages membership of the European Union may offer for the diverse regions and for some in particular. It is quite clear that we are thinking not only of a «Europe of states» but also of a «Europe of regions».

We are not referring now to the aid that certain regions in the Union may receive depending on their social and economic characteristics with a view to achieving certain levels in certain aspects (cohesion fund, for example). Later we will refer to the regions which already display a well defined dynamic nature. For these, the European Union represents or may represent, without a doubt, amongst other favourable conditions, a greater possibility of relations with adjacent regional units belonging to other states or even with quite distant regions. For Catalunya in particular, this is the case of its links with French border regions or, as a fact that really shows an obvious novelty, the relations established since 1988 with the regions of Baden-Württemberg (with Stuttgart, the capital; Germany), Rhône-Alpes (Lyon, France) and Lombardy (Milan; Italy). In the next paper by the Member of the European Parliament Carles Gasòliba, you will find more cases and examples.

Other characteristics, which so far we have not mentioned expressly and which may finally define a region within the mosaic we have presented —in this zwestern, central and Mediterranean Europe, with a long, continuous and dense cultural tradition—, are without doubt the features referring to a particular culture, accompanied on occasion by a singular language. Then it may happen that the population of a particular region may come to have an even clearer awareness of their regional identity. It is undeniable that this fact may have obvious repercussions on numerous aspects and objectives of the population of a country, which may even lead to the project of achieving certain political levels, within the framework of regions, nations and states we have sought to present in this paper.

Sessió II

El paper de les regions en el marc
de la Unió Europea

Carles Gasòliba

Membre de l'IEC. Diputat del Parlament Europeu

«L'Europe est la patrie de la diversité»

Denis de Rougemont (1906-1985)

L'actual procés de construcció europea, malgrat les incerteses i les controvèrsies que sempre l'han acompanyat —i que han estat especialment intenses al llarg dels darrers anys—, continua sent portador d'una destacada dinàmica integradora que ens ha de permetre l'assoliment d'un gran espai europeu, unit no solament en el pla econòmic, sinó també en el pla polític. L'articulació juridicoinstitucional d'aquest espai és encara, tanmateix, una qüestió oberta.

L'evolució mateixa d'aquest moviment integrador ha arribat a desbordar dues de les seves característiques inicials: la d'una integració merament econòmica, i el fet de considerar que els estats eren els únics actors que havien d'intervenir en el procés. Al mateix temps que les Comunitats Europees —englobades avui en la Unió Europea— anaven adquirint noves competències en àmbits molt diversos, la seva actuació s'obria a nous participants: els ciutadans comunitaris, en primer lloc, i les regions i els municipis europeus, després.

La Unió Europea ha de construir-se a partir de la diversitat —política, social, econòmica, cultural i lingüística— pròpia dels estats, regions i pobles que en formen part. Qualsevol intent uniformitzador o excessivament homogeneïtzador, que no prengui en compte el necessari respecte de la riquesa de situacions existents, està condemnat al fracàs. Tota decisió, mesura o política ha d'adoptar-se de manera que es garanteixi una adequada representació de tots els actors interessats —i afectats—, amb ple respecte dels principis de democràcia, transparència i subsidiarietat; sense oblidar, però, un inexcusable imperatiu d'eficàcia.

En aquest sentit, i malgrat les reticències inicials, s'ha incrementat, al llarg dels darrers anys, la preocupació de garantir una adequada participació de les entitats subestatals. Aquesta participació de les regions (adoptarem aquest terme per simplificar, atesa la varietat de situacions existents als estats membres) no respon exclusivament a les legítimes aspiracions polítiques d'aquestes entitats regionals, sinó que és perfectament coherent amb l'exercici de les competències que tenen atribuïdes en els estats dels quals formen part, respon perfectament a l'aplicació completa del ja famós principi de subsidiarietat —definitivament inscrit, gràcies al Tractat de la Unió Europea, en el cabal comunitari— i permetrà avançar de manera positiva en la millora de l'eficàcia de l'actuació comunitària i en la seva pròpia legitimació democràtica, per la via de l'apropament d'aquesta al ciutadà europeu.

En aquest marc, l'estudi de la participació regional en l'àmbit comunitari ha d'abordar-se des d'una doble perspectiva: 1) des del punt de vista comunitari, aquelles vies obertes per a la participació regional en els processos legislatius i de decisió comunitaris, i 2) des del punt de vista intern, l'articulació dels mecanismes que permeten a les regions participar en la definició de l'actuació en l'esfera comunitària de l'Estat del qual formen part. A més, cal tenir en compte el fenomen de la cooperació regional i transfronterera, que permet a les regions cercar vies *ad hoc* per a la defensa dels seus interessos, l'intercanvi d'experiències o la participació en projectes d'interès comú.

Què pot aportar una participació més intensa de les regions en el procés d'integració europea? En aquesta Europa actual, que sembla caminar cap a una creixent homogeneïtzació (la qual, de fet, és predicable en general en el context internacional), els individus i els pobles reaccionen sovint cercant la defensa de les seves identitats individuals, molts cops profundament arrelades. Aquesta necessitat de redescobrir la pròpia identitat en un món progressivament uniformitzat ha de ser entesa, acceptada i aprofitada en bé de la integració europea, tot associant les regions, de manera clara, a aquest fenomen integrador. L'energia que allibera el moviment regional europeu pot ser perfectament dirigida vers l'aprofundiment del procés de construcció d'aquesta nova Europa, la qual solament podrà tirar endavant si s'assenta sobre unes bases sòlides —és a dir, aquelles que no es limiten a les entitats estatals, sinó que inclouen també les regionals.

I. Introducció: consideracions preliminars

L'actual procés de construcció europea, malgrat les incerteses i les controvèrsies que sempre l'han acompanyat —i que han estat especialment intenses al llarg dels darrers anys—, continua sent portador d'una destacada dinàmica integradora, que ens ha de permetre l'assoliment d'un gran espai europeu, unit no solament en el pla econòmic, sinó també en el pla polític.

L'articulació juridicoinstitucional d'aquest espai és encara, tanmateix, una qüestió oberta. Aquesta afirmació es fa palesa, d'una manera immediata, en la necessària adaptació dels mecanismes institucionals existents¹ a una realitat canviant (el principal repte de la qual és la futura am-

---

1. La configuració fonamental dels mecanismes institucionals comunitaris es remunta als tractats constitutius de les Comunitats Europees: 1) Tractat constitutiu de la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA), signat a París el 18 d'abril de 1951; 2) Tractat constitutiu de la Comunitat Econòmica Europea (CEE), signat a Roma el 25 de març de 1957, i 3) Tractat constitutiu de la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (CEEA o EURATOM), signat igualment a Roma el 25 de març de 1957. Els mecanismes institucionals comunitaris han estat objecte, tanmateix, de diverses modificacions, les principals de les quals han estat introduïdes pels dos textos següents: 1) Acta Única Europea, signada a Luxemburg el 17 de febrer de 1986 i a la Haia el 28 de febrer del mateix any; i 2) Tractat de la Unió Europea (TUE), signat a Maastricht el 7 de febrer de 1992. Les darreres modificacions en aquest àmbit, com tindrem ocasió de comentar, es troben recollides en el Tractat signat a Amsterdam el proppassat 2 d'octubre (aquest text legal, en qualsevol cas, no ha entrat encara en vigor, ja que ara, el novembre de 1997, es troba encara pendent de ratificació per part dels estats membres de la Unió, de conformitat amb llurs respectives normes constitucionals). (Vegeu també notes 3 i 4.)

pliació de la Unió a l'est i al sud). No en va, la reforma de l'aparell institucional de la Unió Europea ha estat el principal punt de l'agenda dels negociadors de la Conferència Intergovernamental iniciada a Torí el 29 de març de l'any passat, i que ha conclòs amb l'adopció del Tractat d'Amsterdam, signat el propassat dia 2 d'octubre i actualment en procés de ratificació.

Aquesta indefinició que plantejàvem és igualment predicable, des d'un punt de vista més general, de la mateixa configuració del model de construcció, o, si es prefereix, del resultat final que es busca amb aquest procés. És en aquest context que entren en joc conceptes com el de l'Europa dels estats, l'Europa de les regions, l'Europa dels ciutadans, l'Europa federal, l'Europa intergovernamental, l'Europa a geometria variable o a diverses velocitats, etc.

Aquesta pluridimensionalitat de la noció d'Europa —palesa en la seva susceptibilitat de donar lloc a conceptes aparentment excloents, en funció simplement del complement que fem servir per adjectivar-la— continua d'actualitat després del més de mig segle transcorregut des dels primers intents reeixits d'integració. Més encara, el debat s'ha enriquit, i ha guanyat en complexitat, a mesura que la pròpia realitat de la construcció europea desbordava les prudències i reticències inicials, i es desfeia d'alguns prejudicis que obstaculitzaven el seu desenvolupament.

Concretament, dos han estat els pressupòsits inicials —i fonamentals, s'entenia— de la integració comunitària que han anat cedint el pas a fenòmens que han permès un aprofundiment de la unió entre els pobles europeus. Em refereixo, concretament, a la idea que la construcció comunitària es limita a una integració exclusivament econòmica, i a l'afirmació que els estats són els únics actors que participen en aquest procés.

Totes dues nocions eren rigorosament vàlides en els inicis de les Comunitats Europees. Les competències inicials d'aquelles Comunitats originals eren de naturalesa quasi exclusivament econòmica, tot i que ja hi havia en els tractats elements que apuntaven més enllà. Al mateix temps, eren els estats els que controlaven totalment el procés, sent necessari el seu acord —unànim en principi— per a l'adopció de qualsevol decisió.²

L'evolució dels esdeveniments, tanmateix, va alterar lentament aquest esquema inicial. Les competències de les Comunitats Europees van anar creixent, fins arribar a desbordar abastament el marc de la integració merament econòmica. Sense entrar a analitzar aquest procés, serveixi simplement, a tall d'exemple, l'afirmació que l'actual Unió Europea disposa de competències —més o menys importants, és cert— en tres dels àmbits que tradicionalment han format part del nucli més dur de la sobirania estatal: la moneda,³

---

2. Aquest control del procés d'integració comunitària per part dels estats membres operava a un doble nivell. D'una banda, eren els governs els que negociaven directament el contingut del dret comunitari originari (tractats constitutius i actes que els modifiquen i completen). D'altra banda, tot i que el dret derivat (aquell elaborat en desenvolupament del dret originari, i en execució de les competències de les Comunitats) es deixava a unes institucions europees, creades *ad hoc*, la quasi totalitat del poder legislatiu i decisorí s'atribuïa al Consell de Ministres, format per representants dels estats membres.

3. El Tractat de Maastricht completà una sèrie d'iniciatives anteriors en l'àmbit de la unificació monetària, tot assentant les bases d'una Unió Econòmica i Monetària, que preveia la substitució de les monedes estatals per una moneda comuna —que passaria a denominar-se *euro*, tot i que el Tractat originalment parlava de l'*ecu*. Vegeu l'article 109 E i s. del Tractat de la Comunitat Europea (en endavant, TCE).

l'exèrcit⁴ i la policia.⁵ La mateixa Comunitat Econòmica Europea, en un gest prou revelador, ha perdut el seu qualificatiu d'econòmica.⁶

Aquesta extensió material i competencial de la integració comunitària ha vingut acompanyada per una obertura d'aquest procés a nous participants. Als estats s'han afegit, en primer lloc, els ciutadans comunitaris, i, en segon lloc, les regions i els municipis europeus.

Pel que fa al ciutadà comunitari, resulta obvi avui en dia —afortunadament— que és el principal destinatari de l'actuació comunitària.⁷ A més, participa en els processos decisoris comunitaris —per la via de l'elecció, per sufragi universal i directe, dels seus representants al Parlament Europeu—, és beneficiari directe de les normes comunitàries (de les quals en deriven directament drets i obligacions),⁸ i resulta objecte d'una especial protecció per part de l'ordenament comunitari.⁹

Del cas de les regions ens n'ocuparem amb més detall, ja que és l'objecte d'aquesta ponència, i per tant de les reflexions que tot seguit passo a desenvolupar.

II. La participació de les regions en el procés de construcció europea: la interacció entre els fenòmens de la integració (europea) i la descentralització (a l'interior dels estats)

En citar Denis de Rougemont (*«L'Europe est la patrie de la diversité»*), al començament d'aquesta ponència, ja avançava el que serà el pilar fonamental de la meua argumentació: que la Unió Europea ha de construir-se a partir de la diversitat —política, social, econòmica, cultural i lingüística— pròpia dels estats, regions i pobles que en formen part. Qualsevol intent unifor-

---

4. El Tractat de la Unió Europea (en endavant, TUE) estableix una política exterior i de seguretat comuna (vegeu el títol v del TUE, article J i s.) que preveu la definició, en un futur, d'una política de defensa comuna, que podria conduir, al seu moment, a una defensa comuna (vegeu l'article J. 4, TUE).

5. Vegeu el títol vi del TUE (article K i s.): Disposicions relatives a la cooperació en els àmbits de la justícia i dels afers d'interior.

6. Vegeu l'article G del TUE.

7. El Tractat de Maastricht, a més, ha instaurat formalment una ciutadania comunitària, a la qual dota de contingut específic (vegeu l'article 8 i s., TCE).

8. L'efecte directe de les normes comunitàries, reconegut pel Tractat solament en el cas dels reglaments (vegeu l'article 189, TCE), però que la jurisprudència del Tribunal de Luxemburg ha estès molt més enllà (a partir de la seva sentència Van Gend en Llos). Aquest principi es completa amb el de la primacia de les normes comunitàries sobre els drets estatals (de creació igualment jurisprudencial: vegeu la sentència Costa c. Enel).

9. Així, i a part de l'aplicació del dret comunitari per part del jutge estatal, el ciutadà comunitari té accés directe a la jurisdicció comunitària, el dret de petició davant del Parlament Europeu, el recurs al Defensor del Poble Europeu, i la possibilitat de presentar queixes davant de la Comissió Europea. A la vegada, la Unió Europea assumeix la protecció dels drets fonamentals de la persona (vegeu l'article F del TUE), i s'han concretat els mecanismes per tal de reclamar danys i perjudicis a l'Estat que, tot violant el dret comunitari, causi un perjudici a un particular (de nou es tracta d'una creació jurisprudencial, que deriva de la sentència Francovich).

mitzador o excessivament homogeneïtzador, que no prengui en compte el necessari respecte de la riquesa de situacions existents, està condemnat al fracàs.

Tota decisió, mesura o política ha d'adoptar-se, a més, de manera que garanteixi una adequada representació de tots els actors interessats —i afectats—, amb ple respecte dels principis de democràcia, transparència i subsidiarietat (sense oblidar, però, un inexcusable imperatiu d'eficàcia).

En aquest sentit, i malgrat la tradicional consideració, ja comentada, dels estats com a únics operadors rellevants en l'àmbit comunitari, s'ha incrementat, al llarg dels darrers anys, la preocupació de garantir una adequada participació de les entitats subestats en aquest procés.

Ens ocuparem aquí d'aquesta problemàtica: la participació de les regions en el marc de la UE. Per cert, se'm permetrà d'entrada una precisió purament terminològica: utilitzaré el terme *regions* per simplificar, ja que les situacions existents a cada estat són molt diferents, com són molt diferents també aquestes entitats subestats entre si (de fet n'hi ha que són autèntiques entitats nacionals i d'altres amb un grau d'identitat i auto-identificació pròpies molt menor, per no parlar d'aquelles que no són més que simples circumscripcions administratives).

En qualsevol cas, i reprenent el fil de la meva argumentació, em sembla evident que a aquestes alçades de la construcció europea, no cal ja justificar la necessitat de la participació de les regions en els afers comunitaris. Em limitaré a constatar que aquesta reivindicació no respon exclusivament a les legítimes aspiracions polítiques d'aquestes entitats regionals, sinó que:

— és perfectament coherent amb l'exercici de les competències que tenen atribuïdes en els estats dels quals formen part —més enllà: en deriva necessàriament;

— respon perfectament a l'aplicació completa (en el sentit de no limitada exclusivament a les relacions entre els estats membres i la Unió Europea) del ja famós principi de subsidiarietat, definitivament inscrit, gràcies al Tractat de la Unió Europea, en el cabal comunitari,¹⁰ i

— permetrà avançar de manera positiva en la millora de l'eficàcia de l'actuació comunitària i en la seva pròpia legitimació democràtica, per la via de l'apropament d'aquesta al ciutadà europeu.

Més endavant tindrè ocasió de tornar a aquestes idees. Ho faré en el marc de l'anàlisi dels aspectes més importants que planteja la participació regional en l'àmbit comunitari. A aquest efecte, abordaré la qüestió des d'una doble perspectiva:

— des del punt de vista comunitari: vies obertes per a la participació regional en els processos legislatius i decisoris comunitaris, i

— des del punt de vista intern: articulació dels mecanismes que permeten a les regions participar en la definició de l'actuació en l'esfera comunitària de l'estat del qual formen part.

Abans, però, d'entrar en aquesta anàlisi, em sembla convenient desenvolupar una idea prèvia, la de la interacció que al meu entendre existeix entre els fenòmens de la integració (europea) i la descentralització (a l'interior dels estats).

---

10. Vegeu l'article B, TUE i l'article 3B, TCE.

Com és de tots ben conegut, els estats s'han reservat tradicionalment la potestat exclusiva d'intervenir en l'esfera de les relacions internacionals.¹¹ La construcció europea, malgrat constituir una experiència radicalment nova en el panorama de les idees polítiques, no va ser estranya a aquesta línia d'actuació.

En aquest sentit, no resulta sorprenent que el Tractat signat a Roma el 25 de març de 1957, pel qual es crea la Comunitat Econòmica Europea, no tingués cap disposició que preveïés la participació de les regions en el procés legislatiu comunitari. El mateix succeïa, d'altra banda, amb els tractats constitutius de la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA) i de la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (EURATOM).¹²

La raó d'aquesta exclusió cal buscar-la, insisteixo, en aquesta idea d'exclusivitat estatal en la direcció de la política exterior. En efecte, els estats decidiren atribuir-se la privilegiada condició d'únics interlocutors davant de les Comunitats Europees, al mateix temps que conservaven en les seves mans el poder normatiu (a través del Consell de Ministres, institució purament intergovernamental), en lloc de cedir-lo a les noves instàncies de caire més supranacional, com la Comissió Europea o el Parlament Europeu.

Aquesta concepció, que manifestava una clara desconfiança envers el moviment regionalista, es justificava, des d'un punt de vista més tècnic, en la teoria, predominant en aquell moment, que situava la centralització administrativa com la millor de les vies per aconseguir una òptima eficàcia en la gestió dels interessos públics.

La situació, de totes maneres, ha anat evolucionant al llarg d'aquestes darreres dècades. Aquesta concepció centralista ha anat deixant pas, amb major o menor èxit a cada estat, a una concepció de signe contrari, que subratlla els efectes positius de la descentralització.

Les regions han anat guanyant pes específic a l'interior dels estats dels quals formen part, per la via del seu reconeixement institucional i d'una progressiva assumpció de competències. Aquest moviment és predicable de la major part dels estats de l'Europa occidental, però presenta característiques molt diverses a cada un d'ells. De fet, les regions són realitats naturals —si se'm permet l'expressió—, que varien enormement d'un estat a un altre, i fins i tot, en casos determinats, a l'interior d'un mateix estat.

Aquesta manca d'uniformitat deriva del fet següent: el concepte de regió comprèn, si se l'estudia des de l'òptica europea, realitats molt diverses, com ja he tingut ocasió d'apuntar. Això explica que aquest moviment regionalista i descentralitzador, quan no decididament federalista, com en els casos d'Alemanya o Suïssa, presenti trets molt diferents en els diversos estats.

---

11. La Constitució espanyola de 1978 no és aliena a aquesta concepció quan, en el seu article 149.3 reserva a l'Estat la competència exclusiva sobre les relacions internacionals. El Tribunal Constitucional, tanmateix, va tenir ocasió de matisar el tenor literal d'aquesta clàusula constitucional en l'àmbit comunitari, amb relació a la possibilitat de les Comunitats Autònomes d'obrir oficines a Brussel·les (vegeu la STC 65/1994, de 26 de maig).

12. Vegeu la nota núm. 1.

En qualsevol cas, aquesta dinàmica general descentralitzadora va trobar-se enfrontada aviat amb la paradoxa que, per la via de la integració europea, determinades competències atribuïdes prèviament a les regions podien ser «recuperades» parcialment pels estats que les havien cedit, ja que eren atorgades a unes Comunitats Europees en les quals únicament els estats, i no les regions, intervenien de manera efectiva. Si més no, i en aquells casos en què no és correcte parlar de re-estatalització de competències prèviament regionalitzades, es concedia el poder decisor a les instàncies comunitàries, sense articular cap via perquè les regions poguessin incidir en la definició de les normes o polítiques corresponents, malgrat ser les regions els agents finalment destinats a aplicar-les.

En aquest context, no deixa de ser revelador el fet que la instància d'abast europeu que més aviat va demostrar una certa sensibilitat envers el moviment regional fou el Consell d'Europa, organització internacional caracteritzada, a diferència de les Comunitats Europees, per la manca d'una transferència real de competències normatives per part dels estats que en formen part.

Aquesta situació, tanmateix, va anar evolucionant, com intentaré posar de relleu en el proper apartat.

III. La perspectiva comunitària: vies obertes per a la participació regional en el marc de la Unió Europea

Aviat va resultar evident que les regions tenien un paper a fer —un important paper a fer, fins i tot— en el procés de construcció europea, i que calia articular les vies que els permetessin participar de forma efectiva en aquest procés.

Des de la situació inicial que havíem descrit, caracteritzada per la manca de qualsevol tipus de reconeixement comunitari de les realitats regionals, fins als nostres dies, s'ha recorregut un llarg camí, que ha portat les regions a convertir-se en actors polítics de primer ordre en el procés d'integració europea, i a participar en la formació i l'aplicació de l'ordre comunitari. No analitzaré amb detall quin ha estat el desenvolupament d'aquesta evolució, o quins trets han caracteritzat el procés. Retindré solament que ha estat un fenomen progressiu, lent fins i tot, que ha culminat —de moment— amb el ple reconeixement institucional del paper de les regions en el procés de formació del sistema normatiu de la Unió Europea, a través de la seva participació, mitjançant el Comitè de les Regions, en el procés legislatiu comunitari.

Procediré tot seguit, en qualsevol cas, a identificar de manera sumària els instruments que l'ordre comunitari posa a l'abast de les regions per tal de canalitzar la seva participació. Per aquest efecte, prescindiré deliberadament —ja que no resulta especialment interessant als efectes d'aquesta ponència— de l'estudi de la participació de les regions en el procés d'aplicació del dret comunitari (el que es coneix com la via descendent de la participació regional) per concentrar-me en la interacció entre els àmbits regional i europeu en la formació de l'acció normativa i la definició de les polítiques comunitàries (via ascendent).

Aquesta interacció, tot i incloure realitats molt diferents (no podia ser d'una altra manera, atesa la ja plantejada diversitat de situacions regionals existents), pot reduir-se a una tipologia que comprèn tres categories de vies de participació. Ens trobaríem, d'aquesta manera, amb dues vies que podem caracteritzar d'institucionals i amb una tercera via, no institucional.

Entenem per vies institucionals, en aquest marc, els canals expressament articulats per a la participació de les regions en els afers comunitaris. Aquests canals són de dos tipus: vies directes (actuació directa de les regions davant de les institucions comunitàries) i vies indirectes (mecanismes existents a l'interior de cada Estat membre per a la participació de les regions en la formació de la posició del govern central davant de les institucions comunitàries). Pel que fa a la via no institucional, ens referim amb aquest concepte a l'activitat de grup de pressió que les regions realitzen davant de les instàncies europees, a través, en molts casos, de les seves oficines de representació a Brussel·les.

Aquestes tres vies inclouen una multiplicitat de possibilitats d'actuació, que no podem passar a analitzar de manera exhaustiva. Em limitaré, doncs, a presentar ràpidament què comprèn cada una d'elles, amb una atenció especial al cas de la via directa.

1. *Via indirecta.* Sens dubte és aquesta la categoria menys susceptible de permetre una formulació general, vàlida a nivell europeu. Els mitjans de què disposen les regions europees per a participar en el procediment de formació de la voluntat estatal varien enormement d'un Estat a un altre, en tant que depenen estretament del model d'organització territorial constitucionalment adoptat en cada cas (que va des del model federal fins a l'Estat unitari fortament centralitzat). En l'apartat iv comentaré breument alguns dels models més interessants.¹³

En qualsevol cas, sí que enumeraré alguns dels mitjans de què disposen les regions en aquest marc: 1) dret d'informació, d'audició, d'iniciativa o de col·laboració de les entitats territorials; 2) participació en la cambra parlamentària territorial (en els estats que en disposen); 3) establiment de procediments de cooperació i coordinació entre els estats i les regions (per exemple conferències sectorials), i 4) presència regional davant del cos diplomàtic de l'Estat, i, més concretament, de la seva representació permanent davant de les Comunitats Europees (designació d'un observador de les regions, per exemple).

2. *Via directa.* Fins a mitjan dècada dels vuitanta, la via de participació indirecta abans descrita era l'única possibilitat de participació oberta a les regions europees. Des d'aleshores, i gràcies en gran part a les demandes del Parlament Europeu —la institució comunitària que ha demostrat una major sensibilitat envers les regions—, els estats han acceptat una progressiva implicació de les autoritats regionals en el si de les institucions comunitàries.

Aquesta implicació, de la qual poden assenyalar-se encara nombroses llacunes, ha afectat les institucions comunitàries ja existents, i, a la vegada, ha suposat la creació d'un nou organisme comunitari, dedicat especialment a les regions (tot i que no exclusivament, ja que hi són representades igualment les col·lectivitats locals).

---

13. Concretament, els casos d'Alemanya, Bèlgica i Espanya.

Pel que fa a les institucions tradicionals, assenyalaré simplement que aquesta col·laboració es pot realitzar tant en el si de la Comissió Europea (participació de les entitats regionals en els instruments de la política regional comunitària) com del Consell de Ministres de la Unió (participació de representants de les col·lectivitats regionals en els diferents grups de treball del Consell o en les reunions ministerials; és aquesta una via definitivament oberta pel Tractat de Maastricht,¹⁴ però encara molt poc utilitzada, amb l'excepció dels casos alemany i belga) o fins i tot dins del Parlament Europeu (al qual cal agrair les seves nombroses iniciatives en favor d'una participació regional més important en el procés decisorí comunitari). No és el cas encara, en canvi, del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees, davant el qual les regions continuen sense tenir un accés directe.

Deixant de banda aquestes institucions tradicionals, dedicaré unes breus paraules, finalment, al ja esmentat establiment, en el Tractat de la Unió Europea, d'un nou comitè, de caràcter consultiu, compost per representants dels ens regionals i locals.¹⁵ Aquest, conegut amb el nom de Comitè de les Regions —tot i que, insisteixo, representa també les entitats locals—, forma part del procediment legislatiu comunitari, en el qual participa per la via de l'adopció de dictàmens, no vinculants, sobre tot un seguit de matèries.

La possible incidència del Comitè de les Regions en l'esdevenir comunitari està encara per veure. Els primers anys han estat prometedors. Tanmateix, la seva composició híbrida actual (representants regionals i locals) pot convertir-se en un obstacle per a la consecució de posicions homogènies. Està en les seves mans, en qualsevol cas, poder concentrar el pes polític necessari per a fer valer els seus plantejaments.

3. *Via no institucional.* Aquesta darrera via fa referència, com ja havia avançat, a l'activitat de grup de pressió regional a Brussel·les, és a dir, als contactes directes entre les col·lectivitats territorials i les institucions comunitàries. Aquesta activitat inclou tant la tasca col·lectiva realitzada per les associacions de regions (constituïdes en un primer temps de manera sectorial, o per respondre a necessitats específiques, però que han evolucionat, amb l'Associació de les Regions d'Europa —ARE—, fins a una representació general dels interessos regionals) com els contactes individuals de les autoritats regionals, cada cop més conscients de les possibilitats al seu abast en l'àmbit comunitari.

Aquesta activitat, al seu torn, presenta, com en els dos casos anteriors, una multiplicitat de formes d'acció. Per no estendre'm més, serveixi simplement la constatació que inclou des de la realització de visites, més o menys freqüents, de les autoritats regionals a les institucions comunitàries (i en particular a la Comissió Europea), fins a l'establiment d'oficines permanents a Brussel·les (la magnitud i les funcions de les quals difereixen segons els casos).

---

14. Vegeu l'article 146. TCE, en la seva nova formulació. El tenor literal del precepte és ara: «El Consell estarà compost per un representant de cada Estat membre de rang ministerial, facultat per comprometre el Govern d'aquell Estat». La redacció anterior —que provenia del Tractat de Fusió— era la següent: «El Consell estarà format pels representants dels estats membres. Cada Govern hi delega un dels seus membres».

15. Vegeu els articles 198 A a 198 C, TCE.

IV. La perspectiva interna: comentari d'alguns models estatals de participació regional en els afers comunitaris

La participació de les regions en l'àmbit comunitari no s'esgota amb l'activitat exterior d'aquestes (ja sigui en el Comitè de les Regions, en l'ARE, o directament davant de les institucions de la CE). Una part fonamental, com ja he tingut ocasió d'assenyalar, es desenvolupa a l'interior dels estats dels quals formen part. D'una banda, en el moment d'aplicar, gestionar o executar actes legislatius i polítiques comunitàries. De l'altra, en la seva participació en la formació de la voluntat politicolegislativa del seu Estat, que després aquest defensarà en les instàncies legislatives i normatives de la UE.

Les diferències són aquí molt importants entre els diferents estats, amb relació a les pròpies característiques constitucionals i organitzatives de cadascun d'ells. Varien, com és lògic, en atenció al grau de descentralització administrativa i política de cada Estat. Recordem que la UE conté des d'estats fortament centralitzats (França, Portugal) fins a estats federals (Alemanya, Bèlgica, Àustria), passant per un ampli ventall de situacions intermèdies (com és el cas del model autonòmic espanyol).

Tot seguit presentarem molt breument dos dels models més interessants —els d'Alemanya i Bèlgica—, abans d'ocupar-nos del cas espanyol.

1. *El model alemany.* Les reivindicacions de participació dels *Länder* en els afers europeus sorgeixen des del mateix moment de ratificació del Tractat de la CECA. En un primer moment, es varen preveure mecanismes de simple informació, però aquests evolucionaren vers vies que permetien una participació real dels *Länder* en l'àmbit comunitari. Es tracta, probablement, del model més desenvolupat i avançat.

Entre els mecanismes previstos per l'ordenament alemany, en destaquen els següents:

— Participació dels *Länder* en la definició del dret originari (modificació dels Tractats constitutius): un acord entre la Federació i els *Länder* del 29 d'octubre de 1993 preveu una participació d'aquests a través del Bundesrat, la celebració de nombrosos contactes sectorials i informals, i la presència dels seus representants en la delegació alemanya.

— Informació als *Länder* sobre assumptes comunitaris: a través del Bundesrat, la participació dels seus representants en el si de la delegació alemanya, i la figura de l'observador dels *Länder* (ubicat en la representació alemanya davant de la UE).

— Participació dels *Länder* en la formació de la voluntat estatal: es preveu un mecanisme de concertació, de nou a través del Bundesrat. Es tracta d'un procediment centralitzat, però que es desenvolupa a través de comissions sectorials.

— Participació dels *Länder* en les negociacions en el si dels comitès de la Comissió, i el Consell de Ministres i els grups de treball que en depenen, integrant la delegació alemanya (la direcció de les negociacions, en determinats casos, es transfereix a un representant dels *Länder*, en funció del repartiment competencial entre aquests i el Govern federal).

— Establiment, per part de tots els *Länder*, d'oficines de representació a Brussel·les.

2. *El model belga.* La Constitució federal belga de 1993 ha consagrat, a l'hora de determinar en quina mesura l'autoritat federal i les Comunitats i regions poden incidir en matèria internacional, un model de repartiment de competències construït a partir del repartiment intern, que introdueix elements de coordinació de les polítiques exteriors de l'autoritat federal i les col·lectivitats federades.

Pel que fa estrictament als afers comunitaris, cal destacar que els processos de preparació de la postura del Regne de Bèlgica davant de les institucions comunitàries tenen lloc en dos àmbits: el governamental i el parlamentari (a través de les cambres federals). En l'àmbit governamental, al seu torn, es preveuen dos sistemes: el de coordinació (sistema general), i el de concertació (propri i específic de la política agrària).

Com en el cas alemany, es precisen de manera detallada les obligacions d'informació del Govern federal. La coordinació entre les postures del Govern federal i les Comunitats es duu a terme en el si de la Direcció d'Administració d'Afers Europeus del Ministeri d'Afers Exteriors, així com en la Conferència Interministerial de Política Exterior. En l'àmbit agrari, les autoritats federals i regionals es troben en un grup permanent de treball instituït per a assolir la concertació entre els diversos interessos en joc.

Pel que fa, finalment, a la participació de les regions en les institucions comunitàries, destacaria les característiques següents:

— L'acord de 8 de març de 1994 estructura la seva participació en el Consell de Ministres de la UE, tot preveient diferents fórmules: 1) representació federal exclusiva; 2) representació federal amb assessor de les entitats federades; 3) habilitació de les entitats federades amb assessor federal; 4) habilitació exclusiva de les entitats federades.

— Pel que fa al Parlament Europeu, s'han repartit els escons corresponents a Bèlgica entre les comunitats i regions. Concretament, existeixen quatre circumscripcions electorals: valona, brussel·lesa, flamenca i germanòfona.

3. *El cas de l'Estat espanyol.* Les comunitats autònomes (CA) espanyoles també tenen un paper molt important a fer en el marc de la construcció comunitària. Aquesta afirmació podria resultar controvertida fa uns anys, però l'evolució de la situació política interna i la pròpia evolució del procés d'integració europea confirmen avui la plena validesa d'aquesta aspiració tradicional d'algunes CA, i en particular de Catalunya. El mateix Tribunal Constitucional, en la seva sentència del dia 26 de maig de 1994, ha reconegut que les CA poden dur a terme activitats amb projecció exterior, en particular en l'esfera de les seves relacions amb les institucions comunitàries.

Ara bé, si queda clara la importància del paper que les CA han de tenir en la construcció europea, el pas següent és articular els mecanismes i les vies que els permetin desenvolupar una acció eficaç i suficient en el marc de l'actual Unió Europea.

Cal destacar que aquestes vies s'han anat desenvolupant, primer, i institucionalitzant, després, al llarg dels darrers anys. La situació actual, tanmateix, dista de ser perfecta: en particular, cal millorar i fer veritablement operatius els instruments de participació (en general, els diferents instruments previstos actualment són eines més d'informació que de veritable participació de les CA en la definició de la posició espanyola).

El model espanyol s'articula, concretament, en dos eixos:

— Una representació indirecta de les CA en els processos comunitaris de presa de decisió, a través sempre de l'Estat.

— La participació de les CA en la formació de la voluntat de l'Estat a través de la Conferència per a Afers Relacionats amb les Comunitats Europees¹⁶ i un seguit de conferències sectorials.

Darrerament, un acord entre el Govern central i les CA ha obert la possibilitat que aquestes participin en alguns comitès intergovernamentals que col·laboren amb la Comissió Europea (concretament, cinquanta-cinc comitès). Representants de les CA s'integraran en la delegació espanyola (això sí, sense veu ni vot). També s'ha instaurat la figura d'un conseller autonòmic,¹⁷ inspirada en la d'observador dels *Länder* (tot i que en el cas espanyol aquest és un funcionari de l'Administració central, no un representant de les CA).

Les CA, a més, participen directament en el si del Comitè de les Regions¹⁸ i, en la majoria dels casos, disposen d'oficines de representació a Brussel·les. També desenvolupen una activa participació en el marc de l'ARE i en diverses instàncies de cooperació transfronterera i interregional. Precisament dedicaré el proper punt de la meua anàlisi a aquesta problemàtica.

V. La cooperació transfronterera i interregional

El reforçament del paper que les regions han de tenir en el marc europeu no passa exclusivament per un increment de la seva efectiva participació en els mecanismes institucionals propis de la Unió Europea, als quals m'he cenyit fins a aquest moment.

En efecte, i tot i reconèixer la importància cabdal del fenomen d'integració comunitària, la pròpia diversitat del moviment regional europeu, la multiplicitat de situacions que presenta, i la variada gamma de necessitats a què respon, fan que les regions hagin de cercar d'altres vies per a la defensa dels seus interessos, l'intercanvi d'experiències o la participació en projectes d'interès comú.

D'entre aquestes vies, m'agradaria destacar-ne concretament dues. La primera és la participació de les regions en associacions de caire general, específicament concebudes per a la defensa dels seus interessos. La segona és la cooperació puntual de regions concretes, lligades per vincles especials, en iniciatives comunes.

Ambdues vies, com espero deixar clar, no són en absolut excloents, sinó, ben al contrari, necessàriament complementàries. En qualsevol cas, se'm permetrà que desenvolupi l'explicació

---

16. Vegeu la Llei 2/1997, de 13 de març.

17. La principal missió d'aquest conseller autonòmic és la d'informar les CA, especialment a través de les oficines d'aquestes a Brussel·les.

18. Els disset presidents autonòmics són membres titulars del Comitè de les Regions. La delegació espanyola al Comitè es preveu amb quatre representants dels municipis (alcaldes de grans ciutats, normalment).

d'aquests dos mecanismes a partir de l'anàlisi d'experiències concretes: aquelles en què participa Catalunya (ja no solament perquè són les experiències que millor conec, sinó perquè em semblen particularment il·lustratives, atesa la tradicional obertura de Catalunya vers Europa, i la seva coneguda implicació en el moviment regional europeu).

1. *La participació en associacions regionals de caire general: l'Assemblea de les Regions d'Europa (ARE).* L'ARE és una associació creada l'any 1985, a la qual pertanyen actualment 282 regions, de vint-i-tres estats europeus diferents. Intenta promoure la idea del regionalisme en els diferents estats europeus, tot facilitant i organitzant la cooperació de les regions europees, amb l'objectiu final d'incrementar la participació de les entitats regionals en el procés de construcció europea.

L'ARE és, doncs, la principal associació regional de caire europeu, i, com a tal, el principal grup de pressió regional europeu. És, d'aquesta manera, la principal plataforma amb què compten les regions europees (i entengui's aquí l'adjectiu «europea» en sentit estricte, en tant que no limita únicament les regions que formen part dels estats membres de la Unió Europea) per a defensar els seus interessos, exposar les seves reivindicacions i treballar conjuntament en la seva promoció i desenvolupament.

La institució del Comitè de les Regions, al qual abans m'he referit, en absolut significa que hagi disminuït la validesa o l'eficàcia de comptar amb una associació regional d'abast europeu. Ben al contrari, l'ARE treballa conjuntament amb el Comitè de les Regions, per tal d'impulsar la participació de les entitats regionals en els afers comunitaris. Com ho ha vingut fent amb la resta de les institucions comunitàries, i entre elles, i molt especialment, amb el Parlament Europeu, representant dels ciutadans de la Unió.

2. *Cooperació interregional entre regions determinades.* Aquesta cooperació interregional europea, que a l'interior de l'ARE s'expressa generalment, presenta igualment manifestacions més específiques. En efecte, són diverses les experiències concretes que agrupen diverses regions (no necessàriament transfrontereres), especialment vinculades entre si, amb l'objectiu de participar en projectes o iniciatives d'interès comú.

Aquesta opció cooperativa presenta l'avantatge de permetre donar resposta a necessitats específiques de regions determinades. Per a il·lustrar-ho, bo serà presentar molt breument tres d'aquestes experiències:

2.1. *Els Quatre Motors per a Europa.* Es tracta d'un acord de cooperació signat l'any 1988 entre Baden-Württemberg, Roine-Alps, la Llombardia i Catalunya. En virtut d'aquest acord, les regions signatàries reconeixen les similituds que existeixen entre elles, i es comprometen a col·laborar en tot un seguit de sectors, entre els quals destaquen els següents: 1) recerca i tecnologia, 2) medi ambient, 3) cultura, 4) política social i 5) millora de les infraestructures.

El funcionament dels Quatre Motors es fonamenta en el suport logístic i tècnic de cada una de les administracions regionals membres. Un comitè de coordinació s'ocupa de la preparació i el seguiment del programa de treball, que és aprovat per la reunió anual de presidents. Al seu torn, diversos grups de treball, formats per responsables tècnics especialitzats de les quatre regions, porten a terme els projectes previstos en aquest programa.

2.2. *L'Euroregió.* L'any 1991 els presidents de Catalunya, Llenguadoc-Rosselló i Migdia-Pirineus varen signar la Carta de constitució de l'Euroregió, per la qual es concretaven els acords de cooperació específics desenvolupats per aquestes regions amb anterioritat.

L'Euroregió constitueix un marc de cooperació interregional i transfronterera, que té com a objectiu configurar un espai coherent de desenvolupament econòmic, científic, social i cultural. Per aquest efecte, no es cerca únicament la col·laboració entre els governs regionals implicats, sinó que vol aconseguir-se una implicació dels ajuntaments, les universitats, les empreses, les cambres de comerç, les organitzacions agrícoles o els centres d'investigació.

2.3. *La Comunitat de Treball dels Pirineus.* El darrer dels exemples que m'agradaria presentar, aquesta Comunitat de Treball dels Pirineus, és una iniciativa interregional de cooperació transfronterera constituïda l'any 1983 entre el Principat d'Andorra i totes les regions pirinenques (Aquitània, Llenguadoc-Rosselló, Migdia-Pirineus, Aragó, Euskadi, Navarra i Catalunya).

El seu objectiu és atenuar els aspectes negatius que pot presentar la particular geografia de la zona, superant la barrera física que suposen els Pirineus per convertir la zona en un lloc de trobada i intercanvis. A la vegada, es preveu una cooperació que permeti encoratjar el desenvolupament harmoniós i equilibrat del conjunt dels territoris pirinencs, i associar les col·lectivitats corresponents al procés d'unificació europea.

Es tracta, doncs, de tres experiències diferents, que responen a necessitats concretes de regions determinades. Es podrien trobar, és evident, d'altres exemples.

És comuna a totes tres, en qualsevol cas, la voluntat de diverses regions d'aprofitar l'existència de vincles específics entre elles per a treballar en el desenvolupament d'activitats conjuntes. Aquesta cooperació interregional, que, com hem vist, supera els límits de la simple cooperació transfronterera, no solament fa possible que les regions implicades puguin buscar de manera conjunta solucions als seus problemes comuns; al mateix temps, col·labora en l'establiment d'unes bases sòlides sobre les quals intentar aprofundir en el procés de construcció europea sense allunyar-se de les diferents realitats que componen aquesta Europa en formació.

VI. El cas particular de Catalunya: l'acció del Patronat Català pro Europa

Abans d'entrar en la recta final d'aquesta ponència, tot presentant les perspectives de futur en aquest àmbit i acabar amb una breu conclusió, no voldria deixar passar l'oportunitat de referir-me, molt ràpidament, al cas particular de Catalunya, i a l'actuació de la institució que represento, el Patronat Català pro Europa (en endavant, PCPE).

Catalunya ha demostrat tradicionalment una clara vocació europeïsta, tant de la seva classe política, com dels seus sectors empresarials i econòmics, o de la seva ciutadania. Una bona mostra d'aquesta vocació és la creació, l'any 1982, del PCPE, sota l'impuls de la Generalitat de Catalunya.

A través d'aquesta institució, s'ha desenvolupat progressivament a Catalunya una pràctica de participació en els afers europeus. Aquesta participació ha estat, en primer lloc, la de la pròpia

Administració de la Generalitat, el primer interlocutor amb relació als interessos i necessitats de la societat catalana.

El Patronat és, en qualsevol cas, una institució plural. Això li ha permès de col·laborar amb tot un seguit de col·lectius diversos (universitats, caixes d'estalvi, cambres de comerç, Administració local, etc.). Al mateix temps, el Patronat és una institució arrelada a tot Catalunya, fet que li permet d'estar vinculat als interessos —sovint diversos— de les diferents contrades catalanes.

En aquest marc, el Patronat ha tingut un doble paper: 1) d'explicació a Catalunya «d'allò que passa» en l'àmbit comunitari; aquesta explicació es concreta en tres vessants diferents però complementaris (formació, informació i assessorament), ateses les diferents necessitats dels diversos col·lectius (i el propi grau d'afecció d'aquests per l'acció comunitària); 2) de col·laboració en la defensa dels interessos catalans a Brussel·les, davant de les institucions de la UE, i sempre en estreta relació amb la Generalitat i, en determinades ocasions, els agents socioeconòmics catalans. Cal destacar, en tots dos casos, la importància de la delegació del PCPE a Brussel·les, oberta ja el 1986.

Finalment, cal subratllar una darrera característica de la pràctica de participació en els afers comunitaris desenvolupada pel Patronat. Es tracta d'un model de col·laboració, i no d'enfrontament (l'objectiu és sumar esforços, i millorar l'eficàcia de l'actuació i la qualitat dels resultats). Hem vist ja la dimensió interna d'aquesta col·laboració (amb els principals interlocutors a Catalunya, començant per la Generalitat); pel que fa a la dimensió externa, podem destacar almenys un triple vessant d'aquesta col·laboració, i els principals interlocutors en cada cas:

— Amb l'Administració espanyola: especialment, amb el Ministeri d'Afers Exteriors (i, concretament, amb la Secretaria d'Estat per a la UE), i amb la representació permanent d'Espanya davant de la UE (i, de manera especial, amb el conseller d'Afers Autònoms).

— Amb l'Administració comunitària: a més de les molt importants relacions diàries amb les institucions comunitàries cal destacar, en l'àmbit de les relacions institucionals, els convenis signats amb el Parlament Europeu i amb la Comissió Europea, així com l'estreta col·laboració amb l'oficina de la Comissió a Barcelona i la del Parlament Europeu a Madrid.

— Amb els representants a Brussel·les de la resta de les regions europees: existeix un estret contacte amb les oficines de les CA i les d'altres regions europees.

VII. Perspectives de futur: vers una Europa de les regions?

Em sembla haver deixat clar fins ara que les regions tenen un important paper a fer en el procés d'integració europea. He intentat analitzar, en aquest marc, els instruments dels quals ja disposen per a canalitzar la seva participació en els afers comunitaris, i he completat la meua anàlisi amb l'estudi d'un seguit d'aspectes vinculats a aquesta problemàtica.

En aquesta darrera part de la ponència pretenc donar un pas endavant amb relació a l'anàlisi que he vingut fent, tot reflexionant sobre el futur de la participació regional en aquesta Europa en constant moviment, i, en definitiva, sobre el mateix futur de la UE.

Abans però, m'agradaria recuperar una idea que he avançat en la primera part d'aquesta intervenció, sense arribar a desenvolupar-la. Deia en la introducció, que la participació de les regions en el procés de construcció europea permetrà incrementar la legitimació democràtica d'aquest procés, per la via del seu apropament al ciutadà comunitari.

En efecte, des de diversos estaments s'ha criticat tradicionalment la construcció comunitària, per la insuficient presa en consideració, en la seva definició i mecanismes d'actuació, dels valors democràtics.¹⁹ No és aquest el moment de valorar l'abast d'aquesta problemàtica, la solució de la qual passa en gran part per un reforçament del paper del Parlament Europeu, l'únic dels òrgans comunitaris compost per representants escollits democràticament, per sufragi universal directe en tots els estats de la Unió. En qualsevol cas, sí que es pot constatar que un increment de la participació de les regions portaria aparellada una millora en aquesta legitimitat democràtica de la Unió Europea, i, tal vegada, de la concepció que de la mateixa tenen els ciutadans europeus.

Per a il·lustrar millor aquesta necessitat de millorar la legitimitat democràtica de l'actuació comunitària, bo serà pensar simplement en l'euroessimisme regnant en àmplies capes de la societat de diferents estats membres. En efecte, la Unió Europea s'ha vist confrontada en els darrers temps amb una situació caracteritzada pel dubte i la desconfiança que mostren amplis sectors socials envers els efectes benèfics de la construcció europea.

Si bé és cert que aquest euroessimisme s'explica en gran part per raons purament conjunturals (entre les quals les més importants podrien ser la recessió econòmica que ha afectat de manera generalitzada l'Europa occidental, el fracàs de l'acció comunitària a l'antiga Iugoslàvia o Ruanda, o, fins i tot, els ajustaments pressupostaris necessaris per a la convergència econòmica en el procés d'assoliment de l'euro), no és menys cert que no hi són alienes determinades característiques de la mateixa construcció europea, que sovint és vista com un ens aliè, desconnectat de la realitat a la qual dirigeix la seva actuació. Des d'aquest punt de vista, han de ser benvingudes totes aquelles iniciatives que puguin augmentar la transparència de l'acció comunitària, i la seva legitimitat democràtica.

En aquest marc, què pot aportar una participació més intensa de les regions en el procés d'integració europea? Doncs bé, en aquesta Europa actual, que sembla caminar cap a una creixent homogeneïtzació (la qual, de fet, és predicable en general en el context internacional), els individus i els pobles reaccionen sovint cercant la defensa de les seves identitats individuals, molts cops profundament arrelades. Aquesta necessitat de redescobrir la pròpia identitat en un món progressivament uniformitzat ha de ser entesa, acceptada i, m'atreviria a dir, aprofitada en bé de la integració europea, tot associant les regions, de manera clara, a aquest fenomen integrador.

Significa això que l'actual Europa dels estats ha de ser substituïda per una futura Europa de les regions? La ciència política s'ha plantejat aquest interrogant amb freqüència, des de fa ja al-

---

19. Aquest fenomen es coneix tradicionalment com «el dèficit democràtic» de la Unió Europea.

gun temps. La resposta, sembla evident, depèn, en primer lloc, d'una decisió prèvia sobre el mateix futur del model d'integració europea. En efecte, aquesta eventual Europa de les regions, superadora de les realitats estatals, hauria de trobar el seu espai en una Europa federal (*Europa de les regions*, com *Europa dels pobles* o *Estats Units d'Europa* són, de fet, termes que troben el seu origen en la teoria federalista).

De totes maneres, tal vegada la problemàtica de fons no sigui realment aquesta substitució de l'Europa dels estats per una Europa de les regions. En primer lloc, perquè, avui en dia, no resulta realista parlar de la desaparició o la superació de les entitats estatals. I en segon lloc, perquè aquesta Europa de les regions pot coexistir perfectament amb una Europa dels estats, i amb una Europa dels ciutadans.

A mesura que s'avança en el procés d'integració europea, els actors i els interessos en joc esdevenen més complexos, i qualsevol estratègia a seguir ha de tenir en compte aquesta diversitat, sense que cap dels actors implicats s'atorgui amb exclusivitat la direcció del procés d'integració. Tenint present aquesta idea, les regions han de treballar per aconseguir un repartiment de papers, en l'àmbit europeu, més equilibrat. La dinàmica ha de ser —la pròpia història de la construcció europea ens assenyalava el camí— la de la consecució progressiva d'avenços en la seva participació en el procés d'integració europea.

La darrera oportunitat, en aquest sentit, s'ha plantejat ben recentment, en ocasió de la Conferència Intergovernamental que ha revisat el Tractat de Maastricht. El nou Tractat d'Amsterdam, sense aportar novetats espectaculars, ha permès que continuem avançant en la direcció correcta.

En particular, i des de la perspectiva del tema que ens ocupa, cal destacar les tres aportacions següents del nou Tractat:

— la introducció al Tractat d'un protocol relatiu a l'execució del principi de subsidiarietat (el qual recull, bàsicament, les Conclusions del Consell Europeu d'Edimburg de desembre de 1992, que passen a tenir valor jurídic);²⁰

— el reforçament del paper del Comitè de les Regions, a través de: 1) l'atorgament d'autonomia administrativa respecte del Comitè Econòmic i Social; 2) l'extensió dels àmbits en els quals és obligatòria la consulta al Comitè de les Regions, i 3) l'extensió al Parlament Europeu de la possibilitat de consultar el Comitè;²¹

— l'adopció de mesures específiques per a les regions ultraperifèriques, les illes i els territoris i departaments d'ultramar.²²

---

20. Vegeu el Protocol sobre l'aplicació dels principis de subsidiarietat i proporcionalitat, i la Declaració relativa a aquest Protocol.

21. Abolició del Protocol núm. 16, TCE; modificació de l'article 198, lletres a, b i c, TCE; nous articles 4 i 5 del títol del TCE sobre l'ocupació; i modificació dels articles 118.2 i 118.3, 119.3, 11.3, 129.4, 130.s —núm. 1, 2 i 3—, 125, 127.4 i 75, TCE.

22. Concretament: modificació dels articles 227.2 i 130.a, TCE; declaració a l'Acta Final sobre les regions insulars; declaració a l'Acta Final sobre els departaments i territoris d'ultramar.

Es tracta, en definitiva, de petites aportacions, les quals, tot i anar en la direcció adequada, no poden amagar el regust amarg que a tots ens ha deixat, en general, el Tractat d'Amsterdam, atesa la poca ambició dels seus plantejaments (o el que és el mateix, la manifesta incapacitat dels estats membres d'arribar a acords de més contingut).²³ En qualsevol cas, aviat tindrem l'oportunitat de reobrir aquests temes, ja que les properes ampliacions de la Unió faran necessàries noves reformes institucionals.²⁴

Entretant, l'energia que allibera el moviment regional europeu pot ser perfectament aprofitada per a avançar en el procés de construcció d'aquesta nova Europa, la qual solament podrà tirar endavant si s'assenta sobre unes bases sòlides —bases que no han de limitar-se a les entitats estatals, sinó incloure les regionals. Perquè això sigui així, esperem que les properes cime-res europees posin en mans de les regions els instruments que permetin incrementar la seva participació efectiva en aquest procés. Al mateix temps, les regions han de contribuir decididament, en la mesura de les seves possibilitats, a l'èxit d'aquesta ambiciosa construcció europea.

Al llarg dels propers mesos hem de reunir el consens necessari per a procedir a una de les ampliacions més complexes i importants de la història de la Comunitat Europea. Hem de decidir els recursos financers dels quals disposarà la Unió per a desenvolupar la seva tasca en el futur més immediat. Hem d'assegurar que la Unió del proper segle funcionarà de manera eficaç, democràtica i transparent. I no podem oblidar la nostra cita amb l'euro de l'any vinent, o les inexcusables reformes de la política agrària i la política de cohesió econòmica i social.

Queda, doncs, *molta Europa* per fer. I ara, com sempre, és cosa de tots.

Summary:

The role of the regions in the framework of the European Union

Carles Gasòliba

The current process of European construction, in spite of the uncertainties and controversies which have always accompanied it, is still the carrier of a important dynamic of integration which is to give us a great European space, unified not only economically but also politically, in which concepts such as the Europe of States, the Europe of Regions, and the Europe of Citizens enter into play.

---

23. En el cas concret que ens ocupa, entre les propostes que s'han quedat fora destaquen les següents: 1) atorgament al Comitè de les Regions del rang d'institució comunitària; 2) explicitar la necessitat d'un mandat i legitimitat política dels seus membres; 3) obrir-li la via dels recursos davant del Tribunal de Justícia, i 4) atorgar legitimitació activa a les regions europees per plantejar recursos davant del Tribunal, en condicions semblants a les dels estats membres.

24. El mateix Tractat d'Amsterdam preveu una nova Conferència Intergovernamental per a revisar a fons els mecanismes institucionals comunitaris. Aquesta nova CIG (que ja es comença a conèixer com a Maastricht III) ha de celebrar-se, a tot tardar, un any abans de l'ampliació de la UE a més de vint estats.

The initial stage, when the European Communities took on powers of an almost exclusively economic nature, has been left behind, since these powers grew until they burst out of the merely economic framework. This extension of powers of community integration has been accompanied by an opening up of the process to new participants. The States have been joined, first, by the community citizens and, secondly, by the regions and municipalities of Europe. It is obvious that today the community citizen is the main recipient of community action. We shall deal with the regions in more detail, since that is the subject of this paper and, therefore, of the thoughts that I shall now develop.

The main pillar of my argument is as follows: the European Union has to be constructed from the political, social, economic, cultural and linguistic diversity of the states, regions and peoples by which it is formed. Any attempt at imposing uniformity that does not take this into account is doomed to fail. What is more, any decision, measure or policy must be adopted in such a way that it will guarantee the adequate representation of all interested actors with full respect for the principles of democracy, transparency and subsidiariness. In this respect, in this paper we shall deal specifically with the problems represented by the participation of the regions in the framework of the European Union. Nevertheless, I should say, first of all, that it is obvious to me that at this juncture of the building of Europe, there is no need to justify the necessity for the regions to take part in community affairs. I shall confine myself to stating that this claim does not only obey the legitimate political aspirations of the regional entities, but is perfectly coherent, responding to the now famous principle of subsidiariness enshrined in the community framework, which will make it possible to make positive advances in improving the efficiency of community action and in the democratic legitimation of this, by bringing it closer to the citizen. However before embarking on a detailed analysis, I feel that it would be useful to develop a prior idea: that of integration, which in my view, exists between the phenomena of European integration and decentralisation within the States: as everyone is well aware, the States have traditionally reserved the exclusive power to intervene in the sphere of international relations. Hence it should be no surprise that the Treaty signed in Rome on 25 March 1957, whereby the European Economic Community was created, did not contain any provisions for the participation of the regions in the community legislative process. But this situation has been evolving throughout the latter decades. In fact, the centralist concept has given way, more or less successfully in each State, to the contrary concept that stressed the positive effects of decentralisation. In other words: the regions have been gaining importance within the States of which they form part.

From the initial situation, characterised by the lack of any type of community recognition of the regional realities to our days, a long road has been travelled which has led regions to becoming first-line political actors in the process of European integration, and taking part in the formation and implementation of the community order. Now, the participation of the regions is developed, on the one hand, at the time of transposing, applying, managing or executing community legislative and political acts and, on the other, upon formation of the politico-legislative will of their own State, which the State will subsequently defend in the legislative

instances and rulings of the European Union. However, it must be said that in this respect there are important differences between States, with regard to the constitutional and organisational characteristics of each country. Now we shall present two of the most interesting models (Germany and Belgium), and then go on to deal with the case of Spain. In Germany, the Länder claims to take part in European affairs emerged when the CECA Treaty was ratified. At first, mechanisms of simple information were envisaged, but these evolved towards avenues which permitted real participation of the Länder in the community sphere. As for Belgium, the Belgian Federal Constitution of 1993, when determining to what extent the federal authority and the Communities and regions could impinge of international material, adopted a model of distribution of powers built up from internal distribution, even though it introduced elements of coordination of foreign politics of the federal authority and the federated groups.

Finally, in the case of Spain, the Autonomous Communities have a very important role in the framework of community construction, since the Constitutional Court, in its sentence of 26 May 1994, recognised that these communities may carry out activities with projection abroad. However, the Spanish model, specifically, is articulated around two axes: a) indirect representation of the Autonomous Communities in the community decision-making processes through the State; and b) the participation of the Communities in the formation of the will of the State through the Conference for affairs related to the European Communities and a series of sectorial conferences.

Today, however, the strengthening of the role to be played by the regions in the European framework does not only involve increased participation in the institutional mechanisms of the European Union. The very diversity of the European regional movement, the multiplicity of situations that come about and the varied range of needs to which it responds mean that the regions must seek other avenues for defending their interests. From these avenues, I should like to highlight two. The first is the participation of the regions in associations of a general nature. The second is the specific cooperation of particular regions, linked by special bonds, in common initiatives. The Assembly of Regions of Europe, Four Motors for Europe, Euroregion and the Working Community of the Pyrenees are examples.

Here, it should be said that Catalunya has traditionally displayed a clear-cut European vocation, at the level of both the political community and of company and economic sectors. A good example of this vocation is the creation in 1982 of the Pro Europa Catalan Board, under the impetus of the Generalitat de Catalunya. Through this institution, the practice of taking part in European affairs has developed progressively. This participation has been, in the first place, that of the Administration itself of the Generalitat, which, after all, is the maximum representative with regard to the interests and needs of Catalan society. In any case, the Board is a plural institution well established throughout Catalunya. Within this framework, the Board has played a twofold role: a) explaining to Catalunya «what's going on» at community level and b) helping to defend Catalan interests in Brussels to the institutions of the European Union.

That said, now, in the last part of this paper, I wish to take a step forward in relation to the analysis I have made so far, proceeding to think about the future of regional participation in Europe and, in a word, the very future of the European Union. The reality is that, in present-day Europe, which seems to be moving towards homogenisation, individuals and peoples often react by seeking to defend their individual identities, often very deeply rooted. This need to rediscover one's own identity in an increasingly uniform world must be understood, accepted, and, I would venture to say, made use of for the sake of European integration, by associating the regions, in a clear-cut way, with this phenomenon of integration. Does this mean that today's Europe of States must be replaced by a future Europe of Regions? The answer, it seems obvious, depends directly on a prior decision on the very future of the model of European integration. But the real problem is not this replacement of the Europe of the States by the Europe of Regions. In the first place, because today it is not logical to talk about the disappearance or overriding of state entities. And in the second place, because the Europe of Regions can coexist perfectly with a Europe of States, and with a Europe of Citizens. Whatever the case, what must be done is harness the energy released by the European regional movement for advancing in the process of building the new Europe. A new Europe which can only forge ahead if built on solid foundations that are not limited to state entities but include regional entities. For this to be so, we hope that the European Union will put into the hands of the regions the tools that will allow them increased participation in this process. At the same time, the regions themselves must make a decided contribution, as far as their possibilities will allow, to the success of the ambitious building of Europe.

Sessió III

El reforç de la competitivitat industrial
en l'Europa de les regions

Jordi Conejos

Director general d'Indústria de la Generalitat de Catalunya

1. La metodologia per facilitar el canvi estratègic: competitivitat i política industrial

Les empreses de Catalunya han afrontat, i estan afrontant, el repte de la competitivitat, atès que han de donar resposta a la globalització imparable dels mercats, a la incorporació de noves tecnologies en les activitats productives, al desenvolupament de noves pràctiques de gestió de les empreses i dels seus equips humans, i als canvis creixents en els mercats de més sofisticació i heterogeneïtat dels consumidors.

Així, doncs, la competitivitat de les empreses s'ha convertit en un dels objectius de la política econòmica de molts governs, especialment en aquells països on un procés d'integració econòmica (com el cas d'Espanya dins la Unió Europea) ha exposat a una competència internacional alguns sectors de la seva economia que fins aleshores es movien en un entorn competitiu marcadament domèstic.

Les múltiples demandes de suport provinents dels diferents agents socials, econòmics i polítics, i la falta d'uns criteris clars de prioritització per part de molts gestors de polítiques de desenvolupament, han suscitat reaccions molt diverses, tant per part de les administracions públiques com dels sectors privats, la qual cosa ha donat lloc, en alguns casos, a costoses «polítiques industrials», molt poc basades en la competència i més centrades en la promoció de les mateixes indústries de moda, mentre ignoren el context local en què es desenvolupen.

Identificar les fonts d'avantatge competitiu i la millor forma de combinar-les per tal de reforçar la competitivitat de les empreses suposa analitzar les habilitats i el coneixement existent en una zona geogràfica molt concreta. Això significa aplicar un enfocament diferent a l'utilitzat tradicionalment des de l'economia aplicada.

Recordem que la competitivitat de les nacions i de les regions es basa en la capacitat de les seves empreses per innovar i millorar de manera continuada. Generalment, la innovació i les accions de millora no són una resposta natural de les empreses, sinó reaccions, molts cops dramàtiques, a les pressions i les exigències de l'entorn. Des d'aquesta perspectiva, la política del Govern pot ajudar a proveir incentius per tal que les empreses es renovin i pot actuar sobre l'entorn per convertir-lo en més exigent i facilitador del canvi.

Es tracta, per tant, d'analitzar els reptes estratègics de futur que tenen plantejats les empreses amb més potencial de desenvolupament i que no necessàriament són les més grans o les considerades líders —i apuntar la resposta pública necessària per contribuir a reforçar la seva competitivitat.

L'experiència a Catalunya

L'experiència de l'aplicació d'una política de reforç de la competitivitat a Catalunya pot ser interessant per a altres comunitats autònomes que hagin afrontat també les conseqüències d'un procés d'integració econòmica.

Més que un dels ja tradicionals plans de competitivitat, la política que s'ha dut a terme en els darrers anys a Catalunya consisteix en la implantació d'una filosofia i d'un procés de canvi estratègic en aquells sectors en què les condicions de canvi d'entorn, de mercat o de tecnologia ho demanaven.

Aquesta filosofia s'apunta ja des de l'estudi *Els avantatges competitius a Catalunya*, presentat el 1992 pels professors Michael Porter de la Universitat de Harvard i Eduard Ballarin i Josep Faus de l'IESE. En aquest estudi, en lloc de la tradicional definició de «sectors estratègics de futur», a Catalunya es defineixen cinc grans *clusters* d'habilitats: els sistemes industrials, el disseny, el gran consum, el turisme i la salut. L'economia catalana ja no s'estructura segons materials, productes o factors de producció, sinó a partir de coneixements, habilitats i informació.

Aquest enfocament ha permès donar als líders polítics i empresarials una visió general de l'economia molt diferent, que facilita la petició i adopció d'unes mesures de suport a la competitivitat més correctes.

La difusió de la filosofia de la competitivitat

Quan Catalunya s'enfronta a un procés d'obertura econòmica produït per la consecució del mercat únic europeu, les seves indústries es troben en una situació competitiva molt diferent respecte a les de la resta de l'Estat espanyol, on el futur de sectors com l'agrícola o la indústria pesada (acer, construcció naval...) és la preocupació principal dels gestors públics.

Catalunya, amb la seva estructura industrial basada principalment en les petites i mitjanes empreses (PIME), no s'enfronta, en el procés d'integració europea, amb uns problemes de reestructuració de grans sectors obsolets, sinó amb un problema de posicionament de les seves PIME, dels seus gestors i de les seves habilitats. És per aquest motiu que ha d'escometre la seva política industrial en el sentit de reforçar la competitivitat d'aquestes empreses, per millorar les capacitats i habilitats d'aquestes i la seva gent.

Des d'aquesta filosofia s'han portat a terme ja quasi una vintena d'accions específiques de reforç de la competitivitat en diferents sectors i comarques. L'objectiu principal d'aquestes iniciatives no ha estat realitzar «estudis sobre la competitivitat» d'aquests sectors, sinó facilitar-ne el canvi estratègic.

2. El canvi estratègic com a base de la competitivitat

Les polítiques de reforç de la competitivitat tradicionalment s'han traduït en programes (i subvencions) de promoció de qualitat i productivitat, innovació tecnològica, exportació, informatització, disseny, etc. Les administracions públiques, en tots els àmbits, des del local fins al de la Unió Europea, han destinat una gran quantitat de recursos per tal de posar a disposició de les empreses un ampli ventall d'eines de gestió i serveis de «millora de la competitivitat».

La utilització d'aquests serveis per part de les empreses ha estat jutjada, en general, com una mesura d'èxit de les polítiques públiques de reforç de la competitivitat, quan en realitat aquests serveis no són més que eines, que han de ser aplicades correctament amb coherència amb el posicionament estratègic de les empreses.

En general, moltes d'aquestes eines de millora han comportat millores de l'eficiència operativa de les empreses (per exemple els programes de qualitat), n'han eliminat ineficiències de procés o disseny. Tanmateix, molt poques han ajudat les empreses a replantejar les seves opcions estratègiques, i en molts casos es pot induir la confusió estratègica de moltes PIME en llançar missatges i programes de suport a la creació de marca de producte en el sector de la moda, quan moltes de les que han tingut èxit finalment han estat les de creació de marca de canal, o la insistència en la necessitat de créixer en l'exportació de PIME amb un clar posicionament de producte local.

En certa mesura es pot observar la confusió d'eines de millora de l'eficiència operativa (*TQM, re-engineering, benchmarking, time-based competition, etc.*) amb l'estratègia. Val la pena mencionar la cita de Porter en un article recent de la *Harvard Business Review* («What is Strategy?», HBR, nov.-des. 96): a poc a poc, de manera quasi imperceptible, les eines de gestió han pres el lloc a l'estratègia.

En el cas de l'aplicació de la filosofia de la competitivitat a Catalunya això no ha estat així, perquè el principal valor que s'ha volgut aportar a les PIME no ha estat subvencions o solucions operatives, que en certa mesura ja eren disponibles, i que fins i tot arribaven a aclaparar l'empresari amb l'allau d'ofertes d'ajuda, sinó la reflexió sobre les estratègies de futur de les empreses.

Un mal posicionament estratègic pot anul·lar tots els efectes de millores degudes a «eficiències operatives», i al llarg d'aquest treball hem trobat altres zones competidores, que, molts cops, per bé que amb infraestructures i instal·lacions pitjors i amb una productivitat menor, ens guanyen en el mercat perquè tenen un posicionament estratègic millor (no fent les mateixes coses millor, sinó fent coses diferents de forma diferent).

Un exemple interessant que pot explicar aquesta aparent paradoxa en l'àmbit sectorial el podem observar entre dues zones productores de ceràmica a Itàlia, com mostra el quadre següent, una de molt establerta i dotada de les millors infraestructures de suport (Faenza) i l'altra de creació molt recent i mancada de tot tipus d'infraestructures (Nove):

Un exemple de la importància de l'estratègia.
Comparació de dues opcions: Faenza i Nove

Situació		
	Faenza	Nove
Estratègia	Producte tradicional Àmbit local	Innovació/còpia Àmbit multimercat
Vida mitjana del producte	10 anys	1-2 anys
Procés productiu	Producció integrada	Subcontractació
Centres tècnics especialitzats	2 (CNR i ENEA)	Cap
Clients	Petits majoristes, detallistes	Grans majoristes, importadors
Centres de Formació especialitzats	1 formació professional 2 formació artística 1 nivell universitari	1 formació professional
Agències de desenvolupament	1 A. Polo Ceramico	Cap
Resultats		
Facturació (PTA)	1.000 milions	13.000 milions
Marge brut mitjà	10 %	18-20 %
% Exportació	5 %	75 %
Creixement vendes	Estancades	10-15 % anual
Resultats de l'aplicació de les iniciatives de reforçament de la competitivitat en diferents sectors		Valoració mitjana obtinguda*
Les iniciatives faciliten el canvi estratègic en les empreses		4,7
L'aplicació d'iniciatives de reforçament de la competitivitat crea confiança entre els mateixos empresaris		4,5
Creen confiança entre empreses i Administració pública		4,2
Potencien iniciatives empresarials conjuntes		3,9
Faciliten l'estructuració sectorial		3,8
Creen confiança entre els diversos organismes de l'Administració que intervenen		3,6

* 1 per valorar negativament, 5 per valorar positivament

Sorprenentment, és el *cluster* de la ceràmica de Nove el que és competitiu mundialment, creix i guanya diners. Experiències similars s'han observat a Catalunya, per exemple entre els *clusters* del moble domèstic a la Garriga i la Sènia.

No és, doncs, estrany, que després de tres anys d'actuacions amb aquesta filosofia a Catalunya, i amb motiu del Congrés Català de la Qualitat, en organitzar un grup de treball amb representants dels empresaris que participen en aquests projectes, que aquests reconeguin en una enquesta que l'ajuda més potent que han rebut ha estat la reflexió estratègica.

La metodologia de l'anàlisi

L'anàlisi econòmica d'entorns geoeconòmics com els *distretti industriali* no són una novetat: des de Marshal fins a tota l'escola d'acadèmics italians (Becattini i altres) s'han realitzat nombroses publicacions (especialment en l'àmbit italià) en els darrers vint anys, però molts d'aquests estudis s'han centrat en les concentracions geogràfiques i l'anàlisi de xifres econòmiques agregades, sense entrar en el detall de les estratègies de futur per a les empreses, i no han passat per tant de ser una eina per al reforç de la competitivitat, una anècdota estadística o sociològica.

No és fins a l'aparició del llibre de Michael Porter *The Competitive Advantage of Nations* (Free Press, 1990), que introdueix amb força el concepte d'estratègia com a element clau per a la competitivitat, que permetrà aplicar les estratègies empresarials a les condicions de l'entorn necessàries per poder dur-les a terme.

L'estudi dels avantatges competitiu en deu països, en diferents fases de desenvolupament, fa palès que les economies poden ser estructurades en *clusters* d'empreses afins, de suport i relacionades, d'acord amb determinades fonts d'avantatge competitiu d'ordre superior, com habilitats (p. e.: el cultiu de flors a Holanda) o coneixements específics (p. e.: la biotecnologia a Massachusetts).

Segons Porter, l'avantatge competitiu nacional depèn de quatre factors que formen l'entorn en què han de competir les empreses locals: les condicions dels factors, les condicions de la demanda, els sectors de suport i afins, i la pròpia estructura del sector i l'estratègia i rivalitat de les empreses. Porter representa gràficament aquests factors a través del denominat «diamant» i afirma que les nacions tenen més probabilitats d'aconseguir l'èxit en sectors o en segments de sectors en els quals el diamant és més favorable.

La competitivitat de les empreses d'un país, regió o zona geogràfica es troba, doncs, condicionada i determinada per un ampli nombre de factors, des dels d'estratègia i de recursos de les empreses fins a aquells més indirectes, com les infraestructures, la sofisticació de la demanda o fins i tot les pròpies actituds socials.

Qualsevol intent de resumir l'anàlisi d'aquests factors en un diagnòstic general de competitivitat del sector pecarà de parcialitat, o bé farà referència a qüestions excessivament agregades. Així, per exemple, l'enfocament tradicional de l'anàlisi dels sectors industrials i de serveis ha estat l'estadístic tradicional —segons la Classificació Nacional d'Activitats Econòmiques o en base a la nomenclatura aranzelària— que solament permet identificar problemes generals

i solucions genèriques. De la mateixa manera, treballar amb àmbits territorials extensos i poc homogenis —països o nacions— també dificulta la identificació de diagnòstics precisos de determinades activitats productives. Per això, a partir de la tradicional anàlisi de l'avantatge competitiu, poden afegir-se dos conceptes summament importants, que indiquem tot seguit, a l'hora de concretar diagnòstics i de proposar línies d'actuació concretes:

Segments estratègics. Es tracta de segments de producte estratègicament diferents, amb l'objectiu de poder comparar la competitivitat real en cadascun d'ells.

Així, un segment estratègic es defineix com la unitat on té lloc una competència real i on les empreses que hi són implantades tenen problemes comuns i hi busquen solucions comunes.

Microcluster. Es tracta d'un grup d'empreses i d'activitats relacionades (industrials i/o serveis) en un àmbit geogràfic determinat, i no necessàriament extens.

Normalment ens trobem que les empreses que competeixen en un segment estratègic i els sectors relacionats i les infraestructures de suport, se situen en àrees geogràfiques concretes i no gaire grans (comarques, parts de regions, alguns municipis, etc.). Són aquestes àrees les que denominem *microclusters*, i constitueixen la unitat d'anàlisi de les fonts de l'avantatge competitiu.

L'anàlisi de l'avantatge competitiu segons aquesta metodologia proposa la identificació dels determinants de la competitivitat d'una activitat, a partir d'elements i/o factors en què la capacitat d'actuació de les empreses és decisiva. L'anàlisi és coherent amb l'afirmació que són les empreses les veritables protagonistes de la competitivitat. És cert que els poders públics tenen un paper destacat a l'hora d'afavorir les condicions però, en última instància, són les empreses les responsables de portar a terme les actuacions que han d'enfortir la seva posició en el mercat.

La utilització d'àmbits territorials reduïts —els *microclusters*— fa possible que la identificació dels determinants de la competitivitat a partir del diamant es realitzi en termes molt concrets i operatius per a una posterior adopció de línies d'actuació. Un dels avantatges d'aquesta metodologia és que tant en la identificació dels determinants de la competitivitat com en les actuacions que s'han de portar a terme per part de les empreses i per part de les autoritats públiques l'anàlisi és concreta i fuig de recomanacions i propostes genèriques aplicables a la pràctica totalitat d'activitats productives.

El procés diferencial de les iniciatives portades a terme a Catalunya no s'ha basat en l'aplicació de la metodologia de Porter, sinó en l'agrupació en *microclusters* homogenis que competeixen en segments estratègics comuns, essent possible, per tant, plantejar reptes estratègics comuns als empresaris.

3. El procés del canvi estratègic

Les propostes de canvi estratègic que surten dels agents locals corren el risc de quedar-se en paper, o perdre's després de les primeres passes.

És per aquest motiu que la metodologia adoptada ha portat les empreses a assumir les res-

ponsabilitats d'accions concretes, a través d'una participació en l'anàlisi, la comunicació i la involucració de les empreses en el procés.

Aquest procés de consens s'ha dirigit a obtenir la màxima atenció i generar una dinàmica de treball favorable al canvi, amb un fort component de comunicació i pedagogia del canvi, a través d'entrevistes individuals, grups de treball, seminaris i reunions conjuntes del *cluster* i viatges de referència amb empresaris.

El procés de canvi consensuat fa passar els agents del *cluster* per tres etapes seqüencials, que poden durar en definitiva uns quatre mesos:

a) La definició dels principals reptes als quals s'enfronta el *cluster* en què es recull la problemàtica del sector segons el punt de vista dels agents que l'integren. El treball dels consultors consisteix bàsicament a realitzar entrevistes de presa de contacte i generació de confiança amb les empreses. Paral·lelament, es realitza una anàlisi de delimitació del *cluster* i els negocis o segments estratègics en què competeix.

b) El consens quant a una visió de futur uneix els agents del *cluster* en un objectiu comú ampli. És el que en podríem dir la proposta d'una visió conjunta de futur. En aquesta fase és possible que sorgeixin nous punts de vista, derivats de l'anàlisi de les consultories, que difereixin del saber convencional del sector. En aquesta fase és bàsic tenir referències internacionals que responguin a problemàtiques similars a les del sector. A més de la consulta amb experts i de fonts publicades, sol resultar molt il·lustratiu aprofundir en un *cluster* concret de referència i conèixer les empreses i institucions *in situ*.

c) La definició de línies d'actuació que reforcin la competitivitat del *cluster*. Es comencen a definir línies que puguin suposar èxits a curt termini i impulsin a continuar amb la dinàmica de canvi generada.

4. Conclusions

Un nou enfocament de la política industrial

Els casos que s'han exposat al llarg de les Jornades són algunes de les actuacions de foment de la competitivitat que el Departament d'Indústria, Comerç i Turisme ha dut a terme durant quatre anys en *microclusters* industrials. Constitueixen exemples d'un nou enfocament de la política industrial, menys intervencionista, i se'n poden extreure una sèrie de lliçons o resultats, que poden ser d'interès per a empreses i administracions públiques.

Avui dia, en l'àmbit dels països desenvolupats, hi ha una confiança creixent en els mecanismes del mercat com a instruments per assolir una assignació més eficient dels recursos econòmics, la qual cosa fa que es qüestionï el paper de les administracions públiques en l'àmbit de la promoció econòmica i, particularment, de la promoció industrial. Aquest plantejament es veu reforçat per la seriosa necessitat de reducció dels dèficits públics, especialment als països de la Unió Europea, compromesos en un procés de convergència econòmica que té per objectiu la implantació d'una unió econòmica i monetària.

Per tant, les polítiques industrials estan evolucionant d'acord amb aquest model cap a posicions menys intervencionistes. Ja no correspon als governs establir les pautes que han de seguir les estratègies industrials sinó a les mateixes empreses. Aquestes són les que coneixen millor les regles del mercat i les que han de decidir la millor manera de competir-hi. Amb aquest llibre s'ha volgut fer una aportació en aquest sentit, tot exposant un enfocament de la política industrial destinat a millorar l'entorn en el qual les empreses han de competir i que utilitza instruments i plantejaments radicalment diferents dels tradicionals.

Principals resultats

L'experiència adquirida amb l'aplicació d'aquest enfocament a nous *microclusters* permet extreure una sèrie de lliçons o resultats, tant per a l'Administració pública com per a les empreses.

Per a l'Administració pública, el principal resultat és que s'ha produït un canvi en els paràmetres que regeixen el diàleg amb les empreses privades. Així, les peticions de les empreses han canviat substancialment la seva naturalesa: han abandonat reivindicacions d'augment de protecció o de disminució de controls, per passar a plantejaments més positius. És el cas, entre d'altres, del *microcluster* de la pell, les empreses del qual van començar demanant una relaxació de la política de protecció mediambiental i van acabar potenciant una planta de ribera conjunta i un centre comú d'R+D, projectes que permetran interpretar la defensa del medi ambient com una oportunitat per millorar la seva pròpia competitivitat.

El nou plantejament del diàleg amb les empreses s'ha traduït també en una millora del coneixement directe dels agents privats, la qual cosa ha permès treure conclusions per tal de racionalitzar la política industrial. Sovint, els programes de foment industrial són utilitzats sense que l'empresa s'hagi plantejat a fons si aquella estratègia és la correcta per al seu cas. En canvi, els estudis dels *microclusters* han procurat fer el plantejament més racional, analitzant primer quines són les estratègies recomanables i, després, quin és l'instrument de suport adient. Així, per exemple, en el *microcluster* de maquinària agrícola s'ha realitzat fins i tot un seminari d'orientació estratègica per part del Centre Català de la Qualitat, per tal que els empresaris puguin valorar millor quina estratègia han de seguir.

Aquest esquema de treball ha fet que, en algun cas, s'hagi detectat un tipus d'estratègia que no gaudia d'instruments de suport. Els fabricants que es volien integrar en la distribució tot creant una marca de canal tenien seriosos problemes, ja que el canvi de negoci era radical. Per això es va dissenyar un pla pilot que, durant un any, va analitzar aquelles fases en què els empresaris necessitaven ajut. Com a resultat, s'ha aprovat una ordre de subvencions per a la fase que es va considerar més crítica, la d'estudi previ.

De vegades, el suport a una determinada estratègia ha requerit la coordinació entre les diferents unitats i organismes del Departament d'Indústria, Comerç i Turisme. D'entre aquestes operacions de coordinació, potser la més ambiciosa ha estat la de reforçament dels proveïdors del *microcluster* d'electrònica de consum. Els proveïdors, seleccionats d'acord amb la valoració que han fet els fabricants del producte final, han passat una diagnosi comuna per detectar els

punts de l'empresa que calia reforçar, després de la qual s'han adreçat a l'organisme corresponent, amb competències sobre finançament, productivitat, qualitat, disseny, R+D o recerca de socis estrangers.

En d'altres casos, l'estratègia recomanada ha requerit la col·laboració de diferents departaments de la Generalitat, com ara el d'Ensenyament, el de Cultura, el de Treball, el d'Agricultura, Ramaderia i Pesca o el de Medi Ambient, per tal d'incidir de manera global i coherent en una determinada problemàtica. Aquest plantejament de coneixement i d'implicació dels organismes públics també s'ha estès en alguns casos a d'altres àmbits de l'Administració pública (local, central i, fins i tot, de la Unió Europea).

Pel que fa a les empreses que hi han participat, l'acció de reforçament de la competitivitat dels *microclusters* s'ha centrat a impulsar un procés de reflexió sobre les estratègies empresarials, per al qual sovint les tasques diàries no deixen temps. Fruit d'aquesta reflexió, les empreses han detectat necessitats noves, com ara la competència dels embotits amb els productes *ready to eat*. Però també s'han trobat interlocutors nous, com ara les grans superfícies comercials en diversos *microclusters* acostumats a tractar amb clients més tradicionals.

Les empreses dels diferents *microclusters* estudiats han vist també com es potenciaven algunes iniciatives (individuals o col·lectives) importants. Algunes eren latents, com la construcció d'una planta de ribera per a utilització conjunta de les empreses de la pell de l'Anoia. Les diferents reunions amb els empresaris han servit per esperonar aquest projecte que alguns d'ells tenien molt pensat, però que no acabava de concretar-se.

Altres vegades, han sorgit iniciatives empresarials derivades de la diagnosi del *microcluster*, com la proposta de creació d'una central logística compartida entre diferents editorials del *microcluster* de Barcelona.

Algunes iniciatives individuals, com la voluntat d'integrar-se en la distribució tot creant marques de canal, especialment en els sectors de confecció i gènere de punt, però també en els de joieria, de carn o de mobles, s'han tirat endavant arran de les diferents diagnòsis.

Un altre resultat positiu per a les empreses ha estat el reforçament de les estructures sectorials. Alguns *microclusters*, pel fet de ser de formació relativament recent, no gaudien d'una associació que els donés cohesió i es preocupés pel bé col·lectiu. És el cas del Montsià, on s'ha creat una associació de fabricants de mobles que s'ha preocupat de tirar endavant diferents accions i prestar serveis per a la millora de la competitivitat dels seus socis.

Altres *microclusters*, com el de la joguina de fusta, no tenien un gremi propi sinó un de més genèric (el de torneros). Els fabricants més dinàmics han decidit crear una associació pròpia que entengui els seus problemes i els presti els serveis adequats.

Alguns gremis molt antics que havien anat perdent el caràcter d'instruments de suport als associats, arran de les iniciatives de reforçament dels *microclusters* s'han dinamitzat, com el Gremi de Blanquers d'Igualada o la Federació de Joiers de Catalunya.

En el camp de l'edició, es va mostrar del tot necessària una col·laboració entre els diferents gremis afectats (editors, gràfics, distribuïdors i llibreters) si es volia millorar la competitivitat

del conjunt. La Cambra del Llibre, en la qual tots són representats, ha estat estimulada per assumir aquest paper.

La clau de l'èxit: el diàleg positiu

Els resultats esmentats es vinculen entre ells, ja que el canvi de diàleg entre Administració pública i empreses no hauria estat possible sense el procés de reflexió estratègica de les empreses ni, sobretot, sense interlocutors que representessin adequadament els interessos generals dels *microclusters*.

Abans d'iniciar l'acció de reforçament de la competitivitat dels *microclusters*, les empreses i els interlocutors dels sectors respectius feien arribar a l'Administració peticions normalment massa genèriques, referides a temes macroeconòmics com els tipus d'interès, els tipus de canvi, l'ordenament laboral, la regulació i el control de les importacions, les compres públiques o les homologacions. Aquestes demandes, sovint difícils de satisfer i generalment fora de l'àmbit competencial d'una Comunitat Autònoma, acostumaven a obtenir respostes ambigües i poques accions pràctiques.

Així, la manca de reflexió estratègica prèvia de les empreses feia que no demanessin allò que realment necessitaven; i l'Administració, amb un desconeixement profund de la realitat del sector, no donava respostes eficients per a la millora de la competitivitat.

Amb les accions sobre els *microclusters*, s'ha trencat aquest cercle viciós, i s'ha encetat un diàleg més profitós per a totes dues parts. El contingut d'aquest diàleg és la veritable clau de l'èxit de les accions, i consisteix en la reflexió conjunta d'empreses i administracions sobre els reptes a llarg termini, les opcions possibles per afrontar-los i els posicionaments estratègics de futur. Tot això, sense oblidar l'actuació pràctica de tots dos interlocutors per tal de construir l'entorn més adient perquè les empreses puguin tirar endavant les seves estratègies individuals de competitivitat a llarg termini —les quals poden ser, naturalment, diferents per a cada una, encara que pertanyin al mateix sector o *microcluster*.

És important destacar que es tracta d'un diàleg que bandeja el costum de definir grans línies generals d'actuació de la política industrial per adaptar-les després a casos concrets. Ans al contrari, és un diàleg *bottom-up* (de baix a dalt), és a dir que parteix de la concreció màxima per arribar posteriorment a definir, si cal, programes generals.

Com s'aconsegueix entaular aquesta nova forma de diàleg? En primer lloc, agrupant les empreses per negoci o segments estratègics que defineixin millor el seu àmbit de competència que els sectors que s'estudien normalment. Això vol dir, per exemple, que les empreses de moble domèstic i les de moble d'oficina tenen reptes i opcions estratègiques diferents i que, per tant, no es poden tractar conjuntament. El mateix passa en considerar l'electrònica de consum, totalment globalitzada, i l'electrònica professional, de característiques, sovint, quasi artesanes, amb clients o àrees de negoci molt específiques i amb productes fets a mida per a necessitats molt concretes.

En segon lloc, analitzant *microclusters* específics, fins i tot si comparteixen el mateix segment estratègic. Cal estudiar un àmbit geogràfic concret, de manera diferenciada, per tal de tenir en

compte totes les característiques de l'entorn immediat en el qual es desenvolupa l'activitat de les empreses, un entorn en el qual bona part de les propostes d'actuació, tant les públiques com les privades, han de tenir necessàriament la seva concreció territorial. Així, per exemple, es millor tractar per separat els *microclusters* del gènere de punt del Maresme i de l'Anoia, tot i que de vegades es presenten conjuntament.

En tercer lloc, dedicant temps i recursos (tant humans com materials) per conèixer la realitat de cada *microcluster*. Amb aquesta finalitat s'han utilitzat consultors especialistes en estratègia competitiva, en comptes d'experts sectorials, ja que així es facilita l'ordenació de la informació de què disposa el sector i, el que és més important, es qüestiona el «saber convencional». Normalment, hi ha una sèrie de problemes que afecten el sector de manera immediata i que no deixen percebre els veritables reptes a llarg termini, fet sobre el qual hi sol haver un acord generalitzat.

Per obtenir aquest nou diagnòstic és fonamental la utilització del *benchmarking* internacional, és a dir que cal analitzar les claus competitives de *microclusters* d'èxit a escala internacional per tal d'intentar adaptar-les, quan sigui possible i convenient, al *microcluster* local. Sovint, en un breu viatge, es poden entrevistar empreses i organismes i obtenir una visió de les tendències d'aquell segment estratègic que en altres llocs del planeta ja són una realitat.

Però, a més, cal que s'estableixi un diàleg molt directe entre les empreses i els màxims responsables de l'Administració pública, la qual cosa transmet a les empreses una idea clara de compromís. Així mateix, la participació d'experts de tots els departaments i organismes de l'Administració que puguin tenir relació amb un sector determinat confirma a les empreses l'interès dels gestors públics en la millora de la competitivitat del *microcluster*.

Les limitacions del model

La principal limitació d'aquest nou enfocament de la política industrial és que no és exhaustiva a curt termini. No es poden analitzar tots els sectors de l'economia d'un país simultàniament, per la qual cosa convé que coexisteixi amb altres polítiques horitzontals, aplicades als sectors que encara no s'han estudiat.

Bé que limitant l'àmbit d'actuació a alguns *microclusters* que es puguin considerar prioritaris, la dedicació de recursos humans i materials que requereix l'aplicació d'aquesta metodologia és prou important. Ocupa dos consultors a dedicació plena i un a temps parcial, així com dos tècnics de l'Administració a temps parcial durant quatre mesos, amb visites, reunions, grups de treball i viatges a *microclusters* d'èxit internacional.

Aquests recursos s'inverteixen en competitivitat a llarg termini i, per tant, és molt difícil de mesurar l'èxit de les iniciatives que s'emprenen en cada *microcluster*. Trobar paràmetres útils per valorar quantitativament els resultats és complex i només es podrien aplicar al cap d'un període de temps relativament llarg, en el qual un canvi d'estratègia podria donar els seus fruits i, a més, perceptibles per als interessats i per a l'Administració.

Només hi ha una mesura a curt termini i és de caràcter qualitatiu. És l'interès que l'actuació de reforçament de la competitivitat hagi despertat en les empreses i que es palesa

en l'assistència a les reunions, la participació en grups de treball, la col·laboració de les associacions, etc.

Un darrer inconvenient del programa, però no menys important, és l'obligada coexistència amb polítiques industrials horitzontals que obtenen resultats molt profitosos a curt termini, com ara els relatius a la promoció comercial exterior de les empreses o a la promoció de la qualitat i la productivitat, la qual cosa pot minvar l'interès de les empreses per les accions a llarg termini.

Observacions finals

De tot el que s'ha exposat en aquesta conferència i, especialment, en el capítol de conclusions, convé destacar una sèrie de punts que resulten interessants a l'hora d'aplicar el nou enfocament de política industrial.

És important destacar que no es tracta tant d'un projecte com d'una filosofia, una nova manera de pensar i actuar, tant per part de les Administracions públiques com per part de les empreses, la qual cosa representa un canvi metodològic profund respecte de la política industrial usual.

Aquesta filosofia parteix d'un principi general previ: si es volen realitzar actuacions realment profitoses per al reforçament de la competitivitat dels *microclusters* cal conèixer bé el seu entorn immediat i les característiques del seu segment estratègic. La diagnosi prèvia és fonamental.

Però per obtenir una diagnosi ben acurada, és molt important qüestionar el «saber convencional», la qual cosa no s'aconsegueix fàcilment en les primeres entrevistes. Normalment, cal aprofundir més i entrevistar proveïdors i clients, per obtenir visions externes desconegudes (o ocultades) pels protagonistes del *microcluster*. Tanmateix, el que dona definitivament la visió de futur és la visita a un *microcluster* d'èxit internacional (*benchmarking*).

Per acabar, és important intentar construir el canvi sobre les coses que ja existeixen, per tal de no generar grans despeses ni duplicar esforços. Aquí és fonamental el paper de les associacions sectorials a l'hora de liderar el canvi i assumir-ne la responsabilitat. Aquest punt no sol ser fàcil, ja que les associacions, per tal de representar tots els seus socis, defensen normalment interessos que topen amb les estratègies d'èxit de les empreses més dinàmiques. És necessari, doncs, trobar líders vàlids que promocionin el canvi estratègic en el *microcluster* (és prou evident que l'Administració pública no pot ni ha d'assumir mai aquest paper) i que siguin interlocutors operatius per a la relació amb l'Administració i l'aplicació de les diferents iniciatives que s'hagin proposat per al reforçament de la competitivitat.

Referències bibliogràfiques

- CONEJOS, J.; DUCH, E. (1995). «La creació de la ventaja competitiva a nivel de *Microcluster*». *Economía Industrial*, núm. 303.
- CONEJOS, J. (1996). «*Clusters*, una iniciativa de reforçament de la competitivitat industrial a Catalunya». *Revista de Qualitat*, núm. 20 (gener).

- CONEJOS, J. [et al.] (1997). *Canvi estratègic i clusters a Catalunya*. Direcció General d'Indústria. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme. Generalitat de Catalunya.
- (1997). *Cambio estratégico y clusters en Cataluña*. Ediciones Gestión 2000.
- MIT (1989). *Made in America*. MIT Press Cambridge.
- MOLTÓ GARCÍA, J. I. (1993). «Competitividad y política industrial en una economía abierta». *Economía Industrial*, núm. 291 (maig-juny).
- PASTOR, A. (1992). *Estrategias de política industrial y la competitividad de la economía española*. Barcelona, Ariel.
- PORTER, M. (1991). *La ventaja competitiva de las naciones*. Barcelona, Plaza y Janés.
- (1996). «What is Strategy?». *Harvard Business Review* (novembre-desembre).

Summary:

The strengthening of competition in the clusters in Catalunya

Jordi Conejos

Private enterprise in Catalunya has faced, and is facing, the challenge of competitiveness, since it must respond to the unstoppable globalisation of markets, the incorporation of new technologies in productive activities, the development of new practices in the management of companies and their human teams, and the growing changes in the markets of increasingly sophisticated and heterogeneous consumers. Thus, the competitiveness of companies has become one of the goals of the economic policy of many governments, especially in countries where a process of economic integration (such as the case of Spain within the European Union) has exposed to international competition some sectors of their economy which hitherto moved in a markedly domestic competitive environment.

To identify the sources of competitive advantage and the best of way of combining them in order to strengthen the competitiveness of companies involves analysing the skills and knowledge existing in a very specific geographical area. This means applying a different focus to the one traditionally used from the applied economy. Let us recall that the competitiveness of nations and regions is based on the ability of their companies to innovate and improve continuously. Generally, innovation and action for improvement are not a natural response on the part of companies, but are reactions, often dramatic, to the pressures and demands of the environment. From this perspective, the government's policy may both help to provide incentives for companies to renovate and act on the environment to make it more demanding and able to facilitate change.

However, the policy carried out in later years in Catalunya consists of the implementation of a philosophy and a process of strategic change in those sectors in which the conditions of change of the environment, the market or technology demanded it. This philosophy has held since the

study Els avantatges competitius a Catalunya (Competitive Advantages in Catalunya), presented in 1992 by Michael Porter, Eduard Ballarín and Josep Faus. In this study, instead of the traditional definition of «strategic future sectors», in Catalunya five major «clusters of skills» are defined: the industrial systems, design, major consumption, tourism and health. The Catalan economy is no longer structured according to materials, products or production factors, but on the basis of knowledge, skills and information.

When Catalunya faced a process of economic opening up prompted by the achievement of the European Single Market, its industries found themselves in an economic situation very different to those in the rest of the Spanish state, where the future of sectors such as agriculture or heavy industry were the main concern of public managers. In the process of European integration, Catalunya, with its industrial structure based principally on small and medium-sized firms, is not faced with the problem of restructuring major obsolete sectors, but that of positioning of its small and medium-sized firms, its managers and skills. Therefore the nearly twenty specific actions taken to strengthen competitiveness carried out in different sectors and regions of Catalunya have not as their main goal to carry out «competitiveness studies» but to facilitate strategic change.

Traditionally, policies to strengthen competitiveness have been confined to programmes and subsidies for promoting quality and productivity, technological innovation, exports, computerisation, design, etc. In Catalunya, as we have just explained, this has not been the case, because policy has had as its principal aim to provide small and medium sized firms not with subsidies or operational solutions, but a consideration of their future strategies. It is no surprise, then, that after three years of action with this philosophy in Catalunya, on the occasion of the Catalan Congress on Quality, when a working group was formed with representatives of the entrepreneurs taking part in these projects, they should acknowledge in a survey that the most powerful aid they have received has been strategic thinking.

*This philosophy was developed from the study of the competitive advantage in ten countries in different phases of development. A study which made clear that economies can be structured in «clusters» of similar, ancillary and related companies, according to certain sources of competitive advantage of higher order, such as skills (for example, flower-growing in Holland) or specific knowledge (for example, biotechnology in Massachussets). According to Michael Porter, who in his book *The Competitive Advantage of Nations* (Free Press, 1990) highlighted the concept of strategy as a key element for competitiveness, which will allow entrepreneurial strategies to be applied to the conditions of the environment necessary to carry them out, the national competitive advantage is dependent on four factors that form the environment in which local companies must compete: the conditions of factors, the conditions of the demand, the ancillary and related sectors, and the structure itself of the sector and the strategy and rivalry of the companies. The competitiveness of the companies of a country, region or geographical area, then, is conditioned and determined by a large number of factors, from company strategy and resources to more indirect ones such as infrastructures, sophistication of demand or even social attitudes. However, the process of the initiatives carried out in Catalunya has not been based on*

an application of Porter's methodology, but on grouping into common «microclusters», it being possible, therefore, to give common strategic challenges to entrepreneurs. The use of reduced territorial areas («microclusters») makes it possible to identify the determinants of competitiveness in very specific operational terms for subsequent adoption of courses of action.

The methodology adopted in Catalunya has led companies to take on responsibilities for specific actions, through participation in the analysis, communication and involvement of these companies in the process. This process of consensus has been geared to obtaining the maximum attention and generating a work dynamic favourable to change, with a powerful component of communication and learning through change, through individual meetings, working groups, seminars and cluster meetings. This process of consensus causes the agents of the cluster to pass through three sequential phases: a) definition of the principal challenges the cluster must face; b) consensus regarding a vision of the future that brings together the agents of the cluster in a broad common goal, and c) definition of a course of action that will strengthen the competitiveness of the cluster.

In Catalunya, the experience gained with the application of this strategic focus to new microclusters permits a series of lessons or results to be drawn, for both the public administration and for companies. On the one hand, for the public administration, the main result is that a change has come about in the parameters governing dialogue with private enterprise. Thus, the nature of the demands made by companies have changed substantially: demands for increased protection or reduced control have been relinquished in favour of more positive approaches. The new approach of the dialogue with private enterprise has also translated into an improved direct knowledge of the private agents, which has made it possible to draw conclusions with a view to rationalising industrial policy. On the other hand, as far as the companies are concerned, the action of strengthening the competitiveness of the microclusters has focused on fostering a process of thinking about company strategies. As a result of this thinking, companies have detected new needs. What is more, another positive result for companies has been the reinforcement of the sectorial structures. When all is said and done, these results are interlinked, because through the microclusters a more profitable dialogue for both parties, government and private enterprise, has been sparked. The content of this dialogue is the true key to the success of the actions, and consists of the joint thinking of companies and administrations about the long-term challenges, the possible options for meeting them, and strategic positioning for the future.

However out of all that has been said in this paper, it is worth highlighting a series of points that are of interest for implementing the new focus of industrial policy: it is important to stress that strategic change involves not so much a project as a philosophy, a new way of thinking and acting; this philosophy takes its point of departure from a previous general principle: if action is to be taken that is really profitable for strengthening the competitiveness of the microclusters, a thorough knowledge of their immediate environment and the characteristics of their strategic segment is required. Prior diagnosis is fundamental; and, finally, it is important to try to build change upon things that already exist, so as not to generate great expenditure or to duplicate efforts.

Sessió IV

Anàlisi d'alguns fets i problemes socials
dins dels marcs regionals

Riccardo Scartezzini
Universitat de Trento

1. El procés de construcció europea ha tingut un ritme irregular, s'ha dut a terme de manera més ràpida en alguns sectors i de manera més lenta en d'altres. Els pressupostos de les teories neofuncionalistes s'han mostrat encertats només en part. Tan sols en alguns pocs casos la integració en els sectors funcionals menys polititzats s'ha estès als sectors de l'anomenada *high politics*, és a dir la política exterior de seguretat.¹

Aquestes dificultats es deuen a múltiples factors, entre els quals el realment més destacat és la dificultat dels estats per renunciar a la que és la prerrogativa més important de la sobirania nacional, és a dir, el dret a utilitzar la força per defensar els seus interessos nacionals. Com a base d'aquesta situació d'estancament en el procés d'integració al sector més polític per excel·lència² hi ha segurament la dificultat per elaborar una autèntica identitat de seguretat europea. Aquest problema en els nostres dies ha esdevingut encara més complicat, ja que el final de la guerra freda ha creat un escenari estratègic molt més bigarrat i multidimensional.

Però el punt crucial per entendre les dificultats europees per procedir en el pla de la política exterior i de seguretat prové del fet que la Unió Europea encara no és una autèntica comunitat «afectiva», per la qual hom és capaç fins i tot de sacrificar la vida, si convé. Per tal que això arribi a ser així, primer encara cal definir una identitat de seguretat precisa, elaborar una identitat europea *tout-court* (Waever, 1996; vegeu referències bibliogràfiques).

En aquest punt del desenvolupament de l'Europa comunitària, és crucial la definició d'una identitat, ja que només d'aquesta manera es podran afrontar els reptes plantejats per la seva

---

1. N'és una prova el fet que la PESC (Política Exterior de Seguretat Comuna), que representa el segon pilar de la Unió Europea, té una caracterització bàsicament confederal, basada en la contractació intergovernamental. A més, la política de defensa no ha aconseguit fer cap pas endavant en l'agenda comunitària.

2. L'estancament és confirmat per la recent revisió del tractat de la UE a Amsterdam: en el camí de la construcció d'una política exterior realment europea s'avança molt lentament i s'ha deixat totalment sense resoldre el problema de la UEO com a possible braç armat de la UE.

existència com a sistema polític potencial, real i propi. Mentre s'ha tractat de resoldre problemes tècnics, sectorials i funcionals, la UE ha pogut actuar com un simple *policy network* (Risse-Kappen, 1996), un terreny on afrontar i gestionar problemes de difícil solució en l'àmbit nacional, atesa la interdependència i la globalització creixents. Aquests dos termes indiquen el fet que determinades *issues* o qüestions habitualment considerades internes d'un país s'han «internacionalitzat» de sobte. L'exemple clàssic sobre això és la qüestió de l'agricultura, que representa al mateix temps la política més desenvolupada i integrada de la UE i aquella que absorbeix la major part del balanç comunitari. Però això també és cert per a d'altres qüestions de política interior (ensenyament, recerca, ocupació, benestar social, sanitat, desequilibris regionals interns, etc.) que ara ja es troben dins de l'agenda dels funcionaris europeus. En tots aquests casos, amb l'excepció potser dels fons estructurals, que impliquen àmplies mesures distributives, el funcionament de la CE/UE es pot veure com una forma sofisticada de *problem-solving* necessari per gestionar les *externalities* del funcionament dels sistemes nacionals (Majone, 1993).

En aquest sentit, es pot parlar respecte de la CE/UE d'una espècie d'«estat regulador» (Caporaso, 1996), format per diverses agències reguladores dotades de competències específiques, o fins i tot d'«estat postmodern», caracteritzat per una fragmentació de centres de decisió (autoritats comunitàries, governs nacionals, entitats subnacionals, grups d'interès, etc.), que interactuen entre ells de manera complexa al llarg de canals i de procediments més o menys institucionalitzats.

Ja no n'hi ha prou amb aquesta manera d'actuar, ara que cal afrontar grans reptes, com la immigració estrangera (que afecta el mateix cor de la identitat europea); la fragmentació de l'espai europeu després de l'enfonsament de l'equilibri bipolar; el problema del regionalisme; l'aparició o la reaparició, segons els casos, de formes de micronacionalisme i de conflictivitat ètnica; la reunificació d'Alemanya, i el problema de l'ampliació de la UE a d'altres països. L'emmarcament d'aquests temes requereix una definició preliminar sobre què és la *identitat europea*.

2. Òbviament, el problema de la identitat europea ens recorda el dels factors d'identificació i els objectes d'adhesió, tant si són comunitats locals com estatals o supranacionals. En general, aquest problema es pot definir, i així s'ha fet històricament, com el problema del nacionalisme. Al llarg dels segles el procés d'identificació i de situació de la pròpia lleialtat s'ha anat traslladant del grup ètnic a la comunitat local i finalment a l'estat nació, confirmant allò que els sociòlegs anomenen el procés de *nation-building* (Tilly, 1984).

L'adhesió d'una persona a una certa comunitat pot estar determinada per diversos factors (Kelman, 1969). Alguns són de tipus sentimental, altres de tipus instrumental. Un primer factor prové de la valoració que s'atribueix als valors de la comunitat de pertinença (caràcter de les persones, estil de vida, tradició cultural, pràctiques religioses). Com més positivament es valoren, major és l'adhesió i, per tant, el sentiment d'identitat/pertinença.

Un segon factor és donat pel procés d'identificació amb el paper de la comunitat, que es transforma d'aquesta manera en un element important d'autoidentificació. En aquest cas, l'individu es lliga a una comunitat no perquè li atribueixi algun valor concret, sinó perquè obté d'aquesta pertinença la seva identitat personal.

El tercer element afectiu que entra en el procés d'identificació és la creença en el caràcter sagrat de la pròpia comunitat de pertinença, que esdevé així font de paràmetres normatius per a l'acció individual.

Aquests tres factors, com es pot veure, neixen d'una exigència profunda de les persones per sentir-se part d'un tot. Altres elements, en canvi, neixen d'exigències estrictament instrumentals. L'adhesió, en altres paraules, deriva aquí del fet que es considera que una certa comunitat és útil, o especialment adequada, per aconseguir determinats objectius: a) necessitats col·lectives, b) desenvolupament d'un rol i c) principis de justícia.

Aquesta adhesió en funció de la utilitat, evidentment, és menys forta que la simbòlica/sentimental, ja que utilitza una esfera de l'acció social més «superficial». D'aquí ve la violència dels conflictes d'identitat que es refereixen als elements relatius a l'esfera afectiva (Jean, 1996). Aquests conflictes han estat molt diversos si mirem les guerres dels segles passats, on sempre hi havia en joc interessos materials.

De tot allò que ja hem vist fins ara, destaca que l'experiència de l'Europa comunitària se situa en l'àmbit de l'*adhesió instrumental*. Fins ara, aquesta ha representat en l'opinió pública (no es parla clarament aquí de la idea d'Europa dels pares fundadors o dels teòrics federalistes) un procés de *problem-solving*, que s'ha aturat en el moment en què ha hagut de fer front a problemes de gran impacte emotiu, com la Guerra del Golf o de l'antiga Iugoslàvia. En aquest sentit, tot i ser cert que els límits de la PESC deriven en gran part de la reticència dels governs nacionals per cedir les seves prerrogatives, també és cert que objectivament Europa, tal com avui és percebuda per les persones, no posseeix una «tradicció» que garanteixi una política exterior i de seguretat eficaç. Es tracta d'un punt que havia entès bé De Gaulle quan, referint-se a la política nuclear, sostenia que era difícil d'imaginar que es pogués córrer el risc de l'holocaust atòmic per haver confiat en un compromís amb un aliat. Avui, per motius que no es poden tractar adientment en aquest moment, ha esdevingut difícil arriscar la vida fins i tot d'un sol soldat per una causa no directament lligada als interessos vitals de la nació.

Els límits del neofuncionalisme es troben en el seu propi fons: en el fet d'haver cregut possible salvar el problema del *nation-building* europeu, a través d'un procés d'*institution-building* que, amb el temps, tot donant beneficis tangibles, hauria creat un sentit nou de lleialtat envers la institució global comunitària (Laffan, 1996, p. 83).

En canvi, des d'aquest punt de vista és diferent l'actitud d'aquells que subratllen la importància, en els processos d'integració internacional, del desenvolupament d'un sentiment de comunitat, d'un sentit del *nosaltres*, d'una *mutual responsiveness*, és a dir, d'una as-

sumpció de responsabilitats per part de cada component de la comunitat envers les altres³ (Deutsch, 1957, p. 125).

3. La construcció d'una identitat europea s'ha d'enfrontar, doncs, amb poderosos contendents. En primer lloc hi ha el nacionalisme dels països ja membres de la UE. França, per exemple, és portadora d'una forta tradició nacional que sovint ha topat (sobretot durant el període gaullista) amb el projecte comunitari, encara que després ha intentat utilitzar-lo per reafirmar la seva *grandeur*. Altres països, com Alemanya i Itàlia, on per raons històriques i polítiques la identitat estatal s'ha mostrat més problemàtica, l'adhesió a la idea d'Europa ha estat una forma de desenvolupar una nova identitat desvinculada del passat (Alemanya) o capaç de donar una forta legitimitació a opcions polítiques impopulars (Itàlia).

Per als països amb estructures econòmiques i socials menys desenvolupades, que han arribat més tard al procés d'integració europea (Irlanda, Espanya, Portugal i Grècia), la pertinença a Europa ha significat, sobretot, una perspectiva de progrés econòmic. Per als països que aspiren a entrar a la UE, com Turquia, significa tant un reconeixement econòmic com polític: una forma de consolidar la identitat d'un país que aspira a ser al mateix temps modern i laic, però que encara està lligat a la tradició musulmana.

Finalment, els països com Gran Bretanya i Dinamarca, amb una consolidada tradició nacional, la identitat dels quals «no pot ser reforçada pel projecte europeu .... es mostren com a molt tebis respecte als aspectes polítics de la integració» (Laffan, 1996, p. 87). Aquests països no consideren especialment útil o desitjable un major aprofundiment en el caràcter supranacional de les institucions europees.

Encara que el nacionalisme dels països occidentals no representi, en definitiva, un problema insuperable per a la construcció d'una identitat europea, alguns fenòmens recents, com les immigracions massives procedents especialment de l'extrem sud de la Mediterrània, del Magrib, dels Balcans i dels països de l'Europa central i oriental, poden portar al ressorgiment de formes de xenofòbia lligades a manifestacions d'hipernacionalisme altament desestabilitzadores.

4. Juntament amb el paper de les identitats fortes de les quals hem parlat abans, cal tenir en compte tota una sèrie de *noves identitats*, que apareixen molt menys definides. En aquest procés representa una gran novetat el paper de les regions, les ciutats i les relacions transnacionals en general. La institució del Comitè de les Regions és un indicatiu important de l'atenció

---

3. Aquesta és una condició essencial per dur a terme una política redistributiva incisiva que traslladi riquesa d'àrees més riques a àrees pobres sense provocar greus problemes de conflictivitat. Si no és així, els països que hi contribueixen concediran subsidis només en vista d'una contrapartida en un altre sector. Aquesta lògica és la base del mètode dels paquets elaborats a la seu comunitària per satisfer les diferents exigències nacionals (Wallace, H.; Wallace, W.; Webb, C., 1983). A Itàlia la feblesa del sentiment nacional és una de les principals causes de la protesta coalicionista davant els trasllats cap a les regions meridionals.

de la UE envers els fenòmens subnacionals. La Comissió Europea, d'altra banda, manté relacions directes amb moltes regions.

Les *identitats regionals*, submergides durant molt de temps en els estats nacionals existents, han estat redescobertes i s'estan refermant amb força. La integració europea ha actuat com a catalitzador per tornar a examinar les relacions entre els diferents nivells de govern dels estats de l'Europa occidental i ha dut moltes regions (però també altres unitats territorials com illes, ciutats i àrees costaneres) a revalorar llur posició en l'ordre polític i econòmic emergent a Europa (Laffan, 1996, p. 90).

Algunes regions utilitzen llur activisme europeu per assuavir la seva subordinació nacional. Molts exponents de les comunitats locals proposen una «Europa de les regions», considerada com una formació política més eficient i democràtica. Aquesta postura, però, s'ha de valorar amb molta cautela, perquè sovint, darrere de la retòrica europeïsta, dels projectes macroregionals o de la cooperació transfronterera s'amaguen aspiracions de grups d'interès fortament nacionalistes, en el cas que no es tracti de plans hegemònics per realitzar annexions *soft* d'àrees perdudes al llarg de la història (un exemple és el cas del sud del Tírol; Luvèra, 1996).

Tenint present aquest punt, cal no oblidar que la identificació de les relacions (intercanvis culturals, transaccions comercials, fluxos turístics, agermanaments) entre àrees que confinen és una de les condicions més importants destacades per Karl Deutsch (1957) per afavorir el desenvolupament d'una autèntica i pròpia ciutadania europea que no tingui simplement una connotació legal.

5. Entre les probables raons que participen en el retrobat protagonisme regional de principis dels anys noranta, no s'ha d'excloure el fet que hi hagi un element de pèrdua d'atractiu del model social europeu (Papisca, Velo, 1993, p. 11-12), basat en la solidaritat i la capacitat d'aplaçar els efectes més destructius i desigualadors del mercat mitjançant la intervenció de la despesa pública. A aquest model s'oposa el model americà, que exalta l'individualisme, la competència i les forces del mercat. L'onada neoliberalista que va assaltar els països anglosaxons al llarg dels anys vuitanta, encara que amb un cost social altíssim, va produir indubtablement una «modernització» de l'economia d'aquests països. Això, junt amb la perspectiva de creació d'un mercat únic europeu, va injectar forts elements de «model americà» a l'espai europeu, tot desencadenant un procés de competitivitat entre regions fortes i regions pobres. Les primeres ja no estan disposades a pagar els costos de la solidaritat, que representen un factor de cost que pesa sobre la seva eficiència econòmica, la qual cosa ha significat un rebuig d'aquells sistemes nacionals on la legislació social (vista com la causa principal del deute públic) representava un pes en el procés de competició global. Per aquest motiu, algunes àrees han considerat més simple resoldre l'arranjament estructural imposat per la globalització i per la construcció de la Unió Econòmica i Monetària (UEM) tot intentant desvincular-se dels sistemes nacionals als quals pertanyen, per orientar-se envers àrees més homogènies amb llur aparell productiu. I això amb el risc d'un allunyament de l'Estat al qual pertanyen respecte a la UEM, a causa de la rigidesa dels paràmetres de convergència imposats a Maastricht.

Com a corollari d'aquesta dinàmica hi ha l'intent, d'altra banda de difícil realització, d'algunes regions de proposar-se com a interlocutors autoritzats de les institucions comunitàries, i de donar vida a autèntiques euroregions. Les euroregions es basen en processos de col·laboració espontània i neixen habitualment en àrees caracteritzades per un baix nivell de conflictivitat inter estatal; en altres paraules, allà on les fronteres nacionals no són discutides, no tenen una especial rellevància, no representen una línia divisòria sinó més aviat una àrea de contacte i de comunicació (Luverà, 1996, p. 111). És el cas de l'euroregió germanoholandesa, la constitució de la qual ha dut de fet a anul·lar el confí jurídic entre ambdós països, molt abans de l'entrada en vigor dels acords de Schengen sobre l'abolició de les fronteres internes a l'àrea comunitària.

Un altre factor que ha permès a les regions i als subjectes transnacionals de presentar-se amb força sobre el tauler internacional és el final de la guerra freda i la redefinició del repartiment del poder al món i a Europa. Fins que la identitat europea es va definir principalment de forma estratègica, com a individuació d'una àrea geopolítica compresa en un pacte d'aliança militar (OTAN), hi havia poc espai perquè se sentissin les veus de les realitats subnacionals. Més aviat calia evitar-ne el possible protagonisme perquè podia resultar perillós per als equilibris assolits. La desaparició d'aquesta exigència d'estabilitat, de *don't rock the boat* com dirien els americans, va obrir un ampli espai de maniobra on les noves necessitats, les noves identitats i els nous actors troben un terreny fèrtil on arrelar.

Un tercer factor d'explicació de la dinàmica regional cal buscar-lo en l'àmbit de la percepció psicològica. La recerca de «petites pàtries» (noves *Heimat* per a aquells que encara no es reconeixen en una Europa unida i que ja no s'identifiquen plenament amb els vells estats nacionals) és un fenomen creixent. La recerca d'una nova mesura contenidora d'identitat condueix a la valoració de les regions, que són llocs on, no només segons una certa retòrica, encara és possible confiar en els lligams, comprendre de forma natural els esquemes comunicatius i els valors, i preveure determinats comportaments. Regions com a espais socials oberts, «contraposats a les tendències atomitzadores i a la clausura del ciutadà, llunyans del govern central de Brussel·les... llocs més propers a la memòria i a la consciència de pertànyer a una comunitat» (Luverà, 1996, p. 184).

Un altre grup d'identitats incertes que poden tenir repercussions en el projecte europeu és el representat pel nou esclat del nacionalisme i dels conflictes ètnics a l'Europa central i oriental. Les dificultats sorgides en la gestió de la dissolució de l'antiga Unió Soviètica i de l'antiga Iugoslàvia són exemples dramàtics de la potència desestabilitzadora dels conflictes d'identitat, i de com en el fons encara no s'ha assolit al vell continent un espai polític homogeni capaç de garantir una identitat europea sòlida.

El cas iugoslau, entre altres coses, és un exemple de les dificultats per crear una identitat comunitària entre parts diferents per tradició cultural que, això no obstant, han tingut una llarga experiència de coparticipació en una mateixa arquitectura federal. Això hauria de representar un advertiment per a aquells que propugnen una concepció radical del federalisme, vist com un joc de suma zero on tot allò que els estats perden ho guanyen les institucions federals. El con-

junt de realitats geopolítiques i culturals diferents que caracteritzen el vell continent fa que probablement només sigui possible una identitat europea compartida si es basa en nocions d'*identitat múltiple*, en la contínua existència de pobles europeus més que no pas d'*un* poble europeu. Una identitat europea podria estar representada per les moltes identitats dels pobles que la formen. Una identitat europea probablement no transcendirà les identitats nacionals, sinó que es desenvoluparà com una forma més feble d'identitat en una jerarquia o en nivells d'identitat. En aquesta visió pluralista també adquireixen sentit les reivindicacions de les unitats subnacionals (regions, ciutats, àrees metropolitanes, etc.) i així mateix la concepció d'una Europa de les regions.

6. La forma en què es desenvolupi en els pròxims anys la dinàmica regional va estretament lligada al futur de la Unió Europea. El «ritme» assolit per aquesta, el major o menor aprofundiment de les seves estructures comunitàries, els problemes provocats per la possible ampliació (amb tots els costos que això comportarà per a les regions més pobres) i la forma que adquireixi el mateix procés d'integració són elements rellevants per a l'èxit del regionalisme en l'àmbit europeu. Amb l'objectiu de llançar previsions sobre alguns escenaris futurs pot ser útil construir un esquema de les possibles evolucions de la UE i de la forma en què aquestes poden repercutir en la dinàmica regional.

Si considerem dues dimensions, la primera representada per l'eix aprofundiment/reducció de la integració i la segona per un eix ampliació/restricció dels participants, i posem ortogonalment els dos eixos que els representen, podem observar un espai on analitzar les diferents estratègies (Wessels, 1996). Aquestes estratègies es poden veure com a possibles escenaris europeus per als propers anys, a l'interior dels quals fins i tot la dinàmica regional pot trobar un desenvolupament i controlar algunes *issues* o qüestions importants.

El primer escenari és el que es podria definir com a «ortodòxia comunitària», caracteritzat per un aprofundiment en sentit federal de les institucions comunes, seguit d'una ampliació envers nous països. Es tindria aquí una consolidació abans i una ampliació després. S'aniria desenvolupant cada cop més una identitat europea, per la qual cosa les regions tindrien el màxim espai de maniobra, ja que les institucions intermèdies entre elles i la UE, és a dir els estats nacionals, s'anirien afeblint cada vegada més.

Un segon escenari, oposat a aquell, està representat per la situació en què, sense modificacions substancials de l'aparell institucional de la UE, es procediria a una ampliació pura i simple a d'altres països, com els de l'Europa central i oriental (PECO). Això crearia segurament tensions i una sobrecàrrega institucional, sobretot pel fet que, en ser els futurs països probables beneficiaris de recursos ara destinats a les regions pobres dels països membres de la UE, aquests últims es mobilitzarien i probablement obligarien els governs a frenar el procés.

Un escenari on l'ampliació i l'aprofundiment es realitzin alhora és en canvi el preferit per alguns països com Alemanya, a la qual interessa integrar l'àrea del centre d'Europa que cau

en la seva zona d'influència. Com en el primer cas descrit, les regions podrien obtenir beneficis del reforçament de la UE i de l'afebliment dels governs nacionals, però al mateix temps, com en el segon cas, s'espantarien pels costos de l'ampliació a països necessitats de mesures redistributives.

Altres escenaris possibles són els de l'*Europa a diverses velocitats* i de l'*Europa del nucli dur*. En el primer cas, segons les *issues* o qüestions sobre la taula, alguns països podrien decidir actuar més o menys ràpidament en el procés d'integració, mentre que altres seguirien quedant-se temporalment enrere (és el cas del Regne Unit respecte a la moneda única o a les polítiques socials). En el segon cas, un nucli restringit de països (per exemple l'àrea del marc o, de manera més àmplia, l'Europa de Schengen) decidiria aprofundir el procés d'integració global sense preocupar-se gaire per aquells que, en canvi, s'orientessin a quedar-se fora. En ambdós casos, es corre el perill d'iniciar dinàmiques conflictives entre regions riques i regions pobres d'un país, on les primeres intentarien seguir els països més avançats en el procés d'integració. En aquest cas seria molt forta la tendència a establir relacions transfrontereres, a constituir macroregions entre àrees fortes que van pel camí de la constitució d'una unió política i econòmica, independentment de l'Estat al qual pertanyin.

Finalment, els escenaris més temuts pels federalistes són aquells on es podria produir una atenuació del procés d'integració, reduït a una simple cooperació esporàdica i sectorial entre un nombre imprecís de països (l'*Europa a la carta*). En aquest cas, els actors regionals podrien o bé emergir com els paladins restants d'una hipòtesi federalista, o bé ser totalment sufocats pel retorn de pràctiques intergovernamentals.

Una possibilitat d'evolució de la UE segons una forma menys lineal és la que considera el procés d'integració europea com un mecanisme que actua a diferents nivells i amb diverses institucions. Això es pot imaginar com si estigués constituït per cercles concèntrics, amb un cercle més intern representat per la UE i tota una sèrie de cercles més externs (PECO, EFTA, OSCE, etc.), caracteritzats per graus més baixos d'integració que tenen diferents lligams amb el cercle intern. El paper d'aquestes regions en aquest cas dependria essencialment de les característiques assumides pel cercle intern i, en definitiva, del paper i dels interessos dels estats motors.

Abans que els imperatius del Tractat de Maastricht fessin sentir llurs contracops sobre les diferents realitats econòmiques i socials dels estats membres, era opinió dominant que la construcció europea contribuiria decididament a reduir el pes, si no a dissoldre-les definitivament, de les nacions europees almenys en llur forma d'estat. Una identitat europea supranacional prendria gradualment el lloc de les identitats nacionals. Avui el clima més incert, dominat per la urgència de l'avarada de la moneda europea, fa que la relació entre ciutadania, identitat i sentiments de pertinença es presentin amb una aparença més problemàtica.

Europa sembla aturada davant el moment més decisiu i crucial de la seva construcció política (Rusconi, 1996). No és un estat, encara que hi hagi un primer nucli de «ciutadania europea»; no és una nació, encara que s'estigui consolidant un conjunt de símbols, de trets homogeneïtzadors i una «consciència europea» embrionària. Dues orientacions semblen disputar-se en la

direcció de la marxa. Una, influenciada pel desenvolupament històric de l'Estat modern, que renuncia a veure en la construcció de l'Europa comunitària una prossecució directa d'aquell desenvolupament i considera òptim el nivell institucional assolit fins ara. L'altra, que té com a referència la societat civil ja emancipada de l'Estat nacional, entreveu en el nivell assolit per la Comunitat / Unió Europea el subjecte i el fonament d'una nova construcció europea, en una perspectiva postnacional. El pas de la ciutadania nacional a l'europea i la formació d'un sentiment de pertinença transnacional amb vincles de reconeixement recíproc d'identitat dels ciutadans seran, per tant, un banc de proves de l'inici del segle vinent.

Referències bibliogràfiques

- CAPORASO, J. (1996). «The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-modern?». *Journal of Common Market Studies* (març).
- DEUTSCH, K. [et al.] (1957). *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: UP. Princeton.
- JEAN, C. (1996). *I conflitti identitari*. Roma: Luiss.
- KELMAN, H. (1969). *Pattern of personal involvement in the Nation System*. Roseneau.
- LAFFAN, B. (1996). «The Politics of Identity and Political Order in Europe». *Journal of Common Market Studies* (març).
- LUVERÀ, B. (1996). *Oltre il confine*. Bolonya: Il Mulino.
- MAJONE, G. (1993). «The European Community Between Social Policy and Social Regulation». *Journal of Common Market Studies*.
- PAPISCA, A.; VELO, D. [cur.] *I rapporti verso l'esterno della comunità dopo il 1992*. Bari: Cacucci.
- RISSE-KAPPEN, T. (1996). «Exploring the Nature of the Beast: International Relations Theory and Comparative Policy Analysis Meet the European Union». *Journal of Common Market Studies* (març).
- ROSENEAU, J. [ed.] (1969). *International Politics and Foreign Politics*. Nova York: The Free Press.
- RUSCONI, G. (1996). «Cittadinanza europea e 'popolo' europeo». *Il Mulino*, núm. 5.
- TILLY, C. [cur.] (1984). *La formazione degli stati nazionali nell'Europa occidentale*. Bolonya: Il Mulino.
- WAEVER, O. (1996). «European Security Identities». *Journal of Common Market Studies* (març).
- WALLACE, H.; WALLACE, W.; WEBB, C. [ed.] (1983). *The Policy Making in European Community*. Nova York: Wiley.
- WESSELS, W. (1996). «Evolutions possibles de l'UE». *Politique Étrangère*.

Summary:
States, Nations and Regions in the process of building a European identity
Riccardo Scartezzini

The process of building Europe over time has proceeded at an irregular pace; in fact, it has been faster or slower according to country. In this respect, the widespread reluctance of states to give up what is the most important prerogative of national sovereignty, that is, the right to use force to defend national interests, has represented a difficulty. Similarly, the crucial point for understanding the difficulties of Europe in the sphere of foreign policy and that of security, stems from the fact that the European Union is not yet a true «affective» community for which one is willing even to sacrifice one's life, if necessary. For this reason, the definition of a European entity becomes an indispensable condition for the development of community Europe, because only in this way can the challenges raised by its existence as a potential, real political system be met.

It has to be said, however, that defining a European identity is no easy task. The problem of European identity recalls the problem of factors of identification and objects of attachment, both whether they are local communities or state or supranational ones. In general, this problem can be defined, and so it has been historically, as the problem of nationalism. Throughout the centuries the process of identification and situation of one's own loyalty has been transferred from ethnic group to local community and finally to nation state. In fact, nationalism emerges from the deep-seated need of people to feel part of a whole, of a community that is useful, or especially appropriate, for achieving certain goals: a) collective needs, b) development of a role, and c) principles of justice. Nationalism, in any case, is not an insuperable problem for building a European identity in the western countries; at any rate, some recent phenomena, such as mass immigration particularly from the extreme south of the Mediterranean, the Magreb, the Balkans and the countries of central and eastern Europe, may bring the resurgence of forms of xenophobia linked to manifestations of extremely destabilising hypernationalism. The difficulties that have arisen in managing the dissolution of the old Soviet Union and former Yugoslavia are two dramatic examples. Specifically, the case of Yugoslavia very clearly exemplifies the difficulties in creating a community identity between parts that are different through cultural tradition which on the other hand have had long experience of coparticipation in the same federal architecture. This should represent a warning for those who advocate a radical conception of federalism.

One must also take into account a whole series of very well defined new identities in which the role of the regions, cities and transnational relations in general represent a major novelty. The regional identities in particular, submerged for a long time within existing national states, have been rediscovered and have been powerfully reasserting themselves on the international agenda since the end of the cold war and the redefinition of the distribution of power in the world and in Europe; until then there was little space for the voices of subnational realities to be heard.

In practice, European integration might be said to have acted as a catalyst for re-examining the relations between the different levels of government of the countries of western Europe and has led many regions, and also other territorial units, such as islands, cities and coastal areas, to revalue their position in the emergent political and economic order on the old continent. In this respect, many exponents of local communities propose a «Europe of Regions», considered as a more efficient and democratic political formation. But this stance must be assessed with great caution, because, often, lurking behind the Europeistic rhetoric of macroregional projects or cross-border cooperation are aspirations of groups with a strongly nationalist interest; the south Tyrol is a case in point. However, one should not forget that the identification of relations (cultural exchanges, commercial transactions, tourist flows, twinning) between confining areas is one of the important conditions highlighted by Karl Deutsch (1957) for encouraging the development of a true European citizenry which does not have simply legal connotations. In practice, there is the attempt, at any rate difficult to achieve, of some regions to propose themselves as authorised representatives of community institutions, and to give life to true euroregions, based on processes of spontaneous collaboration between neighbouring areas characterised by a low level of conflict between states; that is to say, where the national borders do not have special relevance and therefore do not represent a dividing line, but rather a line of contact and communication.

However, the group of different geopolitical and cultural realities that characterise the old continent means that probably a shared European identity will only be possible if based on notions of multiple identity, in other words: on the continuing existence of European peoples rather than «one» European people. In effect, a European identity might be represented by the many identities of the peoples of which it is composed. A single European identity would probably not transcend national identities, but would develop as a weaker form of identity in a hierarchy or a series of different levels of identity. In addition, in the pluralist view of identity, the demands of subnational units (regions, cities, metropolitan areas) and the conception of a «Europe of the Regions» take on meaning.

It may be concluded, then, that Europe appears to be stopped at the most decisive and crucial moment in its political construction. It is not a state, even though there is an initial nucleus of «European citizenship». It is not a nation, even though a group of symbols, homogenising features and an embryonic «European consciousness» are being consolidated. Two orientations appear to be continued for the direction of the journey. One, influenced by the historical development of the modern state, which refuses to see in the construction of the community Europe a direct pursuit of that development and considers optimal the institutional level achieved thus far. The other, which has as its reference point the «civil society» now emancipated from the national state, glimpses in the level achieved by the European community the subject and foundation of a new European construction, in a postnational perspective. The move from national to European citizenship and the formation of a feeling of transnational belonging with bonds of reciprocal recognition of identity of citizens is, therefore, a battery of tests for the beginning of the century.

Salvador Giner

Membre de l'IEC. Universitat de Barcelona

El text que segueix constitueix un resum de la conferència pronunciada per l'autor, en què s'estableix algunes semblances i alguns contrastos entre una regió de l'Estat italià (el Piemont) i una altra de l'Estat espanyol (Catalunya)

La comparació històrica i contemporània de les àrees avançades i industrials d'Espanya i d'Itàlia és una tasca encoratjadora. És una llàstima que fins ara no s'hagi tractat sistemàticament. Pel cap alt, es troben pinzellades sobre les seves similituds i diferències; pel cap baix, hi ha quasi una completa ignorància per part d'alguns historiadors i científics socials sobre la coexistència de dos exemples importants de desenvolupament capitalista, revolució industrial i modernització cultural en l'Europa mediterrània.

La història del Piemont, junt amb la de la Llombardia i Ligúria, i la de Catalunya presenten un nombre de similituds sorprenents. Lingüísticament distintes en graus diferents però significatius de la unitat política preponderant en què es van integrar cadascuna, ambdues varen ser marques frontereres des dels seus orígens històrics més remots. Ambdues envoltades de cadenes muntanyoses importants, mentre les seves capitals, Torí i Barcelona, prosperaven a la terra baixa. Com que eren països fronterers, no tenien cap societat definida, ja que durant llargs períodes de la seva història presentaven una gran indefinició quant als seus centres polítics: de vegades acceptaven o havien d'acceptar una situació perifèrica i d'altres, aconseguien per ells mateixos una unió política substancial, de la qual esdevenien el centre. Una gran part del regne de Savoia avui pertany a França; una part de Catalunya també es troba sota l'Administració francesa. Per damunt de tot, dintre de llur univers social, cultural i polític amb antecedents hispànics o italians, la societat catalana i la piemontesa ens sorprenen com a «regions» que van ser capaces, per tal com van néixer, d'entrar en el món modern per dur a terme la revolució capitalista i industrial, de desenvolupar —i no només de legitimar— les idees de liberalisme, socialisme, anarquisme, constitucionalisme i racionalisme en consonància amb la resta de l'Europa occidental. Si, per totes aquestes raons esmentades, ambdues societats són perifèriques al nucli cultural de l'estat al qual pertanyen actualment, també hi són «centrals» perquè són regions industrials fortes de la prosperitat de les quals depèn, en un alt percentatge, l'economia nacional.

Les diferències entre el Piemont i Catalunya, que són importants, no són difícils de trobar. Per contra, són extremament clares. Algunes diferències potser només són de matís: Catalunya no és una regió, és una nació i així pot ser considerada per la Constitució espanyola de 1978;

el Piemont, a pesar de la seva forta personalitat lingüística i cultural dins d'Itàlia, es defineix com una regió, des de ben aviat. La llengua catalana és una llengua romànica distinta, com el francès, el provençal, l'italià o el romanès. No es reconeix com a dialecte d'una altra llengua, sinó com una forma moderna de llatí vulgar, del qual deriven totes les llengües romàniques. El capitalisme català i, certament, la modernitat de l'estructura social catalana poden ser més antics o més primerencs històricament que els del Piemont, però, a causa d'una sèrie de raons importants, el capitalisme i l'industrialisme piemontès van atènyer amb èxit uns nivells avançats d'internacionalització i de modernització que els catalans només van aconseguir discretament. El Piemont i Catalunya, actualment, són regions industrials importants, però el desenvolupament català sembla que va per darrere del piemontès i del llombard, a una notable distància.

Pel que fa a l'àmbit polític, els piemontesos perifèrics i marginals van desplaçar llurs ambicions polítiques des d'un món transalpi a la península italiana: aleshores van esdevenir els arquitectes principals de la unitat de la nació italiana. Els catalans, d'altra banda, confinats en el seu petit principat durant segles, van mantenir gelosament la seva independència relativa dins de la Corona espanyola i de l'Imperi amb què de vegades havien de lluitar per a una veritable supervivència. No havien d'unificar cap món: la realitat aclaparadora de la monarquia espanyola —tosca, arcaica, centralista, com molts la veien— era la realitat política més important. Mentre els piemontesos conquerien i construïen l'Estat italià, els catalans s'havien d'adaptar a l'espanyol i sobreviure com una comunitat nacional. Pel que fa a aquest aspecte, és molt revelador que els mots *catalanisme* i *piemontisme* signifiquin exactament el contrari en cada país. El *catalanisme* és, evidentment, el nacionalisme català, de vegades pot significar separatisme o independentisme. El *piemontisme* fou un terme molt utilitzat durant els anys posteriors a la formació del regne d'Itàlia, després del 1861, per indicar la tendència de construir el nou Estat d'acord amb els criteris de l'Estat sard. L'expressió també palesa el ressentiment dels llombards, dels toscans i, sobretot, dels meridionals contra la penetració precoç piemontesa a l'Administració estatal i a l'Exèrcit. Aquest tipus de penetració mai no ha ocorregut amb els catalans dins de l'Estat espanyol: una mínima representació catalana a l'Estat, almenys fins a l'arribada de la democràcia a la darrereria d'aquest segle, sempre ha estat la norma.

La fi del segle xx ha vist com aquestes dues àrees frontereres d'Itàlia i Espanya convergeixen en els seus papers. La implantació del regionalisme a Itàlia i el reconeixement que fa la Constitució espanyola de 1978 de la nacionalitat catalana i la restauració de la Generalitat o del Govern català, han creat un marc més adequat per a la prosperitat i per a l'estabilitat democràtica dels seus estats respectius.

Les fortes relacions lingüístiques, culturals i industrials de Catalunya i del Piemont amb la resta d'Europa, a més de llur posició fronterera, es podien haver considerat, en el passat, com a fonts d'ambivalència i de deslleialtat nacional per part de les regions més pobres o dels governs centrals apocats. Avui dia són fonts de poder. Gràcies a polítiques adequades, el Piemont i Catalunya poden actuar, d'una banda, com a vincles estratègics entre la població i els seus estats respectius i, d'altra banda, en la unitat de l'Europa occidental més àmplia. Amb un grau

raonable d'autonomia i d'iniciativa, el Piemont i Catalunya poden acomplir un paper creatiu, dinàmic i molt innovador en el proper pas de la consolidació d'una Europa unida. Aquesta tasca només serà reeixida si els ciutadans europeus repensen el significat de llurs estats i cerquen unitats polítiques d'una escala i abast adequats per tal que la democràcia es pugui enfortir i si les velles tradicions d'amabilitat, indústria i progrés, que els piemontesos i els catalans han mantingut sempre, continuen prosperant.

Summary:

Piedmont and Catalunya, some sociological considerations

Salvador Giner

It should be borne in mind that the preceding Catalan text is a summary of the lecture given. This study seeks to establish some similarities and contrasts between a region in the Italian state (Piedmont) and one in the Spanish state (Catalunya).

Both regions were frontier marches and both have fluctuated between peripheral situations or central situations in terms of their political function. Both have entered the modern world having achieved the capitalist and industrial revolution; likewise they promote and legitimise cultural and social ideas that are characteristic of western Europe. While with its culture and language Catalunya displays more personality, Piedmontese capitalism and industrialism have achieved higher degrees of internationality and modernisation.

Very different is the role played towards their respective states. While the Piedmontese were conquering and building the Italian state, the Catalans had to adapt to the Spanish one and survive as a national community. In this respect it is revealing that «Piedmontism» and «Catalanism» mean exactly the opposite. But at the end of the 20th century, both regions are able to play a creative, dynamic and highly innovative role within their respective states and also towards the Europe that is under construction.

AQUESTA OBRA S'HA ACABAT D'IMPRIMIR
A L'OBRA DOR DE LIMPERGRAF, SL
A BARBERÀ DEL VALLÉS
EL DIA 30 D'OCTUBRE DE 1999

INSTITUT
D'ESTUDIS
CATALANS